

L'amic Fontbona em demana, per l'IEC una breu (!) exposició del meu passat col·leccionista. L'IEC considera el col·leccionisme com un component important de la cultura catalana. Mes jo soc un senzill "arreplegador"; una malaltia infantil que només s'ensenya al metge; en aquest cas, a un amic. Un dels primers orígens del mot col·lecció era, en efecte mèdic i es referia a l'excés de pus en un cos contaminat.

Els rics marxants de Venècia i Florència, salvant els Texts Grecs i Llatins, han fet la nostra civilització. Han sigut els més grans, sense tenir emperò cap noció de col·leccionistes. Aleshores, el mot encara no existia; no aparegué fins a finals del segle XVIII i pel que fa a les obres d'art fins ben entrada la segona meitat del segle XIX.

Al segle XVII La Bruyère qui sembla inventar la idea, inclou la col·lecció en el capítol de la "Mode" i l'anomena "curiositat", que aleshores es confonia amb el desig de saber i, més concretament, a la cultura del llibre, en oposició a les insípides col·leccions de tulipes de la cort. Adquirir llibres suposava una autèntica rebel·lió; sostraint el ciutadà de l'immobilisme intel·lectual imposat per l'església.

L'Enciclopèdia de Diderot defineix la "curiositat" com "desig d'afanyar-se a aprendre, instruir-se, saber coses noves". Es aquesta virtut cívica, que menarà a la Il·lustració i a la Revolució.

Hi han col·leccions modestes, que jo anomenaria "collites" en el sentit humil del pagès. A Catalunya són molt correntes i mereixen estima. Perdoneu una anècdota. Jove, travessava una tarda el lateral muntanya de la Diagonal, tocant a la plaça Macià en un passatge sense semàfor; provocant l'aturada d'un cotxe luxós. El senyor s'ho prengué molt malament; molt. Obrí la finestreta i m'oferí generosament una enfilada d'insults cridaners. Havent esgotat el lèxic, verament indecent, i amb la intenció d'abatre la meua irritable indiferència, es decidí a emprar la ofensa suprema, la devastadora, la que estossa la bèstia; i em llançà un terrible "Pagès!" que provocà una hilaritat general en la moixa avinguda. Per l'il·lustre burgès que havia vist deambular per la Diagonal un "animal feréstec...", que quan s'aixeca sobre llurs dos peus mostra una faç humana, i en efecte és un home...", el "fill de pagesa" era molt més ofensiu que l'acostumat "fill de puta".

No s'equivocava el bon senyor. En efecte, les meves, diguem-ne col·leccions han sigut fetes amb esperit de pagès: recollir, aprofitar, no menystenir la peça menuda, que entra al sac amb la mateixa atenció que les peces de preu. La joia que m'ha dut una peça no ha correspost mai a la seva vàlua econòmica. La collita, que et treu tota la mandra del clatell, és un acte ensems vital i humil. La col·lecció esdevé una realitat altra que la suma de les peces que la componen i entra, per si mateixa, en la categoria de patrimoni. L'Institut de Estudis Catalans, en el seu Diccionari, ho corrobora. Col·lecció: "Arreplec de coses d'una classe determinada, especialment de coses d'art, de ciència, d'indústria, etc., que constitueixen un conjunt més o menys complet... Col·lecció de manuscrits..., pintures..., monedes... Fer col·lecció de capicues..." Col·lecció: del llatí "colligere", reunir. I pels més especialitzats: Col·lecció: acumulació monomaniàca d'objectes semblants.

Les col·leccions de llibres que pot fer un llibreter, com fou el meu cas, son ambigües perquè costa diferenciar-les dels "lots". Els llibres arriben a les llibreries de Vell de tot arreu i a riuades descontrolades. Es molt fàcil, en aquest cas, acumular llibres d'un mateix tema; lots que amb els anys, poden esdevenir col·leccions. Els grans llibreters

internacionals treuen encara avui voluminosos catàlegs temàtics, que equivalen a una autèntica col·lecció. Moltes vegades és precisament la col·lecció que un client els hi ha confiat per vendre. Esser llibreter em va ajudar a col·leccionar, em va fer col·leccionar; però no em feu col·leccionista, perquè ho era de naixença; com tots els infants.

Erem pobres en 1950, al poble; mes col·leccionàvem. Què podíem recollir en uns temps i llocs en els que no hi havia literalment res? Cromos, caps buides, tapes de les begudes, botons, llaunes... pedres. Els infants tenen a la pell recent el parentiu de l'animal. I els animals -gossos, esquirols, formigues, els ocells, quins arreplegadors! Tinc un gos, magnífic, que en el seu cau hi guarda una permanent presència de les seves "coses". Hi ha certament en la natura un instint de l'arreplegadora; els arbres, les plantes, les herbes i fins i tot les pedres existeixen perquè són arreplegadors.

Fa poc, fou donat a un laboratori un cedre grandió, vell de quatre o cinc cents anys; caigut com tants altres arbres durant una catàstrofe. Analitzant, de fora cap endins, les capes de la soca, els científics trobaren al bell mig, viva i trempada, emotiva com una poesia, la tija finíssima, que feia segles havia sigut l'origen d'aquell arbre immens. Arreplegant invisibles matèries, la "poca cosa vegetal" havia edificat aquell colós.

Minerals, vegetals i animals -entre ells, els humans - es desenvolupen arreplegant. L'instint d'arreplegar és el primer pas de la vida. És així que la passió col·leccionista conservarà sempre un toc infantil; un sentiment certament més intel·ligent que la vanitat. Pretendre justificar una col·lecció és una heretgia.

L'home és l'infant que s'ha fet gran. Les col·leccions de l'home gran són joguines de l'home gran. Fent-me, per un instant que us demano perdonar, psicoanalista aficionat, tornaré a la consideració dels animals col·leccionistes; en aquest cas, els ocells, els més grans col·leccionistes de la natura, creadors a més de la grandiosa idea que és el niu.

Refugi i morada circular, tancada i acollidora, el niu és "l'espai feliç" com l'anomena Gaston Bachelard en "La poètica de l'espai". El raonament que tothom busca. Infants i adults, tots acostumen fer-se un lloc propi en el pis o la casa. Un niu. "El niu no coneix la hostilitat del món", diuen Bachelard i Freud. "Per què el niu té el que li manca al bressol?", es pregunta Victor Hugo. És en aquest "jo m'hi trobo bé" que podem identificar la raó principal de la col·lecció. Un "lloc" íntim; la rodona protectora. El col·leccionista viu en la seva col·lecció, i sovint hi viu "tancat". És per això que també sovint empenyi tant alguns membres de la família, la muller sobretot.

Per què la muller? Volem dir que la col·lecció és cosa d'homes? L'absència de col·leccionisme femení és relativa. "Dones, art i poder" era el títol de l'exposició que feu Berthe Morisot, al Museu d'Orsay. La historiadora Julie Verlaine publicava l'any 2014 (Hazan) "Femmes collectionneuses d'art et Mécènes". N'hi surten moltes; que són il·lustres excepcions. En general, la dona, pel que fa al col·leccionisme ha sofert els mateixos entrebancs que per emprendre una carrera, un ofici. Per moltes dones, les possessions casolanes en les que s'esplaiava, substituïen la independència social o professional.

....

Una infantesa pobre i traumàtica, em duria a la fabricació de caus íntims en els que, amb les coses arreplegades, hi retrobava la meua pròpia companyia. En aquests caus hi

guardava tresors; pedretes lluentes o boniques del Segre, pedres dures i cremades arreplegades als voltants de la Pedra Negra, roc grandios i negre, mite protector, posat sobre la muntanyeta que fa d'esquena a la vila de Ponts. Es tant fàcil recollir pedres a la Noguera! La mare escridassava sempre les meves butxaques foradades ; per sort era modista. Cap il·lusió de col·leccionista adult no ultrapassaria mai la joia amb la que d'infant acariciava el tresor posat a la butxaca. L'amor d'aquelles pedres m'acompanyarà tota la vida; en parlaré més endavant.

La col·lecció, en principi, no te mai una finalitat financera, especulativa. Generalment es difícil recuperar el preu de compra perquè el col·leccionista, tant com pugui, paga, passionalment, el preu fort; és a dir un preu exagerat, escapat de la raó.

Col·leccionar, no hi ha cap dubte, es una qüestió patològica, una mania, “psicosi caracteritzada per una exaltació de les facultats vitals”. Les col·leccions em plaïen i m'instruïen. Em forçaven a intensos i llargs estudis i em causaven entusiasmes febrils. Ni els uns ni els altres mai no els hauria suportat sense la dictadura de la **mania**.

Freud porta molt lluny les influències de la mania. Tornant-li el sentit original del mot grec -“passió inspirada pels déus”- la considera com una força irresistible i dement, doncs **involuntària**. El col·leccionista “maniàtic” es desposseït de la seva voluntat i sovint, del seny.

Grans col·leccionistes han reunit museus i biblioteques senceres en llurs palaus i fins i tot els han edificat per depositar-hi les seves col·leccions, deixant crèdits enormes per conservar-les i engrandir-les. I això, no perquè fossin grans humanistes. La major part d'ells no eren gens. Alguns, com Getty, eren fins i tot detestables. Quin esperit movia el famós burgès Jacques Duché del segle XII, els Valois de França, Carles V d'Espanya, els senyors de Flandes, Holanda, Alemanya, Rússia, Itàlia... i tota la llarga sèrie de grandiosos col·leccionistes, reis, magnats, cardenals, rics marxants... una fabulosa llista de potentíssims que il·lustraren l'Europa i després les Amèriques...? A l'Àsia deuria passar el mateix. Per molts d'ells, la col·lecció era una mena de panteó o piràmide que es creaven per depositar hi el seu nom. Mes, què ens importa la seva consciència? Es un afer personal d'ells; i les seves col·leccions benvingudes siguin. Sortosament, emperò, no tots els col·leccionistes són milionaris. Han sigut molt més nombrosos els col·leccionistes modestos, literaris o científics. Son ells que han salvat la innocència de la “mania”.

Amb els anys el meu col·leccionisme espontani prengué motivacions ideològiques i polítiques, i més endavant, lleugerament científiques. Aquesta passió, sincera, curiosa i puixant, em convertia ràpidament en un veritable coneixedor del tema, tot i que l'havia començat en una ignorància total, absoluta. La coneixença del que col·leccionava em venia de la pròpia col·lecció. El fet de col·leccionar m'obligava a estudiar el tema. Com tothom, suposo, començava a prendre consciència que feia una col·lecció quan ja estava molt avançada.

M'ha agradat sempre conversar amb col·leccionistes; en general, es una autèntica lliçó i un solemne *divertimento*. Gràcies a la meva professió de *courtier*, vaig conèixer grans col·leccionistes a qui ajudava a fer la col·lecció. Amb tres d'ells sobretot, m'hi vaig trobar tant relacionat que els podia anar a veure quan volgués, i no obstant era una gent molt difícil de veure. L'explicació és senzilla: el col·leccionisme és una mena de droga; i el proveïdor a qualsevulla hora és ben rebut.

La passió d'aquests grans col·leccionistes per a mi era una contemplació hindú, una passejada japonesa per un bosc amic; sortíem de la ciutat i de la vida ciutadana. La col·lecció defineix una persona? Tenia raó en Francesc Fontbona quan em demanà que li enviés la meva "biografia". Amb ironia o sense, el mot és exacte. Hom és col·leccionista, com qui diria era metge, paleta o pagès... Digam què col·leccions i et diré qui ets tu".

.....

Tenia uns 25 anys, al 1960, i em trobava a París on havia anat a parar. Nen, aixeca't, posa't a córrer i no t'aturis, m'havia dit l'àngel una nit estrellada, en tots els sentits. Moltg, Prada i Perpinyà, París, Holanda i definitivament París. L'autostop en aquells temps funcionava. I una mica de tren.

A París m'hi trobava molt bé. L'Est de la Ciutat, on vivia, era ocupat per catalans i espanyols. Una majoria de francesos ens era realment acollidora. Eren uns altres temps. Una veïna deixava sempre les claus posades al pany de la porta; i la del carrer no es tancava amb clau, ni de nit; s'obria prement un botó. Una vida de poble! La veïna era una filla de Pierre Semard, l'heroic afusellat pels alemanys en 1942. Dic això per rellevar l'ambient social del barri, posseït encara per l'esperit de la Comuna. Des del pis podíem veure el Père Lachaise, cementiri històric i lloc de la massacre dels Comunards en 1871 i dels Monuments a la Comuna, a la Shoa i heroics de les darreres guerres, als Republicans espanyols... Des del 16 de juny del 2017, hi reposa Francesc Boix.

El pis era de l'Henriette, la dolça senyora catalana-francesa de qui m'havien donat l'adreça i amb qui des del primer moment fórem eternament germans. Després de múltiples feines, vaig trobar la manera de guanyar-me la vida fent de "courtier", que em permetia a la vegada continuar els estudis. El «courtier» és aquell que ven quelcom i després ho paga. En el meu cas eren, doncs, llibres. Per ésser courtier no calia altra qualitat que la confiança; mes calia inspirar-ne molta per a que et deixessin emportar, sense cap garantia, peces de gran valor. Molt sovint, el mateix llibreter em deia a qui podria proposar el llibre que m'emportava. La paraula tenia un preu extraordinari i absolut.

Vaig descobrir aquesta mena d'ofici en el lloc urbanístic més bell del món, que són els voltants de Notre Dame. Les mítiques caixes dels "bouquinistes" enganxades a les rampes del Sena foren la primera aula de converses i lliçons llibresques. "Bouquin" vol dir llibre, en argot. Allà vaig aprendre a descobrir els llibres, conèixer-los, estimar-los i saber-los comprar i vendre. Els bouquinistes eren una gent simpatiquíssima i els llibreters, en general, addictes al plaer de la conversa. Les llibreries eren àgores menudes on s'hi debatia de valent, de llibres i de política i del món en general, sobretot el món «cultural». L'esperit francès! La paraula, en aquest cas, es donava a dojo i gratuïtament. Per un llibre de dos francs el llibreter t'oferia una explicació de dues hores. Els comentaris eren tècnics, savis i molt sovint il·lustrats per la intervenció d'un especialista: sempre hi havia algun professor o altre, una vedette o altra en la llibreria. Àgores menudes, allà s'hi anava a discutir! Aquella gent tenia realment el gust de «causer», xerrar: i xerraven de tot, prenent recolzament en els llibres.

París en aquells temps era realment el centre cultural del món; sobretot pel que fa al llibre. El repertori oficial del sindicat del llibre antic anunciava unes 150 llibreries antiquàries, especialitzades; és a dir que es cuidaven preferentment o exclusivament d'una

sola matèria: Alpinisme, Americana, Arqueologia, Arquitectura, Art militar, Art Modern, Art Naval, Arts Decoratives, Arts i Oficis, Atlas i mapes, Autògrafs, pel que fa a la A; i anar seguint l'alfabet fins a la T de Tipografia, a la V de Viatges, etcètera.

Avui tanta especialitat ja no es possible enlloc. Causava vertigen veure i remenar estanteries senceres amb centenars de llibres sobre un mateix tema. La concentració convertia el llibreter en el coneixedor oficial del tema i li donava el prestigi de "marcar" els preus de la seva especialitat. Això feia el joc del "courtier" perquè et permetia saber a qui interessaria un determinat llibre i qui el pagaria més.

"Tinc una peça per tu", "Tindries que llegir tal...", "Qui t'informarà d'això és...", "Llegeix-lo i ja me'l tornaràs...": quantes vegades les oït, aquestes frases! Vaig comprendre molt bé, que per fer una bona col·lecció és necessari fer-la pública; que tothom sàpiga el tema que et preocupa. No es fan col·leccions clandestines. Tota Europa sabia, doncs, que buscava documents sobre Catalunya, o sobre els Negres, la Revolució... «Tota Europa» volia dir senzillament un grapat d'adreces.

De tots els molts nombrosos llibreters amb els que tenia més o menys preuada relació, un bon parell de desenes, en citaré només un perquè li dec molt i especialment el llibre «Ferias» de què parlaré. Bela Elek, l'amic íntim. Bela, d'una família jueva hongaresa, era germà d'en Thomas Elek, un dels 23 «terroristes» del grup Manuchian, afusellats pels alemanys. Thomas tenia 20 anys i Bela que l'ajudava durant els atemptats uns 15. Thomas posava bombes i Bela passava després com un ciutadà curiós per constatar la reacció dels alemanys. Tot això ho podeu llegir en la biografia de la família, «La mémoire d'Hélène» que escriví la mare, Hélène, una autèntica Mare Coratge.

El grup Manuchian són els 23 «terroristes» que figuren en el famós cartell, anomenat «L'Afiche Rouge» placat pels alemanys als carrers de París. Els 23 foren afusellats pels alemanys el 21 de febrer de 1944. Al costat de la foto de Thomas Elek s'hi troba la del nostre valencià Alfonso, un xicotet meravellós que la nit abans, escriu una carta per la seva joveníssima dona: «...vina a buscar la meva roba, la podràs vendre i en trauràs alguns diners pel nostre fillet...». Aragon dedicà un poema magnífic al grup Manuchian, l'«Afiche Rouge», i Leo Ferré en feu una cançó que fa tremolar. El dia abans que anés a veure Leo Ferré, vaig escoltar la cançó a fi de predisposar-me a la trobada amb un home que tenia en efecte fama de lleó. Doncs no ho era; em rebé amb tendresa, em dedicà una fotografia seva i sense preguntar-me res, em donà el que havia vingut a demanar-li, poder emprar el seu nom -en necessitava tres de francesos- per fer una declaració a la policia.

La història tràgica i admirable dels Elek no apareixia gens en la cara de Bela, riallera; sincer com una pedra, irritat sempre contra els feixismes, emotiu... Era un gran llibreter; d'una cultura immensa, especialista en política, evidentment. A la seva mort malaurada, deixava una biblioteca personal de 9000 llibres tots sobre qüestions filosòfico-polítiques, amb originals preciosos, que fou adquirida per una Biblioteca de Lyó.

N'hi havia passat d'hores en aquella llibreria del carrer Saint Jacques, amb munteres de llibres com muntanyetes de ciència. Mostrava jubilació quan arribava; sovint em deia de sobte: Guarda'm la llibreria; i no sabies quan tornaria. Un diumenge al migdia que m'havia fet venir a dinar a casa seva em donà un conjunt d'originals de Lorca dedicats pel mateix Lorca amb els seus típics dibuixos. I cartells de la República, originals, entre ells el conegut «Aixafem el feixisme» de Pèrre Català.

Tota la família, començant per la Mare Coratge, eren apassionats pels Republicans Espanyols. Gràcies a ell poguérem fer el llibre «Ferias», del que García Marquez dirà que era el llibre més bell que havia vist aquell any a Europa (1997). «Ferias» era un manuscrit de Federico García Lorca, inèdit, que sortí en subhasta a París i un company meu -un altre jueu- adquirí per mi. Amb l'autorització de la senyora Isabel Lorca i de l'amic Montesinos, nebot de Lorca, en vàrem fer una edició de 2500 exemplars, reeditats immediatament. La cadena de televisió franco-alemanya Arte reproduí la nostra edició en francès (Edicions Felin). Finalment, avançant-nos al centenari de Federico vàrem decidir, amb la fada del Molí de Capellades, Na Victòria Rabal, fer una edició d'art, manual. La fabricació de (40 x 500) 2000 fulls, cada un perfecte, era ja una proesa. Mes l'artista de Capellades fabricà el paper introduint-hi en filigrana bocins dels dibuixos de Lorca que sortien en el llibre. Cóm es pasta la massa, com es pengen i s'assequen els fulls per a que hi surti un dibuix en filigrana era un secret de bruixes. La senyora Gemma Romanyà ens facilità una antiga impressora manual, que l'expert i pacient senyor Gregori, manejà imprimint un a un, i de cada cara, els més de 2000 fulls. Hores, dies i setmanes. Finalment, les senyores mestresses en enquadernació manual a l'antiga, que tenien el taller al Poble Espanyol, el relligaren i enquadernaren, amb unes tapes que duïen el títol i un dibuix.

En férem una altra tirada en bilingüe castellà-suec; perquè ens ho havien demanat. El gran pintor danès Lars Philsen en feu una visió fabulosa en 28 grans quadres, que fou exposada a Barcelona, Granada, Màlaga, Copenhague, Brussel·les, Stockholm...

La història d'aquest llibre que enllaça la meva vida de París i la de Barcelona, resumeix també les idees polítiques, artístiques i professionals i el cultiu de l'amistat. Es una qüestió molt universal, l'amistat; mes sens dubte hi ha civilitzacions que la cultiven més que d'altres. I sobretot la francesa, tant en la literatura com en la pràctica. Resumida en la famosa confessió de Montaigne referint-se a l'amistat que l'unia amb La Boetie «Per què és ell i perquè soc jo».

DANSES DE LA MORT

Es la primera col·lecció que vaig fer. No gaire important. Les Danses de la Mort o Danses Macabres són obres que comporten texts i gravats. Hi ha també, accessòriament gravats solts que s'inclouen, abusivament, en una col·lecció de Danses Macabres. La Dansa Macabra és essencialment una "actitud", un moviment, manifestats en forma de dansa i acompanyats per una estrofa. Es, doncs, la unió de les dues idees: dibuix i text, que fa la especificitat de la Dansa Macabra; amb la ironia com característica principal.

La Mort, per principi expressió de la inèrcia, és aquí l'únic ésser actiu, dansant amb salts esperpèntics, arrossegant els humans que no tenen cap gana de dansar. Es una filosofia cínica, moral; càustica i poètica; mística i renegada; creient i blasfemadora. Implica una visió total i corrosiva de la societat. Es burla de tot, començant pel Papa i l'Emperador, que els ridiculitza amb els mateixos mots que emprarà pel captaire cec, el darrer de la cua. Destruïx radicalment les jerarquies i fa ballar a tothom el mateix ball. El text és curt i ràpid com una guillotina: "Per què jo"?

Farsa contra la Por? Crítica de la societat? La Dansa de la Mort era tot això. Cruel i satírica. No hi ha hagut manifest polític, marxista o anarquista, que hagi expressat una negació tant corrosiva de la jerarquia política i religiosa. La Dansa de la Mort es la gran

paradoxa d'aquells temps que ens semblen foscos i no obstant s'hi escrivien uns texts i s'escoltaven unes figures i unes escenes en les parets de les catedrals, els capitells dels claustres, que avui foren "inacceptables" a la Sagrada Família. No passaria la censura, avui, la virulenta Dansa de la Mort. Si per una cançó...

Monument de pessimisme estoic i metafísic que no deixa veure gaire la filosofia cristiana o tal vegada hi es tant present que enlluerna. "La literatura macabra es el reflex d'una profunda crisi del sentiment religiós..": Joël Saignieux en "Les danses macabres de France et Espagne et leurs prolongements littéraires", Lyó, 1972. Joël Saignieux dona a la Dança Macabra un origen catalano-aragonès; el mot "macabre", de l'àrab "macabir", l'exportarien probablement els soldats francesos vinguts aquí durant les guerres Trastamares. Els monjos predicadors, sobretot els franciscans, continuaven les prediques amb exercicis que en podríem dir teatrals i un d'ells molt apreciat era la dansa de la mort, model de l'absoluta igualtat social i la millor lliçó per fer pensar en l'altra vida. Ens queda el vestigi preciós de Verges.

No existeix la Dansa de la Mort en les literatures castellana i catalana. Tot i que el tema de la Mort és molt present en ambdues. En la pintura, decoració i mobiliaris espanyols abunden les «Vanités», com s'anomenen les representacions macabres, consistint generalment en un crani i dos ossos en forma de X.

La mort de la dansa literària espanyola es una mort que podríem dir conformista. Dança de la Muerte –la Danza General- del segle XIV del Escorial. La Danza de la Muerte de 1520. La de Miquel Carbonell 1497. Arcipestre de Hita, Cancionero de Baena, Johan de Mena, Revelacion de un Hermitanno, Juan de Encina, Endecja Hebraico-Espanola («Muerte, que todos convidas ...), Diego Sanchez de Badajoz (Farsa de la muerte), Juan de Pedraza (Farsa llamada danza de la muerte), Sebastian de Horozco (Coloquio de la muerte ..) Luis Quiñones de Benavente (Entremés Cantado: la muerte)...

Mes sí; l'idioma castellà produirà, finalment, una autèntica Dansa de la Mort, seguint la pauta de Holbein; i la farà -cómo no?-, un mexica: Joaquín Bolaños «La portentosa vida de la Muerte» México, 1792. El magnífic José Guadalupe Posada (1852-1913) converteix la societat en una Dansa Macabra, perquè, segons ell, tot és macabre. Correspon a les Festes dels Morts, burlesques, del primer de Novembre. La « festa » de la Mort mexicana és difícil d'explicar.

Deixem-ho clar, la Dansa de la Mort és un diàleg. No un diàleg equilibrat, igualitari: sinó la Veu de la Mort totpoderosa i la tímida resposta del pobre humà, en forma de queixa, absolutament idèntica des del emperador i el papa fins a la mes misèrrima creatura, el captaire cec.

.....

A Catalunya conservem, al Llibre Vermell de Montserrat, una mena de Dansa Macabra de les més antigues. De musica festiva i lletra irònica «Ad mortem festinamus!» (festinare: donar-se pressa festivament) Assumeix plenament el sentit irònic de la Dansa de la Mort.

La Dansa de Verges: únic (?) exemple que resta d'aquelles catequesis monacals. Magnífic vestigi de la teatralitat amb la que escenificaven les seves prèdiques els monjos,

especialment els Franciscans. Una pedagogia per adoctrinar el poble il·l·letrat i molt impressionable. Acostumaven fer-la fora del temple: a la plaça o pel carrer.

És un tresor arqueològic i com totes les arqueologies pateix el perill de la invasió turística, allau d'Atila que no deixa pujar l'herba per allà on passa. La primera vegada que hi vaig assistir, abans de l'exili –no teia divuit anys– em va commoure. La darrera vegada em ferí de tristesa. No es veia res; un allau de flashos ho destruïa tot! Ens en vàrem tornar amb molta pena i la por del perill de ruïna que amenaça aquest tresor.

El turista no es satisfà en veure i gaudir. Ha de «poder dir, ensenyar que ell hi era» o guardar-ne un record que no mirarà més. A la Missa de Nadal d'aquest any, al Vaticà quan el Papa es retirava, aquells feligresos escollits que havien rebut el privilegi d'assistir-hi, es precipitaren com vulgars amateus d'un club, d'una vedette per acribillar-lo a flashos i «tenir» la foto a ensenyar... A un poblet de Lleida en aquells 1950 un electricista compona per la seva filla que feia la primera comunió un combinat elèctric amagat dins del voluminós vestit. Recordeu que en aquells temps a les *comuniantes* les vestien com petites núvies, com mes riques mes núvies. Doncs, la malaurada infant al moment precís de rebre l'hòstia tenia de prémer un botonet amagat que encenia a l'instant un lluminària en la corona... i circulava pel vestit. Tranquils: no fou electrocutada. En conec moltes d'anècdotes pietoses. Un forner, també d'un poble lleidatà, per la vinguda de la Vege de Fàtima –enorme creuada fascisant promoguda en aquells anys de catolicisme triomfant-fabricà un enorme rosari en el que els granets eren panets. El rosari prenia tota la façana.

No es cap disbarat comparar el turisme a les devastacions d'Atila. A Venècia nomes hi queda 30 % de l'antiga població autòctona... El turisme implacable ha fotut fora 70% dels venecians. Barcelona? No em parlem que ens enfadaríem. La col·lecció de Danses de la Mort la vaig oferir a un museu suís, privat; a canvi de documents que aleshores m'interessaven més. Insertaré aquí un comentari vàlid per totes les col·leccions: la molt curiosa quantitat d'amistats que provoca tota col·lecció que emprems. Actua en forma de ressonància o magnetisme.

Així per exemple, en el poc temps que em durà la col·lecció de les Danses Macabres em vaig «bretonitzar» intensament. Vull dir que em vaig trobar relacionat, no se com, amb una extensa quantitat de Bretons, col·leccionistes o simplement gent interessada per llegendes bretones; professors de Brest i de Nantes. Com se sap, Bretanya es el País de la Mort, Personatge mític i nacional. Jo havia llegit, evidentment «La Légende de la Mort chez les Bretons Armoricaïns» d'Anatole le Braz (La 4a edició, 1923, segurament la millor); que m'havia introduït en la intimitat bretona. Un dels mes apassionats per la Mort Bretona i més documentats que vaig conèixer, era un científic d'energia nuclear, que tenia el despatx-laboratori a la universitat de Jussieu. M'explicà que ell encara havia parlat amb persones molt ancianes que «havien vist» la Mort i li havien parlat. A Bretanya es mantenia una certa simbiosi de natural i sobrenatural, segons la qual no creien, per exemple, que els joves podessin morir; la Mort se'ls havia endut a passejar sobre algun dels molts llacs boirosos que hi ha a Bretanya, i tornarien. Deixaven la porta del carrer oberta i un plat preparat a la taula. Això encara fins abans la darrera guerra.

També em dugué l'amistat d'alguns mexicans establerts a Paris; especialment el representant de Mèxic a l'UNESCO, gran col·leccionista, a qui l'admirava que jo posseís un exemplar de Bolaños. Aquest detall em meresqué una importància inimaginable. Quan

se'n tornà a Mèxic, m'enviava cartes amb sobres grans a fi que, dins, hi podessin cabre publicacions diverses, i a fora els moltíssims títols -tots falsos- amb els que feia precedir el nom del «Muy ilustre Licenciado Don...»

REVOLUCIÓ FRANCESA I DECLARACIÓ DELS DRETS DE L'HOME. L'ENCICLOPÈDIA

Es la primera autèntica col·lecció gran que vaig fer. Consistia en la recollida de documents del temps de la Revolució Francesa i edicions originals dels grans Texts. M'exaltava fer aquesta col·lecció; m'hi havia motivat una ideologia política. Malgrat la ironia dels companys que freqüentava que la titllaven de burgesa, jo era un apassionat sincer de la Revolució Francesa. He considerat sempre la Declaració dels Drets Universals i l'Enciclopèdia com dos mites.

L'enigma de 14 de juliol: “No se sabrà mai exactament com sorgí aquest sotlleuament popular. El secret és en la seva pròpia natura. En aquella època el poble no té gaire comunicació amb les altres classes socials, que li neguen fins i tot el propi estatut de ciutadania. No obstant ara, gran part de la burgesia mitjana no dubtarà gens en posar-se de remolc. El 14 juliol 1789 els escriptors son absents, fins i tot de la ciutat. Es estiu i són al camp...” (Pierre Gascar, “Les écrivains de la Révolution” Album Bibliothèque de la Pleiade)

Els escriptors contemporanis es trobaven absents. Mes des de mitjan segle havien omplert ja França de texts incendiàries. Montesquieu! Helvetius, Rousseau, Diderot, La Rochefoucault-Liancourt, Voltaire... Una pleiade de texts “futuribles”: “un futur en el que la utopia es anunciada seriosament.”

Montaigne (1553- 1592) , Descartes (1596-1650) i Pascal (1623-1662): Montesquieu amb “L'Esprit des Lois” -1742- els enllaçarà amb la plèiada de l'Enciclopedia: Diderot, Rousseau, Voltaire, Condorcet, Grégoire... Tots son essencials; a tots els hi deuen la “possibilitat” actual d'esser demòcrates; el mot i la idea. Montesquieu: la Justícia, Rousseau: el Dret, Voltaire: la Tolerancia. Goette deia que Voltaire es un món que acaba i Rousseau un món que comença. Mes sense la Tolerància no hi haurà mai Contracte Social. Mes no podem esquematitzar amb uns quants noms el moviment revolucionari que sorgia. Tot i que, repetim-ho, eren aquests filòsofs i autors diversos que havien provocat l'incendi. *L'Esprit des Lois*, en el que Montesquieu hi havia treballat durant vint anys, apareix el novembre de 1748, editat per Barrillot, a Ginebra; al gener de 1750 se n'han fet ja 22 edicions!

1989. La imminència del segon Centenari de la Revolució havia posat la França en renou i l'arribada de Mitterrand l'acabà d'exacerbar. Era doncs dos o tres anys abans de 1989 quan vaig començar la col·lecció. Em vaig trobar immersit en una autèntica movedissa que d'una part m'afavoria i d'altra em fotia, puix que les “peces” precioses posaven els preus als núvols. I encara més, degut al fet que els americans i sobretot els japonesos també s'hi ficaren. Els Japonesos s'interessaven sobretot a l'economia i als escrits revolucionaris que li eren relacionats; uns anys després cessaren d'un sol cop d'interessar-s'hi -deurien tenir les biblioteques completes- i aleshores el mercat dels llibres d'economia baixà, i pujà als núvols el dels il·lustradors contemporanis: Fujita, Miró... De totes maneres, la producció literària de la Revolució i sobre la Revolució era tant extensa, que, malgrat la competència, es podia fer fàcilment una bona col·lecció. El que

més em plaïa en la Revolució Francesa era precisament aquesta immensitat de Texts. El catàleg de “L’Histoire de la Révolution Française “ de A. Martin i G. Walter (Editions des Bibliothèques Nationales, 9 volums, Paris 1936), divideix la producció literària revolucionària en 3 Períodes:

El Pre-Revolucionari, instigador de la Revolució (c.1750-1789). El Període Revolucionari (1789 -1799). El tercer període, Post-revolucionari, comença en 1799 i no té un acabament precís.

1. El període pre-revolucionari es sens dubte el més intens pel que fa al contingut filosòfic i social. En ell s’elaboraren les Idees que duran a la Revolució: la Justícia, la Llibertat, la Separació dels poders, els Drets, la Prioritat de la vida civil sobre la religiosa, la Tolerància i en general, la concepció de la vida humana.

Es en aquest període que es prepara i realitza l’Enciclopèdia. En 1749 Diderot publica el prospecte anunciant l’Enciclopèdia. Els locals son perquisonats i Diderot enviat a la presó de la Bastille. No obstant, en 1751 treu el primer volum. En 1780 traurà el darrer, després de dificultats “inaudites”, diu textualment el luxós catàleg de l’exposició sobre la Revolució Francesa feta per la Bibliothèque Nationale en 1928. Diderot, Rousseau, Voltaire, Helvetius... Tots aquests homes eren morts en 1789.

2. Pel sol període revolucionari (1789-1799) el Catàleg Martin-Walter recensionava 52.124 llibres publicats (33.965 obres firmades i 18.159 escrits anònims), i 1705 diaris o revistes. Es a dir que durant deu anys es publicaren gairebé quinze llibres cada dia; i cada 2 dies sortia una publicació periòdica nova –diari, revista...-, sense comptar fulletets, articles... En resum, un promig anual de 2000 llibres importants. A Paris hi deuria haver aleshores uns 600.000 habitants.

3. El tercer període no ens afecta. La col·lecció finia amb la Declaració dels Drets de l’Home.

Durant el Període Revolucionari la impremta, que funcionava de dia i de nit, feu miracles. A les poques hores que apareixia publicada una “Opinió”, sortien, en diversos llocs, una “Resposta” a la dita Opinió... I poques hores després una “Resposta a la Resposta de...”, una ”Rèplica o Observació sobre ...”

No hi havien ràdios ni altaveus . Els mateixos diputats presents en l’edifici, es perdien part dels texts pronunciats. “Soc ancià, durant l’assemblea escolto, procuro saber el que es diu , però jo no tinc forces, la meua pobra veu no és capaç de fer entendre la meua opinió. Així doncs, jo l’escriu durant la nit, la faig imprimir al matí i tot seguit la dono a l’assemblea...” Es la carta que escriu un diputat del centre de França a un company seu.

Els menuts opuscles –de format i de pàgines- que s’anomenaven “opinió”, “projecte”, “avis”, “resposta”, “catecisme”, s’imprimien en un no-res; eren venuts o donats poques hores després d’haver estat redactats. Molts dels discursos pronunciats també haurien sigut impresos abans.

El text de la Declaració Dels Drets Universals de l’Home és un prodigi literari, d’una simplicitat i bellesa bíbliques. Una poesia. I no obstant fou fabricat a partir de desenes de “Projectes” presentats pels diputats i altres personatges, i una fabulosa barreja d’idees i de mots pronunciats durant les excitades Assemblees del 20 al 26 d’agost de 1789. L’empatoll lingüístic i filosòfic subsistia encara durant els debats que precediren la

darrera nit! Heus aquí que aquella mateixa nit, a darrera hora, com qui diria màgicament, sorgí de sobte la lluminosa simplicitat del Text transcendental.

Una vegada adoptada la Declaració, els projectes ja no interessaven i eren abandonats; molts s'hauran perdut. I no obstant era d'un interès enorme saber com havien vist els Drets de l'Home Robespierre, l'Abbe Gregoire, Saint Just, La Fayette, Sieyès..., un diputat de Perpinyà, de Lille, de Marsella .

La meua col·lecció prenia doncs importància, perquè incloïa un preciós conjunt d'aquests Projectes. N'havia reunit uns quants, que s'augmentaren inesperadament per dos grans lots que vaig rebre; un em venia d'un llibreter de Lyó. L'altre fou un "chopin" (sort) de Les Puces.

El Mercat de Les Puces era (és?) els "Encants" mes grans, importants i màgics. La llegenda diu que es trobaven tresors a les voreres de Les Puces. Doncs, en aquells temps, en part era cert; sobretot, els dissabtes de bon matí. No tant sols hi trobaves "coses" sinó també amistats.

El meu gran amic Claude, baixet i grassonet, que duia litografies originals de Lautrec en el seu gran cotxe que semblava una deixalleria, em "passà" -com es diu en argot per vendre a bon preu-, capses senceres de *broadsides* de la Revolució, de la Guerra espanyola, dels moviments dels Negres als USA i altres polítiques del món.

Artistes, intel·lectuals, drapaires, antiquaris, col·leccionistes pobres o milionaris, marxants que venien també a comprar: això era "Les Puces"; un exquisit *maelstrom* de "xineurs" que rodaven en un espai tanmateix relativament limitat. Jean Christophe Averty, el genial promotor del surrealisme televisual, era un gran amic de Claude, me'l trobava doncs la major part dels dissabtes: buscava Jazz, i quan li sortia un Negro Spiritual me'l passava.

Un amic, que volgué assistir a la destrucció del Mur de Berlin, veié a la vitrina d'una llibreria l'original de "Rights of Man" -Drets de l'Home- (1791) de Thomas Paine, que jo buscava com un boig des de feia anys. Era "el" llibre que em faltava per a la col·lecció. No era el mes important; però Thomas Paine era una de les figures que jo més estimava.

Narro aquests detalls per fer constatar que les nostres col·leccions, modestes o importants, son essencialment el resultat d'una suma d'amics, d'ocasions i sorts més importants gairebé que la pròpia competència adquirida durant la fabricació de la col·lecció.

La Declaració dels Drets de l'Home.

De fa dos cents anys, les societats s'han acostumat a parlar de drets i el mot ha perdut vigor. Cal comprendre que el 26 d'agost de 1789 era la primera vegada en la historia universal que un parlament "reconeixia" els Drets Universals de **tots** els Humans, dones i esclaus inclosos.

Les Feministes no veieren la Dona prou reconeguda. Els Negres tampoc no trobaren l'alliberament a la Declaració dels Drets de l'Home. Cal explicar-ho; hi ha una ambigüitat.

La grandiosa feminista, Olympe de Gouges (Marie Gouze) feu la magnífica "Declaració dels Drets Universals de la Dona". 17 articles assenyats i un Preàmbul i un Postàmbul espaterrants:

“Considerant que la ignorància, l’oblit o el menyspreu dels drets de la Dona son les úniques causes de les desgràcies públiques i de la corrupció dels governs...” (Preàmbul) “Dona, desvetlla’t; la trompeta de la raó s’ha fet sentir a tot l’univers; reconeix els teus drets...” (Postàmbul.)

L’apassionada, intel·ligent i heroica, a més una de les primeríssimes abolicionistes de l’esclavatge i de les primeres gran feministes de la història mereix que li respectem el punt de vista quan afirma que la Declaració “oblidà” la Dona. I pel qual donà la vida.

Fou una intervenció convenient i necessària la protesta de Marie Gouze; però era adequada?

L’**H**ome de la Declaració Universal no es refereix de cap manera al mascle, com tampoc al blanc. Es l’Humà Universal. Una altra cosa seran les pràctiques diverses amb que serà aplicada aquesta Declaració.

La Declaració de 1789 és -palesament- política i filosòfica, moral i humanista. Produïda per un ambient filosòfic, però dictada i declarada per una Assemblea. Es una Assemblea francesa i evidentment només pot fer la llei a França. Però la pròpia Assemblea la declara “Universal”; és a dir que reconeix aquests drets comuns a tots els habitants de la terra actuals i futurs; de totes les races. El llenguatge es filosòfic i polític propi d’una època, i més concretament d’un curt moment d’aquesta època. Com instaurar en llenguatge administratiu els conceptes d’aquesta de la Declaració? Seguiran immediatament interpretacions, rebuigs i dificultats d’aplicació. No trigarà en venir Napoleó que recolzant-se en un nacionalisme demagògic restablirà l’esclavatge, la inferioritat de la Dona i menystindrà la Declaració de 1789. Podem dir que el Missatge de Crist no és vàlid perquè la seva església l’ha ultratjat tant sovint? La Revolució, en 1789, condemna oficialment l’esclavatge, amb un ben precís “tots” els homes són lliures. Mes era normal i lògic que la puixança econòmica desviés la doctrina de la Revolució i de la Declaració per a poder mantenir-lo; tant el dels Negres com el dels Blancs pobres. La Declaració Universal dels Drets de l’Home de 1789 es ben bé la primera vegada en que es reconeix la unitat del Gènere Humà. Així ho veieren els Negres, que es revoltaren en nom de la Declaració. Era apel·lant la Declaració que Tousaaint-Louverture empen i reeix la rebel·lió. Cosa que ferí la França burgesa que no perdona mai a Haiti la seva llibertat i la condemnà a una multa que paga encara avui dia i es la causa principal del desastre de Haiti.

La Declaració de 1948 .

En 1948 es fa una nova Declaració Universal. Es una copia adaptada de la 1789 que intenta millorar i modernitzar. S’ha imposat com “La” Declaració. Era destinada en efecte a esdevenir la llei universal, puix que hi afegia “el dret a la Ingerència” internacional, que el Parlament francès de 1789 no es podia permetre.

La Declaració es celebrà a Paris, al Palau Chaillot, construcció integralment popular, victòria d’una període fast de les lluites populars, just en front del Palau on fou feta la Declaració de 1789. Al mateix lloc, 40 anys després, el 10 de desembre de 1988, en presència de Mandela, Esquivel i una floració de Personatges mundials, Mitterrand renovà solemnement el compromís de la Declaració Universal dels Drets de l’Home. La

Declaració de 1948 es, en principi, una gran millora perquè incorpora la política capaç de “realitzar” aquesta Universalitat proclamada per la de 1789.

Però la decisió de 1948 resultava també deficient, perquè la dita “ingerència” era purament teòrica. Les nacions no accepten que vingui ningú a corregir les seves polítiques ni aturar les seves massacres. Per altra banda, fins i tot legalment, aquesta “universalitat” era dubtosa, puix que la firmava una minoria: mancaven a la reunió més de 100 nacions! I de les 50 presents, 5 no volgueren aprovar la Declaració -s’abstingueren hipòcritament- : Aràbia no volia reconèixer els Drets de la Dona, l’Àfrica del Sud no volia reconèixer els Drets dels Aborígens ... etc.

El dret d’Ingerència era la suprema novetat, que podia salvar el món. Per fi s’introduïa, malament emperò. Però s’introduïa malgrat tot. Des d’aleshores, l’ONU continua presenciant com es maten les Dones aquí, el Aborígens allà; es tira a matar sobre els manifestants, s’extermina un poble (Bòsnia) als nassos de l’ONU ...

No obstant, es obvi que l’ONU resta la gran esperança, tal vegada la sola. Duu en ella la immensa energia dels personatges extraordinaris que la posaren en marxa: la senyora Eleanor Roosevelt -la gran feminista visionària, la que salva la Musica Popular dels EEUU i la Música Negra; el professor i Resistent René Cachin; i el Dr Chang, xinès i, com secretari general, un dels mes grans homes que haurà vist el segle XX, el suec Dag Hammarskjöld, que infongué en l’ONU una vitalitat, un equilibri i una raó admirables i de gran eficàcia estratègica. Malauradament l’home incandescent fou assassinat – oficialment morí en un estrany accident d’aviació- el 18 de setembre de 1961.

Hugo Grotius el creador del Dret Public propugnava ja en 1629 el “dret d’intervenir contra el tirà d’una nació estrangera que imposa al seu poble una tracte inhumà”. Durant l’horrible guerra i la fam de Biafra, uns humanistes revoltats, especialment francesos i anglosaxons, crearen els “Metges sense fronteres”, el “French Doctor”, que eren els primers assajos de ”ingerència”, i en foren “acusats“. Esperem que l’opinió mundial assoleixi prou puixança per imposar en la pràctica aquest dret “d’Ingerència” que salvaria tants humans.

La col·lecció sobre la Revolució Francesa em serví enormement per a preparar i fer la col·lecció de l’Esclavitud dels Negres; puix que molts dels personatges i lectures que pertanyen a la Revolució eren també abolicionistes. Alguns, com l’Abbe Gregoire han publicat obres sobre la Revolució, l’Esclavatge dels Negres i els Drets de la Dona.

Els bons autors els trobes per tot arreu on es debati la qüestió humana. Les primeres persones que a Espanya lluitaren per l’abolició de l’esclavatge, eren precisament les primeres Dones Feministes. La Revolució Francesa, no tant sols era un episodi polític; sinó sobretot, un immens remolí d’agitacions culturals, humanistes que no caducaran mai, sinó que duren conseqüències perennes. La nostra cultura i la nostra consciència en son influenciades.

En la col·lecció s’hi trobava un lot interessant i curiós de Catecismes! que val la pena esmentar. Començaven ben abans de la Revolució i continuaven després. Si els vaig incloure en la col·lecció de la Revolució es perquè en efecte la major part s’hi referien.

El catecisme, mot d’origen religiós, significa, ja des de Sant Agustí, una instrucció religiosa. Mes al segle XVIII i sobretot durant el Període Revolucionari, la idea es adoptada per la societat civil; la Revolució li torna, podríem dir, el sentit original, grec,

de “katêkhismos: “llicó destinada a adoctrinar”. Tindrà un gran èxit i des d’aleshores el mot es vulgaritzarà i polititzarà. Es faran “catecismes” de qualsevulla qüestió, seriosa o folla. Tots conserven una mateixa, idèntica presentació: Son de format petit i pocs fulls; redactats en forma de preguntes i respostes. N’hi ha que son molt divertits. Veieu aquesta perla: “Catéchisme à l’usage de toutes les Eglises de l’Empire Français”. Besançon 1807.

Llicó VII (Suite del manament IV: honraràs el teu pare i la teva mare)

Pregunta : Quins són els deures dels cristians envers els prínceps que els governen, i quins són en particular , els nostres deures envers Napoleó primer, el nostre emperador.

Resposta. Els cristians deuen als prínceps que els governen i nosaltres devem en particular a Napoleó 1er, el nostre emperador, l’amor, el respecte, l’obediència, la fidelitat, el servei militar, els tributs exigits per la conservació i la defensa de l’Imperi i del seu tron; li devem a més pregàries fervents per la seva salut i per la prosperitat espiritual i temporal del Estat.

Pregunta. Per què estem obligats a tots aquests deures envers el nostre emperador?

Resposta. En primer lloc, perquè Déu qui crea els imperis i els distribueix segons la seva voluntat, en curullant el nostre emperador de dons, així en la pau com en la guerra, l’ha establert el nostre sobirà, l’ha convertit en el ministre de la seva puixança i de la seva imatge sobre la terra. Honorar i servir el nostre emperador és honorar i servir Déu mateix.

Pregunta. No hi han motius particulars que deuen lligar-nos més fortament a Napoleó primer , el nostre emperador?

Resposta. Sí; puix que ell és qui Déu ha suscitat en les circumstàncies difícils per restablir el culte públic de la santa religió dels nostres pares, i per ésser el protector. Ell ha tornat i conservat l’ordre públic gracies a la seva saviesa profunda i activa; ell defensa l’Estat amb el seu braç puixant; ha esdevingut l’ungit del Senyor per la consideració que ha rebut del sobirà pontífex, cap de l’Església universal.

Pregunta. Què en tenim que pensar d’aquells que mancarien a llurs deures envers el nostre emperador?

Resposta. Segons l’apòstol Sant Pau, resistirien a l’ordre establert per Deu mateix; i es farien mereixedors de la damnació eterna.

Pregunta. Els deures que tenim envers el nostre emperador, ens lliguen igualment envers els seus successors legítims dins de l’ordre establert per les constitucions de l’Imperi?

Resposta. Sí, sense cap dubte; ja que llegim en la Santa Escripura que Déu, Senyor del cel i de la terra, per una disposició de la seva voluntat suprema i per la seva providència, dona els imperis, no tant sols a una persona en particular, sinó també a la seva família.

Entre els revolucionaris hi havia molts catòlics, capellans i bisbes com Gregoire. Però l’església era substancialment enemiga de la Revolució. I ho serà fins el 18 de Novembre de 1890. Lleó XIII, aquell papa grandios, fart de veure que els catòlics francesos no feien altra política que posar traves a la República, encomanà al cardenal Lavigerie Bisbe d’Alger, gran lluitador contra l’esclavatge, que hi posés fi. I el 18 de Novembre de 1890, el cardenal Lavigerie, aprofitant que les autoritats franceses es trobaven a Alger, s’adreça a elles aixecant la copa i pronunciant el famós brindis: “ A la República, el bé suprem de la Nació”. (A veure si ens surt un Lavigerie de dins d’aquesta nebulosa opaca i grotesca ...)

Mes vindrà immediatament l'affaire Dreyfus, i els catòlics altre cop s'equivocaran de costat. És finalment en 1905, 126! anys després de la Revolució, que l'Església francesa es reconciliarà definitivament amb la Nació eixida de la Revolució i acceptarà la separació de poders. Mes tenim raó de criticar els veïns...

L'Enciclopèdia

Obra mítica, columna de la Revolució Francesa, peça central de la civilització universal. Jorge Luis Borges va més lluny i escriu que l'Enciclopèdia és "un dels esdeveniments més importants de la història europea". Un **esdeveniment** és un acte social, polític, cultural, econòmic, religiós... Donar la categoria d'esdeveniment a la publicació d'un llibre suposa considerar-lo com un bé universal, necessari al destí de la humanitat. Aquesta importància precisament li causarà una multitud de conflictes interminables.

L'Enciclopèdia és una utopia que es realitzà malgrat tot. Enciclopèdia, del grec "Egkuklopaideia", expressa la recerca d'una instrucció "circular", que miri la qüestió des de tots els costats. El mot neix a Anglaterra en 1728.

A l'octubre de 1750, Diderot (1713-1784) publica el prospecte de l'edició projectada, a fi de convèncer els subscriptors. N'obtindrà, de moment, uns 4000. I comença aquí la història del llibre censurat, més perseguit i "infernallitzat". Els bisbes havien prohibit tocar-lo! Si un ciutadà en veia un sol volum havia de córrer a denunciar-lo. El bisbe enviaria uns delegats que el cremarien "in situ", sense **tocar-lo**.

En 1752, els Jesuïtes exigeixen la condemna i la interrupció de la publicació. El Consell d'Estat -el Rei- prohibeix els dos primers volums sortits. Madame de Pompadour i Malesherbes fan aixecar la prohibició i al mateix temps obtenen que s'imprimeixin els 5 volums següents. Malesherbes era precisament el director de l'òrgan de vigilància creat per Colbert, la Censura. Es a dir que legalment era ell l'encarregat d'impedir la publicació i destruir el que ja fos publicat. Mes Malesherbes era home intel·ligent i culte, així com madame de Pompadour; i seran ells els dos principals salvadors de l'obra.

En 1757, l'Enciclopèdia és acusada solemnement d'atacar el govern i la religió. El Papa Climent XIII la condemna i, com havien fet els bisbes, mana als catòlics que en posseeixin algun volum que el cremin immediatament. El Consell d'Estat prohibeix la venda i exigeix que es tornin els diners als subscriptors.

En 1759, Malesherbes, obté el permís que es publiquin els Volums de Planxes. I en efecte seran publicats de 1759 a 1762. Després de la publicació de "L'Esperit" d'Helvetius que provocà una còlera fulminant per part de l'autoritat, i després de l'atemptat perpetrat per Damiens contra el Rei, la llei s'havia endurit terriblement: "Tot autor i tot impressor d'un llibre sediciós són passibles de la pena de mort". D'Alembert agafà por i es retirà de la direcció. Diderot escriví: En pocs mesos he vist perillar el meu honor, la meua fortuna, la meua llibertat i la meua vida".

Els Jesuïtes, tant diferents dels actuals!, mouen cels i terra amb una agressivitat diabòlica per impedir la publicació. El parlament condemna els Jesuïtes, però el rei, favorable als jesuïtes, els hi dona raó i reitera la prohibició. Madame de Pompadour, intel·ligentíssima, protegeix secretament Diderot. Però el rei envia un comando, per segrestar els documents preparats per Diderot, i encarrega al seu intendent Malebranche que se'n ocupi. Però Malebranche sap que l'obra de Diderot representa un **esdeveniment**

necessari a la Humanitat i la vol salvar; així doncs envia, secretament, una nota a Diderot anunciant-li que vindrà a segrestar l'obra i li recomana: "faci'ls portar tots a casa meva; ningú no tindrà la idea de venir-los a buscar aquí"!

Diderot serà empresonat varies vegades, amenaçat de mort unes quantes. Amb tot això publica clandestinament els 10 darrers volums. El rei i els jesuïtes intenten encara confiscar l'imprès. Indiferents a l'ambient persecutori, els dos darrers volums de Planxes surten triomfalment en 1772.

L'edició haurà durat 20 anys; amb tots els conflictes, i treballs complementaris 25. Els 1000 operaris-artistes que hi treballaven hauran tingut la fidelitat dura. Es en part degut a ells que Diderot no acceptà la proposta de la reina Catherina de Rússia, apassionada per les ciències, les arts i concretament per l'obra de Diderot, d'imprimir l'Enciclopèdia a l'estranger.

Cal dir que Diderot fou recolzat per grans i famosos col·laboradors, com Voltaire que s'havia pres de passió pel projecte; en realitat ell l'havia patrocinat. D'Alembert, l'altre gran promotor, prengué finalment por i abandonà. Tot recaigué sobre les espatlles de Diderot; era ell el responsable, ell era el perseguit i qui anava a la presó. Comptà també amb una multitud d'artistes, científics i escriptors extraordinaris. Als tallers de l'Enciclopèdia hi treballaren més de mil col·laboradors durant més de 20 anys. El chevalier Jacquort li donà 17.000 articles. L'Enciclopèdia en conté 72.000. Diderot mateix en feu, uns 5 ó 6 mil. Segurament molts més. Costarà saber-ho, puix que no firmava res, a fi d'evitar noves ocasions de persecució. Contínuament es van aclarint aquests anonimats. Diderot omplí buits i mancances, corregí molts articles; alguns mediocres els convertí en excepcionals. Hi ha un adagi famós que diu: "L'Enciclopèdia es l'obra de centenars d'autors i un sol autor que es Denis Diderot".

Pogué comptar també amb prestigiosos subscriptors, gent puixant, que no amagaren la simpatia i el fet d'haver finançat l'obra. Era una època d'una gran fervor de la intel·ligència que no es reservava a un cercle de grans filòsofs il·lustrats sino que s'estenia per tota una ampla capa de la societat. El preu de l'Enciclopèdia era de 980 lliures "tournois", equivalent a tres anys del sou d'un obrer. Cada volum pesa uns 4 kg i mesura, en promig, 42 ct d'alçada per 7 d'amplada. El llibre mes clandestí de la historia resulta esser una peça de 150 Kg!

L'església, emparentada amb el poder, no s'equivocava considerant l'Enciclopèdia com l'enemic numero ú, el llibre mes pervers i satànic de la historia. L'Enciclopèdia resumia la gravetat d'aquell perill de que parlàvem a propòsit de La Bruyere, el desig de saber, que terroritzava l'església. L'enciclopèdia desafiava la Bíblia, a propòsit de la creació de l'home per exemple i altres dogmes semblants que dos cents anys després la mateixa església ja no creu; com es ara la fabricació de l'home com un ninot de fang.

Per altra banda i paradoxalment, eren nombrosos els personatges religiosos que havien col·laborat amb l'Enciclopèdia; molts exemplars es salvaren als palaus, a les cases dels senyors i ...als convents! Jorge Luís Borges, en la bella introducció a l'edició facsímil de Franco Maria Ricci, creu probable o segur que la mateixa terrible censura persecutòria provoqués un *surplus* d'intel·ligència en els autors, augmentant la puixança de les frases:

"La censura, com passa sovint els hi va fer un gran servei. Els hi suggerí la utilització del sobrentès i de la ironia, que es sempre més eficaç que l'estil directe. No sabrem mai

fins a quin punt la gràcia particular de Voltaire i de Gibbon és deguda a aquesta circumstància: que els hi era prohibit d'escriure d'una manera massa explícita...”

La preciosa col·lecció de La Pléiade que ja havia dedicat un volum a Diderot, ara en dedicà un a l'Enciclopèdia, considerant-la, doncs, com un Personatge per ella mateixa.

Malgrat els 35 volums in folio –23 de text i 12 volums de planxes, la Enciclopèdia de Diderot era una llibre relativament barat. Els grans llibreters rics disposaven sempre d'un exemplar extraordinari, degut principalment a una enquadernació luxosa i a una perfecció total del conjunt. Els exemplars ordinaris no els interessaven gaire o gens. El transport, l'espai, el pes i el volum el convertien en una mercaderia apropiada als llibreters modestos i “manuals”. Destinats a les biblioteques que encara no en posseïen cap i alguns bibliòfils agosarats.

Jo l'estimava l'obra titànica, i aquesta afecció es manifestava forçosament a la pràctica. M'arribaven ofertes de tot arreu; vaig esser probablement la persona, a França, a que li passaren més exemplars per les mans. Els companys se'n fotien i m'anomenaven l'home de l'Enciclopèdia; sense cap enveja, puix que me les deixaven totes. Ningú no s'hauria pres tanta feina per guanyar-hi quatre francs, en el millor dels casos. Amb un llibret que em cabria a la butxaca hi hagués guanyat molt més diners. En alguns casos, em va costar no perdre'n o no perdre'n massa. En vaig vendre 7 ó 8 a Catalunya; 2 a Madrid, una desena a París. Em passaren 20 ó 25 exemplars per les mans! Un dia baixava cap a Barcelona amb una Enciclopèdia. La vigília m'havia telefonat un llibreter de Lyó, que tenia una Enciclopèdia molt be de preu, “bona i barata“. I era veritat. Ens vàrem donar cita a l'àrea de Vilafranche, de l'autopista de Paris-Lyó. El temps era plujós. No sé com, vàrem reeixir fer contenir els dos exemplars en el cotxe, encara que fos gran. Vaig passar la duana de nit; els llibres de totes maneres no els interessaven gaire.

Era tanmateix un combat polític aquella dèria romàntica per l'obra mítica que representava la Llibertat, el progrés i la democràcia. Em venjava dels anys obscurs en que havia sentit tants anatemes contra “l'obra de Lucifer”. I segurament no n'havien vist ni consultat mai cap exemplar. Mai cap agent n'havia vist mai cap exemplar en la seva vida; incapaços de comprendre que la llum de la ciència, la recerca de la llibertat i la justícia no poden esser mai enemigues de Déu. La Biblioteca Nacional de París feu una gran exposició sobre l'Enciclopèdia el 1951, per celebrar el segon centenari de la publicació. N'havia fet una primera en 1932. I en feu una altra en 1963 dedicada exclusivament a Diderot.

A iniciativa del senyor Joaquim Xicoy, president del Parlament, la col·lecció sobre la Revolució Francesa fou exposada, l'any 1989, per celebrar el segon centenari de la Revolució. Amb una presentació extraordinària, dissenyada per Oriol Bohigas. Els 17 Articles i el Preàmbul de la Declaració foren gravats sobre enormes plaques de vidre... El Parlament edità un magnífic catàleg, redactat pel professor Carreras. Es publicaren cartells i llibrets per les escoles.

El Pare Batllori venia a la llibreria on guardàvem les obres, abans i després de l'exposició. S'hi passava hores, sempre a la tarda, consultant i prenent notes. Li havíem proposat dur-les al seu despatx o que se les endugués; generalment eren llibres menuts de poc pes i volum; mes ell preferia venir. Em digué que havia fet un discurs sobre la

Declaració dels Drets de l'Home, que no era publicat. Li vaig demanar si el podria llegir. L'endemà me'n dugué una fotocopia que ell havia anat a fer expressament.

La col·lecció, després del Parlament fou exposada a Girona, Lleida i Manresa, i finalment passà a la Biblioteca de Catalunya.

La clandestinitat

L'Enciclopèdia, doncs, tot i la seva presència física –els 35 volums infolio i 150 kg esmentats-, és “el” Llibre prohibit i perseguit i el mite de la Llibertat i del progrés civilitzador. El llibre perfecte es sempre perillós. El llibre que no molesta no mereix gaire confiança. Hi han múltiples anècdotes d'autors que esperaven amb candeletes la prohibició o al menys la reprovació del seu llibre. Bertold Brecht ironitza contra les fogueres dels llibres fetes pels nazis en varies ciutats el 10 de maig de 1933, fent dir a un poeta que els fanàtics han oblidat: “Cremeu-me, va! / Cremeu-me / No em feu aixó/ No em deixeu enrere”. “Aquí la envidia y la mentira / me tuvieron encerrado/ Dichoso el humilde estado/ del sabio que se retira”. Considerant que és el llibre censurat qui farà la història i el progrés -no el censor-, fora interessant fer una col·lecció de llibres “perseguits”, em vaig dir.

Exaltat per la increïble aventura, heroica, que jo revivia durant els anys del segon centenari i les permanents trobades amb l'Enciclopèdia, m'havia passat pel cap considerar l'Enciclopèdia d'una part com peça clau de la Revolució i d'altra, com fonament d'una col·lecció sobre el Llibre maleït, les clandestinitats. I de fet, la vaig començar. La idea era boja. Les obres censurades o perseguides no són tant nombroses com les estrelles del cel, però quasi...

Les esglésies inquisidores i després els estats totalitaris o imbècils s'han ficat des de sempre a fabricar clandestins i clandestinitats. Els “Index librorum prohibitorum” i els “Catalogus librorum prohibitorum” publicats pel Vaticà i per les esglésies nacionals contenien gairebé **tota** la producció anual de les impremtes. Consulteu l'esperpèntic “Lecturas buenas y malas “

Finalment, doncs, per abastar la clandestinitat del llibre, qüestió immensa, caldria reunir les forces de la nació. Me'n vaig adonar a temps.

Hi ha hagut tanmateix diverses iniciatives més o menys emparentades amb aquesta idea. Són totes “nacionals” o “oficials” forçosament. En 1950 es publicava a Londres el famós “A descriptive catalogue illustrating THE IMPACT OF PRINT on the evolution of western Civilization during five centúries”. Dirigit per John Carter i Percy H. Muir, amb la col·laboració d'una plèiada d'autors importants i de la Britihs Library. Com anuncia el títol, recollia totes les obres impreses- bones i perverses- que han influenciat la humanitat des de l'edició de la Bíblia.

En 1990 la Biblioteca nacional francesa presentava “Deu segles de llums”, 400 obres cabdals de la literatura francesa, amb llargs comentaris, fets per uns 250 col·laboradors. Els anglesos deien 5 segles perquè només consideraven els llibres impresos. Els francesos incloïen els manuscrits, començant pels dos que són als orígens de la llengua francesa: els Juraments de Strasburg, any 842, i la Seqüència (Cantinel·la) de Santa Eulàlia, c. 881. El català i el francès, degut a una arrel comuna arrelada a la Provença, tenen nombrosos mots comuns que han restat vigents en català i han evolucionat en francès. Es així que la

Cantata de Eulàlia, origen del francès, nosaltres avui la podem entendre mes bé que molts francesos.

En 1923 Antoni Palau i Dolcet presentà l'inici d'una obra titànica: recollir en un Manual la descripció de tots els llibres publicats en els països de llengües ibèriques: Espanya, Catalunya, Basconia, les Amèriques, o publicats a l'estranger referents a aquests països; així com les reedicions i traduccions. La tasca immensa fineix el 1948. El senyor Palau no disposava de mitjans digitals. En els seus calaixos, estrets i llarguíssims, hi reuní 381.197 fitxes. Encara un nom gloriós poc conegut. Com un altre Facteur Cheval, com un altre Justo Gallego, dos creadors que admiro moltíssim, Antoni Palau construï el monument amb les mans nues. Gracies, senyor Palau, per les hores que he passat dins del vostre "Manual..." El meu exemplar l'havíeu dedicat el 8 d'octubre de 1949 al vostre amic Josep J. Piquer Jover de qui posseeixo també moltes obres, entre elles la revista completa "Pro Infancia" dins d'una petita col·lecció que vaig fer dedicada a l'Escola Primària.

No cal endinsar-se gaire en la patologia del censor per constatar que l'inquisidor de llibres pateix una repulsió pel propi objecte que es el llibre, micro-encarnació de l'enemic, enginy diabòlic, cos en el que s'hi besllumbra una llum, pensaments, afirmacions, dubtes i veritats. Un llibre pot fer una por tremenda. Cal cremar el cos per destruir els pensaments que son a dins. El llibre entra, per ell mateix, en el cercle de l'herètic, el jueu, el càtar... Caldrà veure si la substitució del llibre pel digitalisme serà civilitzadora o opressiva. La cibernètica pretén perfeccionar la humanitat; en referència a què?

LA BÍBLIA, EL GRAN LLIBRE PROHIBIT.

La Bíblia, del mot grec Biblos, ha sigut el primer llibre imprès i el primer llibre prohibit. Confiscat pel poder immediatament després de la naixença. La Bíblia contenia la Veritat. I la veritat és reservada a l'autoritat que l'administra i la distribueix. El poble rebia la veritat de les mans – i la boca- del Representant de Déu. La Bíblia, doncs, fou raptada pel poder. Prohibida la traducció en les llengües vulgars. En 1482 es cremada la Bíblia Valenciana. Quan es comença a traduir repreneueren les persecucions. Judaisme i religions cristianes competien en l'apropiació històrica del Text sagrat. Era prohibit llegir-la fora de la presència d'un clerc. La lectura de la Bíblia era una coneixença que el poble no es podia donar a sí mateix.

La Paraula de Déu sempre ha fet molta mes por que la del Diable. Per una esperpèntica acusació de traducció, Luis de León es condemnat a cinc anys de presó. Qui posseïa la Paraula posseïa l'autoritat i els drets, la vida i la mort. Se'n succeïran guerres devastadores, tant terribles com imbècils. I no s'ha acabat.

A Perpinyà, Ventura Gassol m'explicà que quan el varen empresonar va demanar un exemplar de la Bíblia. Els guardes se'n estranyaren tant que s'ho prenien de conya. Cicle fatal: llibre – enigma; enigma-poder. Els bruixots primitius no toleraven tampoc que el poble s'acostés als ídols i els toqués. La civilització digital no ha suprimit aquesta terror primitiva: l'ha estesa. En una època de comportaments "alliberats" -sovint mes provocadors que sincers-, la societat en realitat pateix una por malaltissa de la inquisició. Es a dir de la justícia. I la por d'avui tot i essent considerada amb menyspreu, és pitjor que la dels temps passats. Degut al fet que els poders polítics i econòmics no podent

emprar els mitjans violents i militars d'èpoques passades, es serveixen de la justícia inquisidora, es a dir el braç que pot substituir el militar. Bernanos, en el "Journal d'un Curé de champagne" fa dir a un sacerdot: la justícia es el braç dret del govern. Substitueix l'exercit. L'amenaça permanent "del possible motiu de..." empresona la societat sense presó. Les actituds desinvoltes són generalment expressions de por més que no pas de llibertat real. Camuflen la por. Ens acontentem amb excuses per viure tranquils. Es impensable avui, a Espanya per exemple, l'"Asiette au Beurre" francesa de 1901 o el "Canard enchainné" nascut en 1915 i tot trempat encara avui. Fins i tot certes ironies dels principis de la transició no serien acceptades avui. "Hermano Lobo", "el Jueves" ho tenen molt pitjor avui que en "aquells dies". La ironia que segons Borges ressuscita i es desenvolupa durant les inquisicions avui es veu ben esquifida, suplerta per un humor baratíssim, amanit i reiterat, aparentment desimbolt eròticament, però auto-reprimidíssim, pel que fa a les institucions. No ho sembla, però l'expressió pública avui es extremadament covarda.

Per mesurar l'estat de salut mental d'un poble cal mesurar-ne la ironia. Mes la ironia, senyors, es ben allunyada dels humors patològics, eròtics i vulgars. Hem perdut la follia, diria Erasme. Els riures que esclaten poden ser tics grollers de la por. Què respondrien Thomas Morus, Erasme, Moliere, Rabelais, Machiavel, Shakespeare, Swift, Luís de León, el propi Borges... si els diguessin que per una cançó aquí et donen anys de presó? "Assomons les pauvres..."-estosseu els pobres- ironitzava la premsa... fa anys.

El primer Llibre fou, doncs, monopolitzat per la Inquisició; però la impremta continuà i unes generacions després publicà "Cogito ergo sum": Jo sóc doncs humà perquè penso. La justícia es una fabrica de deshumanització perquè cerca destruir el pensament. Direu la justícia persegueix tant sols l'expressió del pensament; fal·làcia: no existeix el pensament abstracte. Hem vist que la civilització industrial no te cap relació amb el progrés de l'humanisme i que l'esperpentisme a l'escenari i a la televisió no signifiquen cap exercici de la llibertat moral i social. Els mes grans genocidis i horrors, fogueres d'humans i fogueres de llibres es cometien durant la màximes civilitzacions. Tot aquest enrenou mental donava raó a l'Enciclopèdia, l'actualitzava i m'incitava a prosseguir una col·lecció de "Prohibits".

La impremta s'ha burlat sempre de la Censura. Ja abans de la Revolució es publicaren a França una munió de llibres importants amb adreces falses: Amsterdam, Londres, Ginebra; anònims, N.N. o el "Chevalier de..." com autor. Laura Casas explica en el seu treball de fi d'estudis que a Barcelona s'emprà molt aquesta jugada durant la dictadura feixista.

No obstant, malgrat aquests subterfugis, son molts els autors que perpètuament i a tot arreu, hauran tingut que exiliar-se. Els llocs d'acolliment varien burlescament: Voltaire es refugià a Holanda. I l'holandès Hugo Grotius –Huig Van Groot– a França. Val la pena explicar la fugida de Grotius. Recordem de passada que ell, "que posava la seva marca en tot en tot el que tocava", fou l'iniciador de les teories modernes del dret natural i creador del dret de la gent. Dret de les gents vol dir dret dels Pobles i de les Nacions. En un mot Grotius, 300 anys abans l'ONU, proclama ja el "Dret d'Ingerència" que l'ONU no ha assolit encara practicar. Empresonat a vida, la seva vida perillava... La seva dona, Marie de Reigesberg, que deuria ser una fabulosa apassionada, no es deixa fer i preparà un cop.

Un dia entrà a la presó amb la caixa habitual en la que hi duia els menjars i robes pel seu marit. Se l'emporta a dins i anà directament a França.

Als temps actuals, amb L' "Archipel del Goulag", tenim el prototip del llibre "imedit" des de la seva mateixa primera arrel que es l'escriptura. Soljenitsin el "fabrica" mentalment, puix que no podia escriure res. Se l'aprenia de memòria i per facilitar aquest exercici, feia els textos en forma de versets que són més fàcils de retenir que la prosa. La redacció miraculosa, els amagatalls dels fragments, el manuscrit final, el transport, la passada al "mon lliure" amb els camuflatges "innocents"- caixes de xocolata...

N'hi han hagut tantes de clandestinitats, durant les dictadures de tots els segles, especialment els recents nazisme i estalinisme. Si contra l'estalinisme el màxim exponent de clandestinitat és "L'Archipel del Goulag", pel nazisme podria ser els "Cahiers clandestins de Temoignage Chretien", publicats del Novembre 1941 a Novembre 1944. Foren fundats per un grup de Jesuïtes de Fouvriere, al costat de Lyó sota la direcció del Pare Pierre Chiallet, que seria declarat "Just entre les Nacions" per l'Estat d'Israel, un grup de catòlics i un altre de protestants. (Es esbalaïdor pensar que els qui lluitaren a mort per ofegar l'Enciclopèdia també eren jesutes!)

Des d'aquell moment, tots entren de ple en la clandestinitat, amb totes les seves possibles conseqüències tràgiques. Els Jesuïtes de Lyó disposen secretament d'un preciós conjunt de col·laboradors: el futur cardenal Lubac, Gaston Fessard, Henry Frenay, director de "Combat", Bernanos... L'"Associació catòlica de la joventut francesa" proposà al pare Pierre Chaillet entrar a formar part de "Cahiers" amb tots els seus companys. Finalment els "Cahiers..." eren un grup força nombrós, que no obstant funcionaria meravellosament acordat durat quatre anys difícils. No es cometrà cap imprudència, no hi haurà cap defalliment ni traïció. Cal emperò lamentar que el Jesuïta Yves Moreau serà afusellat al Vercors.

Els Cahiers eren impresos en fulls petits perquè eren més fàcils d'amagar i transportar. Alguns tingueren un tiratge de 100.000 exemplars! Avui emperò són rars i raríssims els que s'han conservat, ja que no eren pas destinats a la conservació, sinó a la informació urgent i perillosa; i a promoure l'esperança; se'n recomanava la destrucció, una vegada haguessin fet el seu servei. La descoberta d'un sol d'aquests papers suposava la detenció, la tortura, la deportació i la mort.

La guerra finí, el nazisme fou vençut, l'estalinisme també, el perill de mort ja no existia, Franco tampoc... Però la Censura sobrevisqué! Escorredissa, aquesta bèstia camaleònica sembla immortal. Durant el "regne" de De Gaulle, a França!, la censura revifada esdevenia activa, i després del Maig del 68, histèrica. El llibre eròtic o polític feia por. Ara emprava la multa com foguera devastadora. La multa no és doncs una invenció espanyola. Els editors - Pauvert, Maspero... - s'acostumaren a les violentes incursions de la policia... Molts llibres foren prohibits, censurats, imedit d'aparèixer. Moltes revistes veien els seus números segrestats contínuament. Moltes pel·lícules prohibides. Hi havia una extrema dreta integrista i violenta, que es cuidava d'imedir que existís tot el que no els plaïa. Molts teatres foren sacsejats, cines cremats; hi hagué víctimes i alguna mortal.

Tot i que jesutes i dominics havien considerat el Crist de Passolini com una de les majors obres místiques, l'extrema dreta el volgué destruir, vandalitzant les sales en les que es projectava. Quan aparegué "La darrera temptació de Crist" de Scorsese, la còlera

s'intensificà; s'incendià la sala on es projectava. Sembla que el Crist Crucificat atrau els místics d'una part i els incendiariis de l'altra. Aquests dies Netflix ha assajat d'anar mes lluny, amb el seu "Cristo prohibito", que en efecte ha estat prohibit, en tot cas al Brasil el 8 de gener de 2020...

Ja que l'Enciclopèdia de Diderot és el punt de partida d'aquesta enquesta sobre la Censura, esmenten el cas poderosament agressiu i surrealista de la pel·lícula "La Religieuse", que és treta precisament d'una novel·la de Diderot. La història d'una noia que, per ésser filla de pare desconegut, la família l'enclaustra de per vida; és a dir, la fa desaparèixer. S'hi expliquen les sofrances –inclús tortures- i humiliacions de la malaurada i les seves temptatives de fugida fins a reeixir gracies a l'ajuda d'un cavaller que l'estima. Recordem que tota monja que fugia del convent podia ser condemnada a mort. La novel·la ja estava acostumada a esser prohibida. En 1950 proposaren a Jacques Rivette transposar-la en una pel·lícula. La sola noticia fou una bomba que esclatà. S'aixecà una tempesta de crides i denuncies per impedir que es fes. La història és llarguíssima; escurcem-la. En 1962, es censura i es prohibeix la pel·lícula... per endavant. François Mauriac s'insurgeix, blasmant furiosament que s'hagi prohibit una pel·lícula que encara no existeix! En realitat no es ni l'església ni el Vaticà els qui promouen la censura i la guerra, sinó els convents que s'han excitat i les associacions catòliques de pares de família, generalment molt de dreta. En 1965 aquestes associacions envien una petició al ministre d'informació Alain Peyrefitte, un autèntic poca solta, exposant les inquietuds sollevades per una pel·lícula "blasfemadora, que ataca i deshonora les religioses". Recordem que el film encara no existeix!! Realment surrealista. El ministre els respon dient que farà tot el possible per impedir que no faci mal a les bones religioses.

Quan en 1962 Rivette i amics es decideixen començar el rodatge es troben que "tots" els edificis de caràcter públic, doncs els administrats pel govern, els hi son vedats. En cap d'ells no se'ls autoritza la filmació. Fins i tot l'abadia de Fontevraud, desafectada, els hi és refusada. Finalment, la pel·lícula surt en 1967. Anna Karina, admirable, es Suzanne. Malraux, que era ministre de cultura, vol impedir que sigui presentada a Cannes. Però no reeix. Godard s'adreça a Malraux per carta, tractant-lo de ministre de la "Kultur". Fa molt mal constatar com l'exercici polític fa tant malbé a persones que han sigut glorioses. Malraux, l'home de Teruel, de l'"Espoir", fundador de les Cases de Cultura que foren extraordinàriament eficients, heroi autèntic, escapat de la mort varies vegades... i ara que es ministre, esdevé censor... Malraux s'havia oposat a que De Gaulle visités Franco; De Gaulle li prometé que no parlaria de política amb el "fantoche espagnol" i Malraux es conformà amb aquesta excusa estúpida.

En 1975 -després de 25 anys de combat -com per l'Enciclopèdia-, el Consell d'Estat anul·la finalment la censura de "La Religieuse". La pel·lícula sortí doncs, prohibida tanmateix als menors de 18 anys. Diderot és ben bé l'home lliure i obstinat dels 25 anys! 25 anys per fer sortir l'Enciclopèdia. 25 anys fer sortir la pel·lícula. Quin home estimable! Lògicament aquests enrenous que ja des de feia anys l'havien fet famosa, la pel·lícula tingué un èxit extraordinari. L'escàndol atreu multituds. Així mateix, de la novel·la mateixa se'n feu un grapat de reedicions.

La censura sembla, doncs, una necessitat vital a tot bon govern. La mateixa Generalitat ha fet algunes pífies. I no cal dir el govern de Madrid. En canvi a vegades, la por d'esser

titllats de censors, converteix els polítics en uns perfectes imbecils col·laboradors de bestieses. L'equilibri ha estat sempre la més difícil de totes les arts.

Diguem, per acabar, que la censura es l'espai on s'infiltra amb més violència els fanàtics religiosos i polítics de tots els països com es el cas, avui, en les dictadures de Polònia, Hongria, Rússia, i països tradicionalment puritans. No cal dir les dictadures islamistes. Els "Provos" d'Amsterdam, el primer moviment organitzat dels joves revoltats -tot i que provo venia del francès provocateur-, iniciador del Maig 68 de París, patiren persecució en un dels països més lliures del món.

Una col·lecció de llibres censurats suposa, doncs, una presa de posició; sense cap fanatisme. És una empresa pública i necessària que cal afegir a la Memòria Històrica. Mentre corregia aquest text, consistent essencialment en escurçar-lo! es celebrava al Passeig de Gràcia la 70ª Fira del llibre, amb una molt interessant exposició sobre la censura; amb un molt interessant "Llibres lliures? Censura i prohibicions a la impremta catalana contemporània", d'Albert Domènech. Es circumscriu a Espanya i sobretot a Catalunya.

A França s'han fet molts catalegs de llibreters o d'exposicions, i a la mateixa BN, sobre els "llibres prohibits", els "Perillosos", els "Maudits" (maleïts). Qüestió molt interessant puix que reflecteix, més que cap altre discurs, el pensament d'una època amb les seves llums i ombres.

Cloem el capítol amb meravelloses frases del prototip de la tolerància, Voltaire evidentment: "Faré tot el possible perquè el meu enemic tingui el dret de contradir-me", "El dret de la intolerància és absurd i barbar; és el dret dels tigres, i és ben bé més horrible, ja que els tigres no escorxen sino és per menjar; i nosaltres som exterminats per uns paràgrafs". I amb una darrera referència-homenatge a Borges, que recomana als governs insípids l'exercici de la censura, puix que és una de les millors escoles per afilar la intel·ligència des autors i del poble.

LA CARTOGRAFIA DE CATALUNYA I DE BARCELONA

Es la col·lecció a la que En Fontbona es referia especialment quan m'imposà amablement la tasca cruent d'aquesta confessió. Com totes les altres, la col·lecció la començà un atzar, però aquesta la feu l'amor de Catalunya. Un matí de dissabte en la petita botiga d'un marxant d'estampes situat en front de Notre Dame, descobria admirat, com el burgès de Molière, que hi havia una prosa especial, en forma de mapes, per a dir l'amor a la terra i la ciutat estimades. Fullejant un gran atlas del segle XVII -era la primera vegada que en veia un- em sortí una pagina grandiosa que proclamava «Carte de la Catalogne». M'assabentava, de sobte, que existien gravats antics de Catalunya. Després descobriria que també n'hi havia de Barcelona... i de Ponts.

Veure escrit Catalunya, ni que fos en francès, m'impressionà. L'atlas es venia sencer o per nacions. Vaig prendre doncs l'Espanya que vaig vendre de seguit, quedant-me la Catalogne. Era el mapa de Jaillot en dos grans fulls, d'una de les moltes edicions del segle XVII. Fou la primera peça de la col·lecció.

La cartografia era patriòtica, era doncs política, tenia doncs conseqüències econòmiques. Els preus corresponien a conceptes partidaris. Un mapa de Catalunya costava un promig de 300-500 francs; un de Castella o Andalusia es podia comprar per 50. La Bretanya, la

Còrsega, l'Alsàcia, Luxemburg... valien també deu vegades mes que, per exemple, l'Île de France, la França Central, que no protegia cap identitat. Les regions «politzades» o culturalment problemàtiques tenien cent compradors, per un sol les regions «sense problemes». *Pas de probleme, pas d'intéret*. En cap altra matèria que la cartografia no es donava aquesta influència nacionalista o regionalista per l'avaluació del preu. Barcelona assoli esser la ciutat més cara d'Europa, més que Luxemburg, per exemple. El raríssim document Jollain, nº 47 del www.atlesdebarcelona.cat, fou subhastat per 30.000 marcs a Frankfurt.

Les grans ciutats turístiques i pintoresques -Paris, Amsterdam, Venècia- tenien una grandiosa iconografia; i això abaratia els preus. Per un gravat de Barcelona n'hi ha cent de Paris, de Roma... Barcelona no havia interessat a gaires artistes. Sort en tinguérem de les guerres (!); altrament, els nostres Atles de Barcelona serien pobres i reduïts. Mes del vuitanta per cent dels gravats de Barcelona són d'origen militar. L'arribada de la Generalitat i la renaixença catalanista que se'n seguí, provocaren un allau de col·leccionistes apassionats. La Cartografia, document de curiositat intel·lectual i sentimental, el movia certament la passió patriòtica.

La col·lecció de mapes de Catalunya, seguint la pauta preciosa de Mossèn Colomer, fou acabada relativament aviat. És aleshores casualment que vaig descobrir l'interès de Barcelona. Vaig constatar que Barcelona significava una col·lecció mes gran i difícil que la de Catalunya. A la llibreria vàrem prendre la decisió de publicar a la fi de l'any un gran catàleg de Barcelona. No ens imaginàvem que el catàleg previst d'uns 100 gravats es convertiria en un atlas en dos volums de 740. Això fou degut a la intenció de ficar-hi tot el que existia sobre Barcelona. Com que calia primer saber el què existia, la tasca durà anys, reunint finalment més de cent documents fins aleshores **desconeguts**.

Gràcies a les amistoses relacions amb les Biblioteques i Institucions públiques, els llibreters, de Barcelona, París, Madrid, col·leccionistes i atzars, d'aquells temps m'ha quedat una nostàlgia punyent de les bibliotecàries i bibliotecaris d'abans de la freda digitalització que em fa doldre. Els escandinaus, anglesos i americans tenien el costum de posar el nom de la persona que us havia atès i us responia. Es així que, sense haver-nos trobat mai, havíem fet "amistat" amb persones d'altres nacions i continents. Catalunya, la Catalogne, Katalonien, Cataluña, Catalogna... Barcelona, Barcellona, Barcino, Bacinone, dolça cantarella que em bressà durant anys

Els documents «raríssims» són aquells dels que nomes se'n coneix un exemplar, generalment en possessió d'un col·leccionista. Els documents «desconeguts» són aquells meteors que semblen passar sense existir. Costa creure que el que veus. I tanmateix a *l'Atles de Barcelona* apareixen més de 100 desconeguts.

Com es troba un document «desconegut»? Per casualitat. Però la casualitat arriba buscant i remenant. Presencialment o per correu, amb la Bàrbara, recorreguérem les principals Biblioteques i institucions del mon... Buscàvem per aproximacions calculades. Pel que fa a Barcelona, calia seguir el recorregut de les múltiples guerres. Els carrers de Barcelona són acostumats a les batalles diu Orwell. Una anècdota divertida: en aquells aparells -avui primitius- que eixamplaven malament les diapositives, a la BN de Paris havia descobert un gravat de Barcelona desconegut. L'aparell no permetia de prendre ben exactes les dimensions i l'original es troba als «infern», em digueren. Doncs no hi ha

res a fer. Els «Inferns» de la Biblioteca Nacional de França no son dipòsits d'erotismes i llibres «maleïts», com pretén la reputació popular, sinó llarguíssims corredors freds, plens de piles de carpetes. Vaig demanar, suplicar ; “rien à faire”. La major part de bibliotecaris eren amables o amabilíssimes. «Ets pesat fillet meu, als inferns no hi baixa ni el senyor Mitterrand... Vina dissabte al matí», em digué una bibliotecària dolça. Dissabte al matí prengué unes claus enormes que obrien una vella porta situada darrera una tarima. Entràrem en un seguici de corredors il·luminats per unes llumetes horitzontals enganxades a la paret, entre mig d'una enfilada d'aparells que mantenien una atmosfera gairebé glacial i constant. Els túnels o passadissos eren llarguíssimes files d'enormes carpetes. En cada una hi deuria haver mes de cent documents. Obrint de bat a bat la nostra, i havent-me posat els guants que m'havia donat l'amable mademoiselle, vaig començar a posar un a un els documents al costat esquerra. Quin ensurt! abans d'arribar a Barcelona em sortí un extraordinari gravat de Ponts, el meu poble! Un document desconegut del segle XVII, relatant un dels setges de la meva Vila ! Vaig demanar una reproducció que feu l'alegria dels meus compatriotes. I finalment, el famós document de Barcelona, un dels tants «inexistents».

La recerca de documents, per mi ha estat sempre molt mes apassionant que la mateixa «troballa», i sobretot la tasca d'estudiar-los, que jo deixava pels experts. «Trobar» exalta segurament els científics. Però l'època de « cercar » es sens dubte la que recordaran amb més nostàlgia. Es durant la recerca que es fabriquen els nuclis amistosos, les mes sinceres relacions i les més exaltades emocions. Aquell túnel de l' “Infern” era el zenit ; a la sortida minvaria la llum. A l'hora en que el discursos celebren la reeixida, la nostàlgia, discretament se'n va en orris. Dit altrament quan arriba el triomf la joia fot el camp. Contradiccions deliciosament patològiques del col·leccionista.

El Louvre conservava també gravats únics de Barcelona, inclosos en les grans donacions que ha anat fent la família Rothschild durant els segles passats. Mes de 120.000 peces, entre les quals els raríssims i magnífics Almanacs. Són uns preciosos calendaris, enormes -alguns : 2x 1m.-, que tenien, principalment, la finalitat de celebrar les gestes fetes pel Rei l'any anterior. Si aquests fulls enormes i precaris s'havien conservat era degut gairebé únicament al fet que foren donats contemporàniament. Els Almanacs -calendaris- no els guardava ningú. La directora del Cabinet d'Estampes, que després fou directora de la biblioteca de l'Académie, m'havia parlat dels Almanacs, en els que fi figurava Barcelona; i es ella mateixa qui em facilità la consulta al Louvre. Els Almanacs, inclosos els del Louvre, són els magnífics nos. 48-60 del *Atlas de Barcelona*, visible a internet: atlesdebarcelona.cat

Pels mapes m'havia guiat el llibret de Mossèn Colomer, grandíós promotor de la cartografia catalana que enlloc de l'oblit mereixeria un carrer de Barcelona. Vaig tenir encara el goig de saludar-lo a l'hospici d'Arenys on s'havia retirat. Era una tarda tristíssima; ens demanà -m'acompanyava una amiga- si volíem assistir a la seva missa, que celebrà en una capella fosca, desolada, assegut davant d'una tauleta, amb un bocí de pa i una botelleta de vi. Jo mirava adolorit el famós «Mossèn Mapes» que havia obert la via de tots els col·leccionadors que seguirien. El seu minúscul llibret es la gènesi de la nostra Cartoteca.

Pels gravats de Barcelona, emprava l'atles de Montserrat Galera. La Col·lecció de Cartografia de Catalunya es dispersà entre l'Institut Cartogràfic, l'Ajuntament de Barcelona, el Museu de la Ciutat i l'Arxiu. Els Portolans són al Museu Marítim, per dipòsit de la Biblioteca de Catalunya.

Abans havia distribuït entre els llibreters, els clients i els companys col·leccionistes desenes de mapes i gravats duplicats. És veritat que a ningú no deu agradar desfer-se d'una col·lecció que és una part íntima de la pròpia vida. Mes per altra banda, de què serveix conservar una col·lecció? Petit dilema que acostuma a solucionar-se cedint parts de la col·lecció als amics o cedint tota la col·lecció a un organisme públic. Jo crec que no s'ha de conservar la col·lecció. Per què es fabrica, doncs ? Per fabricar-la, senzillament. Com un castell d'arena a la platja. La diversió del nen. La dispersió no és una ventada que s'emporta les peces. És el cicle que es tanca, com la vida. Per conservar ja hi ha les biblioteques i els museus.

Les biblioteques i demés organismes públics tenen el dret prioritari de retenir peces o adquirir col·leccions que suposen un important interès cultural públic. La Biblioteca de Catalunya tingué l'encert d'acordar-se amb en Ramon Borràs, per adquirir la seva col·lecció de 17.000 documents sobre la Barcelona del segle XIX. Cito aquest cas perquè a en Ramon Borràs, gran amic, paradigma del col·leccionista, se li deu, en gran part, l'existència del segon volum de l'Atles, el segle XIX de Barcelona. El mes gran coneixedor de la cartografia de Barcelona, del segle XIX... era un bugader. El col·leccionisme l'havia doctorat. Una senyora universitària americana que havia assistit a un congrés sobre urbanismes i barcelonismes, en el que s'havien emprat documents que provenien dels «arxius Borràs» en demanà l'adreça i un matí s'hi presentà; passà de llarg varies vegades davant el numero que li havien donat; era una bugaderia. Finalment hi entrà per preguntar «als veïns» si coneixien el ditxós arxiu del que li havien donat l'adreça equivocada. No es equivocada, senyora, es aquí. I els riures del gegant Ramon, quan ho explicava, sotraquejaven el trebol.

Mai s'acaba una col·lecció? direu. Doncs sí, un dia s'acaba. Aquell en que us sembla que ja es completa o us ha cansat i ja teniu el cor posat en una altra. El col·leccionista no sap estimar amb fidelitat; no te el cor fet per aturar-se a gaudir la possessió del que li semblava la raó de la seva vida; la seva il·lusió és col·leccionar, més exactament trobar. Hom es cansa mes aviat del joc que de la feina. Si la col·lecció és un joc, no durarà gaire. Si es una recerca emprenyadora pot durar tota la vida. Les meves han sigut col·leccions «minors» que no mereixen solemnitat. Però tota col·lecció pot tenir una utilitat pública. Ben feta, per més modesta que sigui, esdevé per ella mateixa d'interès nacional.

L'ESCLAVATGE DELS NEGRES I LA MUSICA NEGRA .

Son dues col·leccions. L'Esclavatge dels Negres és una col·lecció feta de llibres, documents manuscrits o gràfics que abasta:

- La història dels Esclaus Negres, des de 1490 fins a 1888 (1900). Com es produí i mantingué el Tràfic de Negres, l'Esclavatge, el comportament dels amos d'esclaus i les reaccions dels Blancs en general. Com pogueren passar tants segles sense cap reacció.
- L'Abolicionisme. l'Alliberament i el post Alliberament .

- La Musica Negra. Els primers testimonis enregistrats dels Cants dels Esclaus. Els Texts són esbalaïdors; posteriors, però fidels.
- Els anàlisis que es feren d'aquests Cants. La seva evolució a les darreres èpoques de l'Esclavatge i la transició a través dels primers alliberats i la perpetuació de Cant, en ses diverses modalitats: Gospels, Blues, Cants de Treball.
- La joia de l'alliberament conjugada i contrastada amb l'amarga i desesperada realitat social. Alguns esclaus, tal vegada més nombrosos del que se sap, demanaren als seus amos que els reprenguessin; en especial quan aquest amos eren «bons». L'alliberament dels esclaus fou sobretot teòric i jurídic. D'aquest fracàs social nasqué el Blues.

La immisció de la consciència política donaran a la Música una preponderància militant extraordinària als temps de les Revoltes de Luther King i el Blak Power.

El Jazz és una història immensa, diferent i recent. No l'integrava en la col·lecció. De totes maneres calia passar pel Jazz, puix que es en els ambients de Jazz que s'hi trobaven els coneixedors de l'història i de la música Negres, des dels primers Negro Spirituals, Cants de Treball i Blues fins a la Musica de Protesta.

Si les col·leccions les havia començat totes sense cap competència, la de l'Esclavatge l'emprenia amb una nul·litat absoluta. En realitat no havia tingut mai la idea de fer-la per la raó senzilla que ni tant sols sabia que hi haguessin hagut esclaus... Ho sabia, com tothom, d'aquella manera vaga com sabíem que hi havia hagut Asteques o Dinosauris.

Abans de l'«ofici» de courtier, havia assajat altres feines; més exactament, prenia la que trobava. A vegades la conservava tot i fent de courtier a deshores. Una d'elles fou la de recader en els despatxos de l'empresa de transports Schenker; segurament la darrera abans de dedicar-me exclusivament al llibre. Un migdia anàvem a dinar a la cantina dels trens francesos, amb els que l'empresa deuria tenir contracte, situat a prop de l'estació Saint Lazare, tant popularitzada per la literatura i el cinema. Passàvem davant d'una botigueta amb prestatges sobre la vorera, que venien de tot, llibres i discs d'ocasió, joguines. Un dia hi vaig comprar un disc mitjà -el vint centímetres- de Mahalia Jackson. No recordo que m'hi motivà; tal vegada la il·lustració vermella i negra de la funda, ocupada per la grandiosa imatge de la Dona Negra. No la coneixia. El mot "Negro Spiritual" tampoc; però em deuria afectar.

L'Henriette tenia un tocadiscos antiquíssim, que no obstant funcionava. El disc començava amb l'espiritual "In de Uper Room"; en realitat, un Gospel. El cop de puny que em causà el cant, des de les primeres notes, no s'explica; avui encara el sento. Copiant el vers d'Aragon, podria dir que cada vegada que el recordo em fa fremir. Em deixà apallissat. El vaig escoltar tota la tarda, cada vegada tornant a posar l'agulla sobre el "In der Upper Room". Potser un altre Spiritual -Gospel- m'hauria fet el mateix efecte; però aquest era el primer i m'hi vaig quedar atrapat. No entenia les paraules angleses; però la màgia de la veu me les explicava com un oracle que no necessita l'enteniment.

La herència major que he rebut de la meua pobra mare ha sigut una emotivitat malaltissa que de tant exacerbada em fot la guitza i m'avergonyeix. Ploro per un no res, al cine, al teatre, llegint un llibre, una poesia. Un dia el gran actor Bourvil explicava que ell sempre sortia uns instants abans que s'obrissin les llums de la sala, perquè l'emoció el feia plorar, tant que l'avergonyia. La confessió del gran actor i gran home em va alliberar del tot i per

a sempre. Ara reivindico el dret de plorar com una Madalena. Per altra banda, aquesta emotivitat paroxística i emprenyadora te l'avantatge d'infondre coneixences instantànies que no necessiten passar pels raonaments. "In de Upper Room" m'introduïa de patac en una Història que voldria conèixer costés el que costés... A la funda dels disc hi havia quatre mots sobre Mahalia, i quatre ratlles explicant l'esclavatge i el cant dels Negres. Com podia l'atrocitat produir aquella música sobrehumana? era la primera gran qüestió. Insoluble. A mesura que m'informaria, l'enigma es faria més gran, més clar i més fosc a la vegada; misteriós.

Em vaig endinsar doncs en els segles de l'Esclavatge dels Negres, a palpentes, a la recerca d'una explicació impossible. I em vaig trobar amb una realitat inexplicable: la suprema destrucció de la persona en mig de la indiferència general durant 400 anys. Heus aquí que aquesta gent era desposseïda de llur humanitat, reduïda a l'animalitat, amb el consentiment del seus déus i del cristià. I amb tot això, produïren la música més sublim; la mística major de la història cristiana, com deia ja Frederika Bremer, a mitjan segle dinou. El Graal era negre.

Les esglésies cristianes batejaven els Negrets i curaven les ferides dels flagel·lats; però no condemnaren mai la flagel·lació. "Les esglésies cristianes no es varen oposar mai al tràfic d'esclaus... Alguns religiosos l'encoratjaren i tot, per què permetia cristianitzar més fàcilment els africans... (Jacques Nicole: "Els Negro Spirituals", tesis a la Facultat de Teologia de l'església evangèlica; Suïssa 1965). Convents i monestirs posseïen esclaus. Per protegir els Indis, Las Casas exigí que l'importessin Negres. Com es diu en francès, l'esclavatge "ça allait de soi": l'esclavatge era "la cosa més natural del món".

La col·lecció em feia patir; m'enrabiava. Imagino la sofrença d'aquests investigadors de la Shoa que han de patollar en l'horror absolut. M'angoixava també una certa solitud. Era un tema del que no coneixia res i no trobava ningú que me'n parlés. En veritat no interessava a ningú. Per altra banda m'afavoria, puix que també ningú no em feia la competència. Per què t'interessa? em preguntaven els llibreters i companys. El mateix James Baldwin em feu la pregunta. Mes per ell no era una pregunta; formulava una afirmació de simpatia. Ens havíem fet amics durant una reunió organitzada per una església protestant; parlàrem molt aquella nit. «M'hi trobo be a Paris ; puc caminar la nit pel carrer sense tenir por». Però no hi restà: la seva salut estava tocada. Se'n anà a la Costa Brava i morí l'ú de febrer de 1987 a Saint Paul-de-Vence. Li havia escrit uns dies abans perquè el volia anar a veure.

Com a conseqüència d'aquest glacial desinterès, els texts religiosos sobre l'esclavatge són inexistent o pitjor encara; quan en parlen és per a dir disbarats. Hi han uns manuals de moral, coneguts com "Cas de consciència". S'hi troben perles com aquesta : "Pregunta: L'esclau que fuig comet un pecat greu? Resposta: sí, perquè roba una propietat al seu amo". No hi ha cap llibre religiós concernent l'Esclavatge Negre fins a la Revolució Francesa i les «Societats dels Amics dels Negres» -angleses i franceses- Brissot, Paine, Grégoire, Condorcet... i els Quakers! L'Abbe Gregoire publicà en 1808 «De la Littérature des Nègres». Abans Condorcet (sota el pseudònim de M. Schwartz) havia publicat «Réflexions sur l'Esclavage des Negres»; que si bé no és una obra religiosa, porta la qüestió de l'esclavatge a un nivell que només la gràcia cristiana semblaria poder arribar.

Afirma que si bé l'esclavatge és útil per l'economia i la nació, «el dret d'un sol home val més que tota la puixança i interessos de la nació»

De llibres profans dedicats del tot a l'esclavatge com qui diu n'hi havia quatre. A partir de la Revolució Francesa augmentaran. Mes no era prou per fer-ne una col·lecció seriosa. En canvi -i és el que m'ensenyaren els llibreters especialistes de temes únics- hi havien centenars de llibres que dins del seu àmbit -viatges, economia, comerç....-, contenien alguna referència interessant o capítols sencers dedicats a l'esclavatge. Els mateixos llibreters, que com he anat a dient, eren tant especialitzats, m'informaven i m'indicaven l'indret exacte on es trobaven aquestes referències al Esclavatge dels Negres en aquells llibres que no tractaven ni dels Negres ni de l'Esclavatge. I així d'especialitat en especialitat.

Vaig organitzar, doncs, la col·lecció en quaranta capítols, corresponents a les diverses facetes de la vida social, econòmica, política, religiosa d'aquests diversos llibres. Antropologia, Comerç, Color, Economia, Història, Jurisprudència, Viatges... Era un problema greu necessitar tot un llibre per posseir un sol capítol o unes quantes pàgines. Per sort, aquests llibres, a part alguns d'economia i viatges..., no eren excessivament rars i per tant tampoc excessivament cars. D'altra banda tenia totes les facilitats de pagament. Era en tot cas el bon moment per fer una col·lecció sobre l'esclavatge. Més endavant m'hagués estat impossible. Ben al contrari de les col·leccions sobre la Revolució Francesa o de la Cartografia Catalana, que havien arribat als pitjors moments, quan centenars de col·leccionistes o interessats em feien la competència.

La col·lecció, deia, abastava cinc episodis. Però la Història de l'Esclavatge, en si mateixa, es resumia en tres èpoques: El Tràfic de Negres, la vida i realitat de l'Esclau. Una segona, que era la presa de consciència del crim per part dels Blancs i l'Abolicionisme. Els Abolicionismes, puix que seran molts i diversos. La tercera, el Tràfic clandestí, durant i després de les abolicions. Hi vaig afegir un Apèndix, que era la insurrecció Negro-americana, el *Folk protest songs*. La major part de texts comencen als anys de la Revolució Francesa. Em fou, doncs, relativament fàcil de trobar i adquirir unes obres franceses i angleses que ja coneixia.

Tant pels homes com per les dones, els noms d'aquells que havien lluitat de valent per una causa els trobes per tot arreu, en totes les causes: Revolucions, Drets de l'Home, de la Dona, Esclavatge, Lluita social... Entre els primers promotors de la Revolució Francesa s'hi trobava un munt d'abolicionistes de l'esclavitud. Alguns, com l'Abbé Gregoire varen escriure llibres sobre la Revolució, contra l'Esclavatge i a favor les Dones! El mateix es pot dir de Paine, Olympe de Gouges, Condorcet, Mary Wollstonecraft... Detall curiós: "A vindication of the Righths of Woman" de Mary Wollstonecraft és de 1792 i "A historical and moral view of the original and progress of the French Revolution and the effect it has in Europa" de 1794. La Dona feu més per la Revolució que la Revolució per la Dona, segons Olympe de Gouges.

Si els llibres dedicats enterament i exclusivament a l'Esclavatge dels Negres, la seva realitat i el seu alliberament son poquíssims abans la Revolució, amb ella i poc després augmentaran; mes no seran realment nombrosos fins a partir dels voltants de 1980.

El Tràfic de Negres clandestí.

La tercera part d'aquesta història és especialment llastimosa per nosaltres, catalans. Es tracta de la pràctica del tràfic de Negres, quan ja s'havia prohibit per tot arreu. S'han de separar completament l'Esclavatge i el Tràfic. Les primeres abolicions prohibien el Tràfic d'Africans; mes no l'Esclavatge en les colònies. És dir que en la pobra mentalitat d'aquells legisladors, l'Esclavatge s'aniria extingint a mesura que anessin morint els darrers esclaus....! Els governs prohibien, doncs, que es duguessin Africans "nous" a les colònies. Però què distingeix, oh hipòcrites, un esclau antic d'un esclau recent importat d'Àfrica? I aquí va començar el gran negoci dels traficants, especialment catalans. Puix que res no diferenciava doncs un Negre Africà transportat avui d'un Negre Africà esclau des de feia segles, en resulta el més colossal i tràgic transport d'Africans, clandestí, doncs summament perillós i cruel.

Els francesos i anglesos, que continuaren practicant el Tràfic, en gran escala ho tenien una mica més difícil perquè els vaixells policies eren tots francesos o anglesos. Per evitar desvetllar la curiositat dels vaixells, els negrers camuflaven els captius, ensardinats en les cales; alguns dels que eren lligats es llagaven i gangrenaven, es morien i restaven a podrir-se entremig dels altre encadenats. Era l'horror absolut. Mai el transport de Negres no hauria estat tan cruel. Per un si per un no els amenaçaven de llançar-los a l'aigua. Era l'amenaça que terroritzava els Negres. Tots aquest vaixells, pel que fa als espanyols i catalans, tenien noms de Mare de Deus, amb una imatge en una menuda capelleta. Alguns duïen fins i tot un missioner.

Una remarca sobre els Gravats de l'Esclavatge.

Els gravats que relaten els horrors de l'esclavatge eren molt més rars que els textos i generalment molt tardans. La major part son del segle XIX. Son pocs i clàssics. Això fa que cada vegada que s'escriu quelcom sobre el tràfic de Negres s'hi afegeixen els mateixos gravats, a vegades a trasantó, degut a la distorsió cronològica. L'estereotipat que representa una dona penjada pel coll amb un ganxo de bestiar, pertany a un llibre holandès sobre l'esclavatge a Surinam i es molt probablement imaginari.

Espanya no feu llibre sobre l'esclavatge; però li donà el seu lèxic. La terminologia de l'esclavatge es espanyola: "Pieças", Assiento... El portuguès també hi aporta el seu lèxic. La "Pieça" és una mesura de subhasta i compra. Una "Pieça" és un mascle de 17 a 28 anys, en bona salut. És l'esclau ideal, el motllo de mesura, per establir els preus. Dues o tres dones, un home i dues dones, dos vells i dos nens... podien fer l'equivalent d'una "pieça". Els portuguesos tiraven pel dret i mesuraven la "carrega" del vaixell en tones. I l'"Assiento" és la llicència d'importar els Africans a les Amèriques, propietat dels Reis d'Espanya.

Al Brasil portuguès, el Pare Vieilla maleïa públicament a la catedral els fidels presents que practicaven l'esclavatge, desitjant-los-hi que els hi caigués la ira de Déu i els enviés als inferns. Es al pare Vieilla que enviaren a Lisboa... i que no se'n parlés més. A la Península Ibèrica el silenci dura fins i tot quan França i Anglaterra eren sacsejades pels formidables abolicionismes. El silenci d'Espanya durarà fins a la meitat del segle XIX i seran sobretot -quasi exclusivament- dones feministes que el trencaran.

Quan en 1961 Frantz Fanon afirma que el fons de la qüestió és l'home blanc, el problema ultrapassa els conceptes de l'esclavagisme i l'abolicionisme, i es complica

estenen-lo al fet colonial. Mes al mateix temps es comença a resoldre perquè apareix la causa, neta i clara: l'home blanc. La col·lecció de l'esclavatge dels Negres acabava en 1888; emperò la qüestió de l'esclavatge continuava. Els Negres doncs, i amb raó, decidiren recomençar i repregueren el dit concepte, manifestant a la llum l'autèntic Problema: la dominació. "Black Power", de Richard Wright és de 1954; La "desobediència" de Rosa Parks es dona el 1 de desembre de 1955. El mateix any, comencen les protestes organitzades per Martin Luther King i els cinquanta leaders que s'han reunit. Abans dels "Damnats de la Terra". El 28 d'agost de 1963, durant la grandiosa concentració al Memorial Lincoln Center, Martin Luther pronuncià el famós "preaching" "I have a Dream". El 26 de maig de 1966, Adam Clayton Powell emprà el terme "Black Power" en una conferència a l'Universitat de Howard. Tommie Smith i John Carlos aixequen els seus punys negres a Mèxico el 17 d'octubre de 1968. Tots aquests intensos moviments, duríssims i perillosos, costaran moltes sofrències i morts. I tot això és únicament per resoldre un esclavatge que continuava pèrfidament present, encolat al color, a la pobresa. Recordem que, al mateix moment, la repressió a l'Àfrica del Sud, era pitjor encara que la dels USA, tot i que se'n parli molt menys. A l'Àfrica del Sud qualsevulla manifestació o sortida de policies deixava una estesa de morts. A la presó on sojornà Mandela centenars de presoners hi foren "suïcidats"

Emperò el problema negre es concentra teòricament i políticament als Estats Units. Per qüestions culturals, i en gran part degut a la música. Molts, com Carmichael i Makeba, intentaran agrupar els dos problemes, Amèrica i Àfrica. Cassius Clay (Muhammad Ali) es sens dubte un dels homes que tingué una visió més ampla i rigorosa del problema; es així que lluità aferrissadament per promoure la unificació dels dos problemes, l'africà i l'americà. Vietnam, Esclavitud, Racisme, Amèrica, Àfrica: una sola Qüestió.

Tots aquests combats, duríssims i heroics, no imposaren, per ells mateixos una reflexió, negra o blanca, sobre els orígens de l'esclavatge. Eren destinats a resoldre un problema actual. En les democràcies modernes l'antic esclavatge era considerat com un episodi "banal". Gosem emprar el terme gens ambigu d'Hanna Arendt. Els autors i consumidors de l'atroç delictes eren ciutadans normals; bons cristians, fins i tot. La millor prova n'era el silenci de les esglésies cristianes que, com hem dit, fou absolut i secular. En resum, *no problem*, doncs *no question*. És durant aquesta "banalitat" que sorgeix el Jazz i les multituds es poden apassionar pel Jazz, com ho faran després per totes les altres modalitats de la Musica Negra i blanca, sense que cap raport les enllaci amb l'esclavatge. En canvi la Musica Negra és al cor del Black Power i el motor de la rebel·lió pels problemes socials del moment.

A l'estiu de l'any 1984, vaig assistir, al Teatre Grec, a un recital que donava la parella Negra Mary Tintes, de Dakota i Melvin Hinton, de Nashville; la segona part era dedicada als Negro Spirituals. Em presentaren a tres professors negres, d'Ohio. Casualment s'hostatjaven a l'hotel Calderon i jo habitava al costat. Els hi vaig acompanyar, doncs, i xerrarem durant hores. Els va sorprendre quan els hi vaig parlar d'uns càntics en els que es recomanava als germans fugitius que es malfiessin de la gent d'Ohio si intentaven atènyer el "tren de Roseta Tarpe", els camins clandestins. Ohio era la frontera entre el Sud esclavista i el Nord lliure. A l'Ohio, doncs, tant es podrien trobar amb voluntaris de

la resistència com amb caçadors de fugitius. Els tres professors restaren astorats de no saber-ho i jo més que no pas ells del seu astorament.

Un altre exemple: En el comitè que el ministeri francès envià a Barcelona per fer un raport de la meua col·lecció si trobava una senyora que duia el mateix nom d'un dels "dos" únics autors francesos de la primera meitat del segle XX que havien parlat de esclavatge dels Negres. Li vaig preguntar si era un familiar seu; em digué que era el seu avi. I es mostrà molt "estranyada" que jo hagués llegit el llibre d'un autor que a França, digué ella, era desconegut.

Un altre: Charles Verlinden el gran historiador flamenc que vaig conèixer durant un congres, em donà una fotocòpia de la seva obra «L'Esclavage dans l'État catalano-aragonais et dans le Royaume de Majorque (XIII-XIV siècles)», perquè «ningú no l'havia volgut editar».

Es cosa corrent ignorar un passat que molesta, explica Freud, que detalla les maneres subtils d'ignorar el que fa nosa o pesa. Més encara si aquesta molèstia compromet la vida professional i social, o el propi equilibri de la nació. Es en canvi l'acceptació del record i la reflexió causada que ens deslliuren d'ell, realment. El Jazz duia aquest alliberament, per la virtut de la immensa puixança sensorial que comportava. Hi havia una evident resurrecció en aquella frenètica melodia, bella i joiosa que infonia una irresistible simpatia pel Poble Negre.

De sobte, per una sèrie de fenòmens socials internacionals curiosos, a partir doncs, dels anys 1975-80, sorgí a França, un immens interès per reconèixer, estudiar, "descobrir" comprendre les qüestions Colonials, l'Esclavatge i el Tràfic de Negres i les diverses problemàtiques de la Negritud, prenent a fons la revisió de la història i la "descoberta" de l'Esclavitud Negra. Així com Frantz Fanon provocarà una revisió integral de l'història del colonialisme i de la filosofia dictatorial del Banc.

Un dels primers cops de puny que trencaven l'apatia fou el llibre-pamflet "Le Code Noir"-1987- del català francès Sala Molins. Una crítica violentíssima de la legislació de Colbert i Lluís XIV que legitimava l'esclavatge i prescrivia les tortures que calia aplicar. Gairebé no calia fer cap comentari; senzillament, ja n'hi havia prou publicant l'horrible tractat de l'esclavatge i la tortura del Poble Negre, establerts com regla pels senyors Lluís XIV i Colbert. A partir d'aleshores en sortiran desenes, la major part extraordinaris, importantíssims. Marc Ferro, Nelly Schmidt... "Com es que fets immensos, com és ara l'esclavatge, no son encara coneguts després d'haver-ne parlat tant a l'escola i a les universitats? es preguntava Marc Ferro. Perquè hi una ensenyament que sembla ser una manera d'ocultar els fets, ensenyant-los per rodanxes, que no deixen veure el cos."

Es construïren per tot arreu Llocs de Memòria, Museus, com l'extraordinari de Nantes. Al Estats Units s'establiren col·legis d'arquitectura especialitzats en Museus de la Memòria. A les escoles es començaren a substituir les llegendes falsejades i les glories ridícules per relats equilibrats. Els pobles ja no refusen ara reconèixer els genocidis del que han sigut autors o culpables les generacions anteriors.

EL MAR.

Cal fer una referència rigorosa al Mar; un concepte força ignorat. Amuntegats en els dipòsits dels embarcadors i empesos als vaixells que s'endinsen en el mar, crea en l'anima

del Negres una patologia que s'ha transmès de generació en generació. La major part dels Africans no havien vist mai el mar i no sabien on els menaven aquells cases flotants. L'amenaça mes greu que podrien rebre era la de llançar-los al mar. Causà en l'anima negra un trauma que s'ha perpetuat. Molts Spirituals i Gospels no es comprenen sense tenir en compte aquest trauma i la seva referencia. Revelen aquesta ancestral terror, consolada ara amb les invocacions especialment a Moisès, que “vencé” el mar. Es Moisès qui els durà doncs al Paradís. El Viatge a Canaan és doncs el retorn a l'Àfrica, no a la Palestina, com han suposat alguns innocents.

Tristament, doncs, s'ha de dir, Catalunya fou durant el segle XIX una de les nacions mes actives en aquest negoci criminal. Acabava de rebre la llibertat de comerciar amb les Amèriques, que li havien vedat durant segles; i ara s'hi llançava, a mans i cor plens. El tràfic de Negres era un dels articles mes lucratiu, la gran ganga ultramarina. La prova, les immenses fortunes dels negrers: Antonio Lopez i Lopez -la seva famosa estàtua, ara retirada, i plaça a Correus-, Eusebi Güell, el patrocinador de Gaudí (tindriem Parc Güell i Sagrada Família... sense el tràfic d'esclaus?), Joan Güell i Ferrer, Pablo Epalza, Romeu de Juseu i Armenteros, Alejo Vidal Quadras, Josep Xifré... Pel que fa al Maresme, moltes cases dites dels Indianos son en realitat de negrers. No tots els avis se'n anaven a Cuba amb bones intencions.

En la meua col·lecció hi figuraven diversos vaixells atrapats que, com els capitans, duien noms ben catalans, ben de casa nostra. No els citaré . Es poden llegir per internet, em sembla. Cal entrar en les diverses aplicacions del “Memorial Act” de la Guadeloupe. Totes les nacions han de fer-se a l'idea que no tot el seu passat fou gloriós. I Catalunya com les altres.

Els llibres que, abolida l'esclavitud i ja ben abolida, continuen no obstant reclamant-la són generalment religiosos, no catòlics, sino “bíblics”, d'un protestantisme difús i esperpèntic. Cerquen trobar en la Bíblia textos que aproven i recomanen la necessària esclavitud dels infidels i pagans. Són texts d'una perversitat o estupidesa al·lucinants.

Amb la Revolució, 1789, comencen els grans texts sobre i contra l'Esclavatge dels Negres. L'Abbe Gregoire, Condorcet, Fossard, Penn... La mateixa “Declaració dels Drets de l'Home” proclamant que “Tots els Homes són lliures”. Així ho varen entendre els Negres de les Colònies que se'n assabentaren immediatament.

Els texts abolicionistes, a partir de 1789, provoquen de retruc defenses de l'esclavatge, més o menys discretes o violentes. A la major part, evidentment, els preocupen les conseqüències econòmiques de la supressió de l'esclavatge i s'afanyen a considerar-lo com una irremplaçable garantia de la harmonia social que Déu ha volgut. Altres fins i tot asseguren que Déu creà l'esclavatge. Noé maleeix el fill “dolent”, que s'havia burlat del seu pare ebri. Es una maledicció cargolada. Noé no podia maleir el fill culpable, Cam, perquè l'havia beneït amb els altres dos germans Sem i Jafet al sortir del Diluvi. La benedicció de Noé era la benedicció de Déu. Ara doncs no podia maleir el fill culpable de mofa. Es doncs al fill de Cam, Canaan, que Noe maleïrà, sentenciant-lo a esser “servent” dels seus germans. I el seus fills seran servents dels fills de Sem i Jafet. Seguidament, reparteix el món entre els tres germans. A Canaan li dona l'Àfrica, que en aquells dies es reduïa a l'Etiopia. Es per això que tots els Negres o Africans siguin d'on siguin seran anomenats Etiops durant els segles de l'esclavatge. La minsa anècdota de

Noé serà la causa immensa i fatal que legitimarà segles d'esclavatge, amb les seves tortures i morts.

Hi ha moralistes que descriuen, broden, el “que realment “ succeí : “. Ho expliquen així: “Noé, havent maleït a Caan, aquest ennegrí sobtadament, els seus cabells ennegriren i aclaparats per la maledicció es cargolaren...” Espontàniament en cada africà el cristià hi reconeixia un maleït bíblic. Les malediccions bíbliques, com en totes les civilitzacions primitives, cauen sobre el cap de la víctima; però no hi moren, hi viuen com virus d'una pesta que es perpetua per a sempre en llurs descendències. La llegenda bíblica serà la doctrina canònica que durant segles donarà a l'esclavatge un estatut no tant sols normal, sinó també providencial. Per la seva part, l'economia transformarà el text bíblic en argument jurídic. S'instaura una hipocresia absoluta que perdura encara avui en els racistes.

L'Abolicionisme comença amb la Revolució Francesa, com data de referència internacional. Anglaterra, Dinamarca (1792)... aboleixen l'esclavitud aleshores; amb influències o sense de la Revolució Francesa. Hi hagué als voltants de 1789 una cronologia política universal.

Una gran quantitat d'autors, francesos i anglesos treballen conjuntament, mesclats en unes mateixes ideologies polítiques i humanistes. Les famoses “Societats d'Amics dels Negres” són franceses i angleses. Els primers abolicionistes catalans i espanyols a mitjan segle XIX eren Dones! que militaven pel feminisme. Voldria rellevar especialment la grandiosa heroïna, super-heroïna (d'estatura física baixeta) Harriet Tubman, la mítica guia dels “Trens soterranis”. S'anomenaven així els camins clandestins per passar els esclaus del sud al nord. Uns 30.000 Negres empraren aquests camins, en el total d'uns 100.000 que s'escaparen cap al Nord. Això succeïa als voltants de 1850. No sé si Harriet Tubman era quàker, però en tot cas es refugià a Pennsilvania, terra de Quàkers i ho eren els grups clandestins amb els que ella col·laborava. Després de la victòria del Nord i la supressió de l'esclavatge, Harriet Tubman continuà lluitant pels Negres, fundà un asil, etc., i batallava de valent pel feminisme. Eleanor Roosevelt la promogué donant el seu nom a un vaixell de guerra. El Feminisme, doncs, jo l'havia topat i molt, durant les precedents col·leccions.

A França, Napoleó restablirà l'esclavatge. Als altres països -Anglaterra, Holanda, Dinamarca- és l'emperadriu economia que es cuida de mantenir-lo. En conseqüència caldran múltiples abolicions que a cada país es donaran en dates diferents. A França, la més efectiva serà la revolució de 1848. La darrera del planeta serà la del Brasil el 13 de maig de 1888, obra d'una dona coratjosa, l'emperadriu Isabel de Brasil, que la signarà amb una ploma d'or feta expressament per l'ocasió. El papa Lleó XIII li envià la seva gratitud amb una condecoració. Un any després ella haurà de fugir a l'exili.

El trafic de Negres semblava que duraria mentre hi hagués plantacions, i les plantacions semblaven eternes. Els judicis d'alliberament i alliberaments restaven lletra morta. El tràfic marítim continuava per les bones després de cada prohibició. Ara eren mes o menys clandestins, i la clandestinitat afegia excessos de crueltat inaudites en els transports. Els esclaus eren ensardinats en les cales, lligats sense moviment, les ferides gangrenaven, es morien i es podrien lligats amb els encara vivents. La proximitat de l'abolicionisme total

que es veia irremeiablement inevitable, havia excitat la nerviositat i l'empresonament dels traficants. Sobretot a Espanya, sense policia marítima. Els gendarmes del mar eren anglesos o francesos.

L'Abolicionisme es feu definitiu en la primera meitat del segle XIX, i a la segona meitat arriba també a Espanya, finalment; propulsat per Dones especialment, que eren també militants Feministes, a semblança de Fredrika Bremer, Wollonstonecraft i Olimpe de Gouges.

L'Esclavatge dels Negres és el gran fracàs del Cristianisme. La qüestió de l'esclavatge no comença a posar problema moral fins als segles desè i onzè. Als segles XV-XVIII es donen les condemnes fermes i solemnes contra l'esclavatge dels Indis, de les que les nacions que ocupen les Amèriques no en faran cap cas. Las Casas condemna violentament l'atroç mortaldat dels Indis, però considera útil l'esclavatge dels negres a fi de salvar els Indis.

Les condemnes fortes arribaren en 1839 i en 1888, any de la darrera abolicció. Aquesta "tolerància" o covardia permeté a molts cristians practicar l'esclavatge "innocentment". No tots els propietaris d'esclaus eren sàdics. Moltes propietats tenien la seva pròpia capella i a la tarda feien resar el rosari als esclaus i esclaves que no treballaven al camp en aquella hora.

Contra l'immens allau de les necessitats agrícoles i comercials que tan sols la ma d'obra dels Negres podia afrontar, de poc servien les quatre bones paraules del papa o d'algun bisbe. En 1866 el sant Ofici declara que " L'esclavitud per ella mateixa, en sa natura essencial no es pas contraria al dret natural i diví i poden donar-se varies raons justes d'esclavatge". Entre les desenes de milers de sants benefactors i caritatius només n'hi ha un que s'hagi cuidat dels Esclaus, Pere Claver. Va tenir la sort d'ésser protegit pel formidable pare Sandoval, el veritable acusador de l'Esclavatge, Superior del Convent de Jesuïtes de Cartagena de Indias on demorava Pere Claver. Sandoval, Alonso -Palau diu Alfonso-: "Naturaleza policia sagrada, profana, costumbres i ritos, disciplina i catechismo Evangelico de todos los Etiopes", Sevilla, Francisco de Lyra, 1627. Home magnífic, Sandoval defensà a Pere Claver contra tots i contra tot. Els parroquians acusaven Pere Claver de "perdre el temps amb aquells negrots" i menystenir-los a ells, els veritables ciutadans de Déu. A semblança del portuguès Vieilla, Sandoval prega a Deu que enfonsi en el mar tots aquests vaixells...

Els Quakers és l'única església cristiana que combaté l'esclavatge dels Negres. Els Quakers anglesos havien col·laborat en la part constructiva i pacífica de la Revolució Francesa i en la Declaració dels Drets de l'Home. Havien creat l'Estat de Pennsylvania sense un fusell, sense cap víctima, parlant amb els Indis, d'amic a amic. No han participat a la guerra del Vietman ni a cap guerra. Els Quakers americans vingueren a Espanya durant la guerra i restaren al costat republicà. A Catalunya ens ajudaren molt. Els Quakers no escrivien gaire, no feien soroll; les seves assemblees són silencioses. En conseqüència no deixaren gaires obres escrites sobre l'esclavatge dels Negres.

Mes els promotors i practicants del tràfic de Negres tampoc no en parlaren. Les literatures castellana i catalana dels segles XVI – XVIII son totalment absentes; tres o quatre obretes. "Boda de negros" de l'immens Quevedo, el meu preferit; el "Sancho negrer" (I part, cap 29), que es vol enriquir venent Negres... La frase de Sancho "en faré

farcells per convertir-los en or” podria fer al·lusió a la “Pieça”? No es un episodi gaire clar; Cervantes potser temia mullar-se. En aquells dies, a Espanya, no es mullava ningú pels negres esclaus. Ni a Salamanca que s’havien mullat tant pels Indis. Els altres idiomes d’Europa tampoc es mullaren gaire. Tret del francès i l’anglès. En canvi, des que es començà a parlar d’alliberaments, a l’època de la Revolució Francesa, davallà un allau de texts anti-abolicionistes; alguns ferotgement esclavistes, emprant sovint la Bíblia com Font d’arguments. Recolzats pels silencis massius de les esglésies cristianes. Troben l’esclavatge “natural”, adequat al procés de la creació volgut per Deu. Els esclavistes es feren cada dia mers linxadors fins atènyer el paroxisme als Estats del Sur dels Estats Units, a l’Africa del Sur i a NOM, la colònia pre-nazi d’Alemanya. En realitat, l’esclavatge el mantenia la “necessitat” econòmica. Els inconvenients financers de l’abolició pesaven mes que la llei i la moral. A l’alliberament dels esclaus comença l’esclavitud obrera de la industrialització moderna. Els obrers, com les “servidumbres” eren considerats inferiors, amb autèntic racisme. La burgesia reeixí a creure que hi havia dues natures en la condició humana.

Donant la col·lecció per acabada, amb els centenars de texts recollits, resultava estranya i contradictòria la sensació de desert que havia sentit als inicis. L’explicació ja l’he donada abans. La major part dels texts anaven inserits en llibres que no tractaven pas de l’esclavatge ni del tràfic de Negres. I aquests llibres sí eren nombrosos. Fins i tot Jules Verne en parlava. Però **a partir de 1789** com data simbòlica, els llibres dedicats integralment a l’Esclavatge, per condemnar-lo o justificar-lo, esdevingueren nombrosos, en francès i en anglès.

El llibre de Peter C. Hogg “The African Slave Trade and its Suppression“ (Nova York, 1973), recensionaria 4675 documents: Llibres i articles de tots els segles, i sobretot del XXè. Es a dir que la major part d’aquests documents no tenen cap interès, son impropis per una col·lecció que es circumscriu exclusivament als temps de l’Esclavatge fins a les Abolicions. Per exemple, el N° 319 del llibre de Hogg: Antonio de la Torre y del Cerro, “Los Canarios de Gomera , vendidos como esclavos en 1489” (Anuario de Estudios Americanos, Sevilla, vol 7, pp 47-72 , 1950), és un estudi sobre un esclavatge passat i no un document de l’ Esclavatge.

Pocs anys després, al llibre de Hogg li en seguiran desenes i desenes, sobretot a França. Casualment, doncs, l’acabament de la col·lecció i la seva entrega al Ministeri Francès, coincidien amb un puixant interès polític, cultural i popular, per la Memòria de l’Esclavatge del Poble Negre. Una prova en és que fou el propi Ministeri que vingué a demanar-me la col·lecció sense que jo mai els hi en hagués proposat ni tant sols parlat. Al mateix temps, a França, entraven als governs, universitats i demes organismes públics i privats nombrosos homes i dones negres que pronaven l’interès per la Memòria del seu Passat. Turan, l’antic jugador del Barça, n’és un bon exemple. Esdevingué extremadament mobilitzat, sobretot després d’haver descobert que un avi seu havia sigut exposat en l’abominable Zoo Humà de l’Exposició de 1931. Els Zoos Humans eren molt corrents a tot Europa.

La col·lecció es limitava als idiomes francès i anglès, principalment el francès; amb alguna representació de la major part d’idiomes d’Europa; tots ells –incloent l’espanyol– molt pobres en aquestes qüestions. La col·lecció doncs contenia nombrosos documents

en portuguès i en italià, algun llibre únic en els altres idiomes d'Europa. Alguns semblava que realment només tenien el que jo citava; diversos llibreters m'havien afirmat que no en coneixien cap altre.

Finalment, heus aquí que la col·lecció de l'Esclavatge dels Negres, feta sense cap coneixença al començament i sense mitjans durant tot el recorregut, esdevingué important. La digitalització constatà i confirmà la raresa de certes peces que havia recollit sense poder saber-ho en aquell moment. Per exemple aquest fabulós document: una Ordenança de la Ciutat del Cap que mana traslladar més lluny l'hangar on guardaven els Negres arribats per ésser venuts. «La pudor provocada per la podridura dels ferits i dels morts descompostos és tan forta i gran que corromp la ciutat del Cap i l'amenaça de pesta...». Després de llegir aquest document «oficial» no cal cap discurs per descriure el que era el transport d'aquests Humans, pitjor -si és possible- que el dels trens nazis.

Degut al fet bibliogràfic que sovint el text sobre l'esclavatge es trobava dins d'un llibre que no tenia res que veure amb l'esclavatge -i eren desenes-, els vaig voler extreure i fer-ne una recopilació que atenyia unes 8000 pàgines, que amables col·laboradores copiaren a màquina d'«aquells temps». A la demanda de les edicions Fayard, la historiadora Nelly Schmidt hi feu una Introducció de 400 pàgines. L'UNESCO, on la senyora Nelly Schmid dirigia la secció «Ruta de l'Esclavatge», la volia editar en digital -l'UNESCO proscrivia el paper-. Mes ja tenia un contracte firmat amb Fayard, que no es complí perquè el director emmalaltí. Els qui reemplacen sovint es creuen forçats a pensar altrament. Ho vaig cedir tot al «Memorial Act» de la Guadeloupe; grandíós museu de les memòries de l'Esclavatge Negre.

LA MUSICA.

La segona part de la col·lecció Esclavitut dels Negres, consistia en reunir documents sobre aquest fenomen cultural que fou la Música dels Esclaus o descendents d'Esclaus: l'American-Negro Folk Song. Una segona col·lecció, en realitat. El Jazz, ja ho he dit, no hi entrava.

La col·lecció Música pretenia exposar la Realitat del Cant. Es a dir, no restar en l'exhibició d'un art, sino en la manifestació d'un Poble. La Musica és el Poble Negre Esclau Americà que resta Africà. Els «Spirituals», els «Preachings», «El Gospel» i el «Blues» són arts sublimes, mes son sobretot la veu que fa conèixer l'anima i la natura d'una família humana.

Els «Cants de Treball», solen ser de la mateixa època que el Blues. Son el «Poble Negre» rodant pels camins amb el bastó sobre l'espatlla aguantant el farcell que conté tots els seus afers. No es un quadre romàntic ni exagerat. Els esclaus alliberats queien en l'esclavatge laboral, miserable. En les novel·letes i en les mateixes històries serioses s'hi troben multituds de casos d'esclaus que demanen, mes o menys realment o al·legòricament, als seus antics amos, que els tornin a prendre; especialment quan aquests amos eren «bons». Eren precisament els amos «bons» els primers que alliberaven els seus esclaus.

El Negro Spiritual, que es deia senzillament un «Spiritual», és «l'ame primitive et dolente de la race que trouve une effusion naive dans la musique des Negro Spirituals». Copio un text francès, que trobo perfecte. El mot *dolente*, del llatí «sofriment» que ha

restat en italià, («per me si va nella citta dolente...») expressa el dolor, certament, però també una experiència moral. Es llàstima que la confusió de la sofrença amb el mal en català hagi donat el «dolent», identificant la sofrença amb el Mal. El Negro Spiritual transforma el sofriment en gràcia i, més encara, en esperança. L'èxtasi.

No es pot fer evidentment un anàlisi marxista de l'Esclau Negre, com es podria fer del colonitzat o del proletari míser que per alliberar-se haurà d'aixecar el puny. L'esclau llança al cel una queixa mística, que no es conformitat religiosa ni social, sino profecia *dolente*. No hi ha cap dubte que el Cant preservà el Poble Negre. Segons una de les múltiples llegendes, “Nobody knows” (Ningú no sap el que he patit, sinó Jesús) fou compost per un esclau després d’haver sigut fuetejat, qui hauria dit «Canto perquè pateixo, canto perquè estic trist». Es una creença basada en la veritable filosofia de l'esclau que canta per sobreviure. És així que *Nobody knows* és a la vegada tràgic quan el canta Mahalia i joiós quan el canta Armstrong. Resta la bellesa única i sublim. Així com hi ha melodies del Cant Gregorià o cançons de Nadal, d'àmbit internacional, que hom es plau en cantar o sentir cantar sense fixar-se gaire en el text. Un dia el gran Muti, a la Scala, aturà l'orquestra després d’haver interpretat el famós cor de *Nabucco* i s'adreçà a la sala, demanant-li que, donades les circumstàncies de l'actualitat, reprenguessin amb els cantors de l'escenari l'himne de la Revolta. Vull dir que la bellesa absoluta de certs cants Negres o també d'alguns que no son negres, així com de certes poesies, fa oblidar el motiu mateix d'aquest cant o d'aquesta poesia. Es el perill beneït de la poesia. És per això que la bellesa salvaria el món, deia Dostoievsky.

Els «Spirituals» «dolentes» són una magnífica joia resuscitadora; experiència pasqual més que divendres sant. No hi ha cap dubte que aquests cants ajudaren el Poble Negre a sobreviure. I continuaren aquesta funció durant els segles següents fins a les èpoques del Protest. També s'ha dit que el Negro Spirituals introduïen codis de resistència o advertències destinades als qui volien fugir. Per exemple el «Sweet Low, swet charriot», ja força tardà i que ha sofert diverses versions: hom pretén que es referia als fugitius del Sud vers el Nord. No són consideracions gaire científiques. Els «Spiritulas» eren essencialment una expressió mística i protestant, d'una proposta semblant a la dels Salms en els que l'home demana comptes al cel. Un crit de l'ànima africana, cristianitzat; però sobretot transformat per la seva sublim melodia -la bellesa- que crida tota l'atenció i que els ha eternitzat. Si no fossin tant magnífics, haurien restat vestigis pels etnòlegs. Un poble encadenat, condemnat a oblidar el seu país, els seus orígens i el seus idiomes, empra l'anglès com un autèntic dialecte africanitzat, pel ritme, per la completa disjunció dels mots, l'apropiació dels sentits reals o trasbalsat, transgredits fins i tot. “L'Espiritual” és la llibertat, anticipada, i per uns moments reals. En la «desfiguració» de l'anglès comesa espontàniament pels Negres esclaus que converteixen l'anglès en una mena de llengua segona, hi ha una reivindicació absoluta de l'africanitat.

Trobo una mica ridícul intentar cantar Negro Spirituals, gesticulant «l'atmosfera negra». Crec que és preferible restar en els Gospels que son més accessibles a la nostra cultura. I cantar sabent que som blancs del segle XXI, recordant un passat i un geni que no podem assimilar de cap manera. Interpretar senzillament. I sobretot per res del món intentar imitar un «Preaching», com pretenen fer els membres de les esglésies evangelistes, més mercantils que creients. Des de fa uns anys posaren de moda fer «Preaching» d'infants

que gesticulen com monos domesticats. Horrible. Curull del ridícul, però un negoci fabulós.

El 24 de maig de 1998, per celebrar el 150 aniversari de l'alliberament francès de l'Esclavatge, es creà a Prís un cor de 100 cantors de Gospel vinguts de diferents països; el famós «Gospel pour 100 voix», que avui més de vint anys després continua amb un èxit colossal. Més de 200.000 àlbums venuts... Més de 15 milions d'espectadors... Per què el Gospel adquireix sempre tant èxit? La principal raó es sens dubte la profunda humanitat d'una musica bellíssima i ...espectacular. Son uns Gospels lleugerament teatralitzats, però amb molta gràcia, sincera.

La puixança de la primera musica Negra, Spirituals, Gospels, Blues i Cants de Treball, han influenciat profundament la cultura blanca. Elvis Presley és un producte negre; ell mateix ho deia. Gran part del seu èxit primer fou degut al fet d'esser blanc. L'Amèrica Blanca conservadora prenia amb Elvis Presley la seva gran revenja. S'equivocaven emperò perquè la influencia negra havia infiltrat ja tota la civilització blanca. La cultura nord-americana, així com, en conseqüència, la dels altres països, té arrels negres, dipositades especialment per la Musica i la gesticularitat negres, amèrico-africanes. La influencia era inevitable, a causa de la suprema puixança de l'expressionisme negre. Fins i tot influencià les litúrgies de les esglésies blanques. Era la resposta generosa del Poble Esclau.

Cal recordar aquí i donar les gràcies a la extraordinària senyora Eleonor Roosevelt, molt superior al seu marit, que arribà a temps de recuperar la cultura popular, blanca i negra, del Sud que altrament hagués desaparegut. Hi envià un nombrós equip de tècnics competents per a que recorreguessin tot el territori, enregistrant i recuperant el cant i folklores dels darrers testimonis. Una cosa semblant feu a Catalunya Amades, que recorregué pobles i poblets, enregistrant els cants i rondalles.

Fou la primera gran feminista, l'estimada Frederika Bremmer, qui m'immèrgí de patac en els Negro Spirituals . “Viatge als Estats Units d'Amèrica i a Cuba“; traducció francesa, Paris 1853. Quan encara hi havien esclaus en diversos indrets dels USA, la sueco-finlandesa Bremmer, exposava entusiasmada el xoc que li havia causat aquesta música sublim que considera com una de les majors místiques del Cristianisme. La paradoxa es que la influencia imparabile de la Musica Negra camina des del primer dia al costat del menyspreu colossal de la persona artista. Prenem com història exemplar: Marian Anderson i Armstrong. Al 1927 la diva negra Marian Anderson te 34 anys; tothom lloa la veu “única” i a tot arreu es rebutjada, inclús a la Philadelphia Music Academy, que era l'estat “menys” racista dels USA. En 1939 la Daughters of the American Revolution impedeix que Anderson canti en un concert que han organitzat. Eleanor Roosevelt, furiosa, dimiteix d'aquesta associació i organitza pel seu compte un concert per Marian Anderson al Lincoln Memorial. És la bomba. Molts blancs i blanques no hi volen assistir, boicotegen; el concert es farà “encara que la senyora Eleanor s'hi trobés sola”. Mes el concert es fa amb gran públic i èxit. No per això la senyora Anderson es acceptada. En 1955 -Anderson te 59 anys- finalment podrà cantar en la Metropolitan Opera. Serà la primera persona negra de la història. Kennedy, el 1961, l'escollirà per l'himne nacional que es canta en la cerimònia de la investidura. En 1964 -Marian Anderson te 68 anys- al

cim de la glòria, és convidada al Canadà. Però a l'hotel assignat a ella, el Frontenac del Quebec, es rebutjada...

Paris celebra Armstrog amb apoteosis: en fa ídol mundial. La mes luxosa revista de Paris i algun diari important comenten "el mono que bufa en una trompeta". Les generacions d'avui no es poden imaginar el menyspreu per la persona de l'artista negre, fins i tot els qui eren al zenit de la gloria. Separaven l'artista de la persona.

No fa gaire que dones vedettes celebèrrimes no podien anar als wc dels locals on "triomfaven". Miterrand en 1989 durant la commemoració dels Segos Centenari de la Revolució escollirà la negra Jessye Norman per cantar la Marsellesa des de dalt d'una carrossa baixant tots els Camps Eliseus, amb un llarguíssim i ample fulard, em sembla recordar que era blau, una lleugera brisa l'estenia en darrera com una estrella fugaç. Un espectacle mític. Testimoni del gir al cent per cent de les mentalitats. Com també es veu aquí en l'entrada al Panteó dels Personatges gloriosos de Joséphine Baker.

Dir que la Musica era la segona part de la col·lecció no vol dir que hi hagués una cronologia rigorosa. Hi era certament, però molt difosa. Fins i tot la tercera part, l'Abolicionisme, la vaig fer contemporàniament a les altres dues. La coneixença i l'interès per l'estudi del Esclavatge i del Tràfic comencen precisament amb els abolicionistes de la Revolució Francesa. Les tres parts son doncs una tasca contemporània; si bé en la presentació jo situo en primer lloc la historia del Esclavatge, el Tràfic i les Abolicions. Segona part, la Musica, dividida en les seccions contemporànies a l'Esclavatge : els Spirituals i els Preachings ; Els Blues i els Gospels, els Cants de Treball, el Jazz i totes les seves variants; els Woor Songs, Protest Songs. I una continua referencia a les formes musicals africanes. En resum, l'història de la Musica Negra es gairebé l'equivalent de la Història del Poble Negre afro-americanà.

Si ja ho he dit, ho repeteixo: Es de Frederika Bremer que havia apres aquesta compenetració de la Musica amb un Poble. Aquella dona excepcional i profètica posseïa el do de comprendre totes les facetes de la societat : el Feminisme, la Medicina, l'Arquitectura, la Música Negra, les Abolicions de tots els esclavatges... Admiradora dels Quakers explica com aquests pacifistes, amb la simple arquitectura reeixien a guarir malalts mentals; els seus edificis no tenen murs; son substituïts per rengleres vegetals que hom pot travessar si vol. Fora llarg d'explicar; mes el resultat final era constatar que malalts considerats irrecuperables acaben essent tant alliberats mentalment que podien sortir i anar a la ciutat a fer encàrrecs i tornar sols a l'hospici...1850! 150 anys abans dels monstruosos i sàdics electroxocs de la psiquiatria "civilitzada".

La segona part de la col·lecció sobre l'Esclavitud dels Negres era la Música que l'esclavitud creà i amb la que convisquí. La Música Negra, el Folk Song Negro Music, és una cultura immensa que no es pot resumir. Des del primer Spiritual conegut fins al Jazz, les Protestes i el Rock influenciat pel ritme negre... Una qüestió primordial en el Cant Negre, manifestada especialment en els Spirituals, és que no es mai únicament una expressió vocal. El ritme interior es transfigura en una expressió corporal, espontània i plenament inspirada. Tot col·labora a explicar una historia. El cant es una "necessitat" de viure i d'explicar. En aquesta explicació s'hi troben els orígens, l'Àfrica, el viatge cruel, la situació present, el desarrelament i l'esperança. Escoltar un Negro Spiritual era

participar a una empresa comunitària. Com diuen els comentaristes, aquets cantors dansaires eren “l’enciclopèdia vivent” d’un poble.

El Negro Spiritual provenia d’una desolació que semblava no tenir origen ni fi ni explicació. Sembla a més una contradicció tenebrosa lloar el Déu dels amos criminals. Què significa ésser consolat pel Déu que adoren els botxins? És una mística “incompreensible”, a la primera impressió, i desconcertant. Com els salms que adrecen a Déu queixes violentes i vives. Seria totalment equivocat parlar aquí d’alienació en el sentit marxista. No se sap ben bé si els Negro Spirituals neixen espontàniament durant les llargues diades, amb ses nits, de sermons, pregaries i càntics, els famosos “Revivals meetings”. Si han sigut compostats per autèntics autors superdotats que posseïen una formació musical adequada, que els feia conjugar perfectament els elements africans inserits en la corporalitat i l’anima, amb influències de la música blanca protestant. Mes cap d’aquests possibles autors no ens és conegut.

Considerem el cant com una “teràpia total”: els mals són ben visibles: la desposseïció de la persona i de la natura humana, la sofrença, els càstigs . N’hi ha un altre, invisible i greu, del que acabem de parlar, l’Esquinç”. És el trauma provocat per l’embarcament, el vaixell que s’endinsa en les tenebres d’un mon horrible, el mar. Fou l’obsessió mortífera dels Esclaus. Aquells presoners no havien vist mai el mar ni un vaixell. Tot és terrorífic. El mar se’ls enduia en un altre mon de misteris dolents, el que nosaltres anomenariem un infern. La gran por dels captius era que els llancesin al mar. La ferida es convertí en una trauma genètic; que exigia el “retorn africà”. Mohamed Ali fou un dels qui compregueren més aquesta qüestió.

Tot això explica la omnipresència de Moisès en els Negro Spirituals. La presència invasora de la figura de Moisès prova que els Negres saben molt be que la salut eterna i l’alliberament de l’esclavatge són una mateixa recerca. Travessar el Mar Roig es tornar a l’Àfrica. Alguns comentaristes naïfs no havien comprés que els Negres no demanaven a Moisès que es dugués a Palestina, de la que no en tenien cap noció. La Canaan dels Negro Spirituals es l’Africa i Moisès el gran Alliberador, perquè domina les aigües, les separa fent un passatge vers la “Terra Lliure” de Canaan . Canaan és senzillament l’Africa. La major part d’autors creuen que el Cant, salvà el Poble Esclau del perill d’extinció. Amb la música , els esclaus retrobaren la humanitat que els hi havien volgut prendre. El tam-tam, mitjà de comunicació, fou generalment prohibit. S’espavilaren per imposar el tambor i els altres instruments. En 1867 William Allen recensionava 136 Negro Spirituals coneguts, és a dir, conservats, amb diverses variants. Després se’n han descobert més.

La primera vegada que s’oeix a Europa un Negro Spiritual fou en 1877, a Londres, cantats pels Fisk Jubilee Singers, que havien sigut convidats pel comte de Shaftesbury. Tingueren un èxit immens i foren convidats a fer una tournée triomfal per tota Europa. No obstant això, l’apassionada expectació no produirà cap tractat religiós o musical, cultural, etc. sobre els Negro Spirituals. Hi haurà un desert literari absolut fins a l’arribada, en 1964 de “Fleuve profond, sombre Rivière”, de Marguerite Yourcenar. És un formidable toc de campanes; en canvi en la major part de noticiaris bibliogràfics de l’autora, “Fleuve profond, sombre rivière” passà i continua passant desapercebut.

Tot i que els Negro Spirituals i els Gospels siguin dues coses diferents, poden entrar en una mateixa col·lecció. Així com els “Preachings”, que s’hauria de traduir per

“prèdiques” o “peroracions religioses “ i no pas sermons. Tinc una especial afecció pels Preachings. N’hi ha pocs de gravats en discs antics. El “Preaching” es una creació espontània – com el Spiritual - ; però discursiva improvisada, s’estén, se’n va, torna mansament o amb sobresalts després d’un silenci molt intel·ligent... En resum, es una art colpidor, exaltador. Pretendre imitar un “Preaching” és tocar els límits del ridícul. Entre els mateixos sermons negres actuals es rar trobar un autèntic “Preaching”. La teatralitat dels evangelistes blancs actuals es llastimosa . Un show de pacotilla i sobretot una empresa comercial.

Els “Prechings” son circumstancials; es a dir prenen un motiu d’actualitat social o personal. Es un sermó cantat o recitat melodiosament. Hi ha Preachings i Gospels per la fam i les sequeres, els conflictes polítics. El Rev. J. M Gates and his Congregation componen un “Hitler and Hell”, als anys 1940. “Blebird / Wen the War is over”. Hi ha un Gospel sobre la bomba atòmica... El 28 d’agost de 1963, Martin Luther King, davant el Lincoln Memorial ofereix a la multitud reunida i a tot el món, el sublim “preaching “I have a Dream”.

El Cant, la Musica i la Dansa mantingueren sens dubte la vida els Esclaus. El fet de que la major part dels propietaris blancs consideraven aquests cants i danses com agitaments animals o diabòlics, els confirmava “l’animalitat“ dels Esclaus. Els antics discs en vinil reproduïen encara una evident autenticitat “antiga” que podia donar una representació bastant precisa dels temps esclaus. De fet encara perduraven residus d’esclavitud quan es feren les primeres gravacions. Salvades en gran part, repetim, per la senyora Eleanor Roosevelt.

El jazz

El Jazz, com ja he dit, no entrava en la col·lecció. Però és indispensable parlar-ne perquè és el Jazz -la cultura del Jazz a Paris- que em permeté fer la col·lecció de Música Negra, els Spirituals, els “Preachings”, els Blues, els Cants de Treball i els Gospels. Diguem de pas, que alguns crítics havien pretès que la prepotència del Jazz eclipsava poc o molt els Cants Religiosos i els Blues.

El Jazz es feia a París. Deien els francesos i ho deien molts americans. Això no volia dir que França o Paris havien reconegut el Poble Negre integralment i que prenién en consideració la història de l’esclavatge. El Jazz era “una cosa” independent. La follia pel Jazz es podia combinar perfectament amb una ignorància total de l’esclavitud dels avantpassats d’aquests artistes genials. Hi havien revistes “serioses” i personatges il·lustres que parlaven d’Armstrong com del “mono que bufa una trompeta”. En les bones esglésies de França, com en les d’Europa, es condemnava el “satanisme” del Jazz i la música negra en general. Els artistes del Jazz eren negres, de la mateixa manera que els de la rumba eren cubans i els del tango argentins. I la qüestió de la negritud s’acabava aquí. La passió i coneixença del Jazz, a París, eren extraordinàries. Paris tenia sobre Nova York l’avantatge d’esser exempta de prejudicis sobre el color dels artistes. La passió i coneixença del Jazz es manifestarà en una importantíssima quantitat i qualitat de llibres, revistes, col·loquis i la permanent organització de concerts i recitals. Tots els grans artistes passen per Paris, hi sojornen, hi tornen. L’afecció francesa i especialment parisenca pel Jazz i la Musica Negra havia començat molt aviat. Ben abans de la guerra.

El llibre que inaugura la descoberta és “Le Jazz”(1934) del gran Hugues Panassié. L’altre gran expert del Jazz i la Musica Negra es Charles Delaunay. Un llibre aparegut l’any 2006 es titula: “Charles Delaunay i el jazz en France des années 30-40”.

Immediatament, la passió pública, com es costum a França, crearà diverses escoles, moviments i pensaments, escriptors, periodistes, intel·lectuals, músics, filòsofs que continuaren les disputes fins i tot durant la guerra a través dels diaris clandestins. En 1943, Boris Vian posa un article inquisidor en el diari clandestí “Combat”. Sartre també s’hi fica... Després de la guerra la passió explotà literalment. El famós ambient de Saint Germain de Près! Que no ho resumeix tot emperò. Es feien grans concerts de Jazz en llocs diversos. Els mateixos americans deien que el Jazz es feia o es coneixia més a París que Nova York. També ho digueren Hitchcock i Woody Allen a propòsit de llurs propis films. París era un forn d’opinions agitada; fent-se una mena de sífó amb Nova York. Els noms de Hugues Panassié i Jacques Delaunay si resumeixen els orígens decisius de la invasió musical Negra i consegüentment l’europea i mundial, resumeixen també l’esperit francès tant apassionat que fatalment crea diverses vies de coneixença, que es complementen o es critiquen mútuament i formen diverses escoles.

Les controvèrsies principals.

En 1954 Hugues Panassié publica el “Dictionnaire du Jazz”. Malgrat la polio que l’afectà des dels catorze anys, tocava el saxofon i tenia una activitat colossal. En 1932, amb Pierre Nurry creà el Hot Club de France. En 1935 s’associa amb Charles Delaunay qui el mateix any havia fundat la revista “Jazz Hot”, que com revista exclusiva sobre el Jazz és la més antiga del món. Fundà la casa de discos “Swing” en 1946-1947. La qüestió de la legitimitat de l’herència -saber si els blancs tenen o no tenen dret a «fer» jazz- es posarà de manera violenta durant la darrera tongada del Jazz, el Bip Hop. Causarà intenses, furioses discussions entre els aficionats. Els dos promotors «bessons» del Jazz a Europa, Panassié i Delaunay, de tant estreta col·laboració, es barallaren a mort i es separaren per la qüestió del Bebop, la nova música negra, que Panassié considerava com una heretgia i Delaunay l’admetia. La guerra del Bebop serà gran i sorollosa. Panassié atacarà entre altres a Boris Vian, i aquest el colgarà d’insults, divertits i agressius. Per Panassié només els Negres podien fer Jazz i aquet Jazz tenia que ésser tradicional. Un estranger pot comprendre difícilment la fúria nacional que prengué a França la qüestió del Jazz des dels començaments i després en les controvèrsies sobre les diverses escoles del Jazz. En tot cas, París bullia de Jazz; des d’abans de la guerra, durant la guerra i després. Encara dura. Els americans reconeixien la importància francesa en aquestes qüestions. Tots els grans del Jazz, de la Musica Negra en general, de la literatura i arts negres s’afanyaven per venir a París. Hi eren molt ben rebuts, admirats i s’hi trobaven bé. Saint Germain eren un barri de Nova Orleans, de Nova York, “tranquil”. S’hi afegiren interessos comercials enormes. La Musica Negra esdevingué un comerç immens.

Jo era amic de Jacques Delaunay, molt amic. No recordo com ni quan, el senyor Delaunay m’avia donat la seva amistat. I me la donà de veritat: em convidava a la seva casa, a les afores de París que era un autèntic museu de tresors. Originals raríssims amb dedicatòries espantoses d’aquells “Ídols”. Tots passaven per casa seva. Quina ocasió per saludar una d’aquestes “divinitats” que jo venerava...? Doncs, no. Si un dia m’hagués dit:

demà vindrà Armstrog, Mahalia... no hi hagués anat. La raó? No la reconec. Sens dubte, el pànic de trobar-me tu a tu amb l'ídol que et dona la mà i t'adreça la paraula...; el terror del primitiu davant la divinitat. Quan Delaunay diposità a la Biblioteca Nacional la seva col·lecció -amb la condició de poder-la emprar i ampliar- comptava 40.000 documents: discs -de 78 i 33 revolucions-, films, cartes, fotografies. Una enorme quantitat d'originals raríssims, únics. Delaunay anava sovint a Nova York i tornava amb l'avió ple de meravelles .

Si la col·lecció sobre els llibres referents a l'Esclavatge dels Negres jo l'havia començat al bon moment, la de la Musica començava massa tard. Des de feia anys, des d'abans de la guerra, els francesos, sobre tot els "parigauds" -parisencs en argot- n'eren bojos; l'havien acaparat; havien razziat el camp. Vichenev explica en les seves memòries que durant l'ocupació alemanya, ni el Jazz ni els negres no foren excessivament perseguits, però molt controlats. Tant sols una botiga o dues podien vendre els discs importats, a compta-gotes. Una sola botiga els rebia directament; els anunciava com una "arribada de patates". Des de la nit els compradors feien cua davant la botiga; de bon mati hi entraven, de cinc en cinc; i cada ú només podia comprar **un** sol disc. Essent compradors entesos, els primers se'n duïen doncs els millors. Delaunay als EEUU no tenia que barallar-se amb tants competidors.

Com en tantes ocasions, vaig tenir la sort de trobar les persones que calia trobar. Un dia doncs Jacques Delaunay em presentà a Dimitri Vichinev, amb qui des del primer instant em vaig trobar compenetrat. Teníem el mateix motiu i tots dos érem sentimentals; ell era rus! Era, en tot cas, el mestre absolut, el més gran especialista de la nació i potser del món dels Negro Spirituals. Per mes incompetent que jo fos, li plaïa el meu entusiasme. No obstant, com deia, ell gaudia de l'exquisida i efusiva amabilitat russa, que com saben tots els lectors d'aquesta literatura, es plau en l'exuberància interior i expressiva. Vichenev, afrancesització del rus Wyschnegradsky, signava els articles i crítiques amb el nom de Demetre. El seu pare era un compositor experimental que feia els decors pels ballets de Nijinsky. Vichenev no era tant sols un gran expert, estimava religiosament la musica negra espiritual que lligava amb el seus orígens i practica ortodoxes. Havia sigut militant durant la guerra i ho continuava essent, amb els deguts compromisos polítics i en certa manera amb la Musica Negra Espiritual continuava el combat. Les seves crítiques son exemplars. Resituava cada music, cada cantor, cada blues i cada Spiritual en el seu context social i polític, en el temps i circumstàncies. Feia entrar el Blues, el Gospel i sobretot el Negro Spiritual en la realitat de l'esclavatge. La Musica Negra era una evolució que sorgia de les arrels africanes i la primera manifestació al mon dels blancs serien les supliques adreçades al Déu dels blancs; que faran seu. Déu es negre, cantava Léo Ferré. La Música mantenia aquesta natura humana que els hi havia volgut negar i prendre i això calia esbrinar-ho analitzant la música. Vichenev era el mestre d'aquesta lliçó sublim. Vichenev -no tant com Delaunay evidentment, qui era molt ric- també viatjava als USA. Un dia en Dimitri em convidà a casa seva per ensenyar-me la seva col·lecció. Vivia en el Barri XV. A cada un dels discs nombrosos hi havia enganxada una nota que comentava la cançó: el text, la història, la interpretació, etc... Aquell personatge de novel·la russa em preguntà si jo acceptava que m'oferís la seva col·lecció. Per evitar tota possible humiliació, hi posà un preu... simbòlic. La senyora Vichenev ens feu seure tots a taula,

per un berenar, el seu marit, jo i el meu fill, molt infant encara, que m'acompanyava. La senyora ens mirava, feliç, com en una escena russa. Hi havia tant sentiment en aquell berenar que el recordo perfectament. La col·lecció semblava un lligam familiar. Em passaven una part del cor. Colpit d'astorament, em trobava amb la col·lecció excel·lent que mai no hauria pogut fer ni imaginar. Probablement, la més important d'Europa, pels Negro Spirituals. Preciosa, pesada i fragilíssima. El disc de pissarra, goma i altres matèries, de 25 o 30 ct, pesa molt i és molt trencadís. Em deia a mi mateix que qualsevol disc que es trenqués podia ésser l'únic exemplar conegut o que restava. De fet sí n'hi havien molts d'únics. Ho vaig constatar rebent un dia una carta de la universitat d'Utrecht, que necessitaven estudiar un disc, que només Vicheney deuria tenir o conèixer. I Vicheney els hi deuria donar la meua adreça. El disc en efecte, es trobava en la col·lecció. Era un Negro Spiritual que parlava de la fam causada per una sequera, un any, al Sud. I n'hi havia d'altres, únics, raríssims o curiosos. Per exemple un contra Hitler –modern, evidentment- però més Spiritual que Gospel. Era emperò la col·lecció dels maldecaps; difícilíssima de transportar, perillosa d'ensenyar, impossible enviar-la per correu, deixar-la ni al més estimat dels amics. La seva abrumadora problemàtica em privava a mi mateix d'escoltar-la tant com hauria volgut. No comprenia com havien vingut d'Amèrica, viatjant tant en aquells temps, passat d'una ma a l'altra... Calia empaquetar cada disc dins un espès gruix de llana, cartró,... I amb tot això s'havien conservat. A les Puces n'havia trobat de preciosos, amuntegats sobre una vorera, amb joguines de llauna, bibelots... Quan el govern francès se l'endugué em vaig sentir molt trist, però alleugerit.

Hi havia doncs a França, a París sobretot, una profunda coneixença del Jazz, de la Musica Negra i de la problemàtica social contemporània dels Negres Americans. Contínuament hi havien mítings amb la presència de dirigents o membres del Black Power. Una multitud de Negres americans passaven per París o hi residien llargues temporades. “Aquí em puc passejar de nit pel carrer sense tenir por”... torno a recordar el malaguanyat James Baldwin. Heus aquí, no obstant, que aquesta gran eufòria per la Musica Negra i la qüestió política actual dels negres no s'estenia al passat, al Tràfic i a la vida dels Esclaus. Però aquesta “atmosfera” era tanmateix interessant i em permetia una ocasió permanent de troballes i d'informacions.

El segle XX i el problema negre contemporani semblaven acaparar tota l'atenció, amb els seus debats i publicacions. Però l'hora conflictiva procedia de la primera captura d'un Africà feta al segle XV; eren precisament el missatge Martin Luther King i el del Black Power. Les nacions no coneixen, no recorden, no volen recordar els desastres del seu passat. L'oblit patològic, anomenat repressiu és una protecció de la nostra pau, diuen Janet i Freud. Poder continuar a mantenir una societat tranquil·la pressuposa ignorar el que molesta. A les nacions tants sols els interessin les dates glorioses. Els Negres no tenien dates glorioses, altrament que uns quants exemples d'heroismes reprimits amb tota la crueltat del món. Quatre cents anys de silenci tapant el delictes que ha “fabricat el nostre benestar” és una llosa que pesa molt i, amb la més bona voluntat, costa molt de remoure. Caldria aclarir ben bé què és la memòria d'una acció culpable; un concepte gens fàcil de definir. “La millor part de la nostra memòria és fora de nosaltres mateixos...” diu Proust. Per Chateaubriand és el flagell dels malaurats... “La memòria és sovint la qualitat de

l'estupidesa; ella pertany sovint als esperits pesats, que ella fa encara més pesats degut als bagatges amb els que la sobrecarrega“ (Memòries d'ultratomba).

Des de fa uns anys es parla d'una llei de memòria. Mes, què vol dir exactament? Cal treballar-la amb molta pedagogia i científicament, la memòria . No “es recorda” un passat per decret. Ara sembla una moda, recordar. En principi és una presa de consciència que benauradament ha començat. I per recordar, no cal dir-ho, cal reveure objectivament. Mes quan personatges que pretenen dirigir la nació comparen Canet de Mar amb Auschwitz i recorden la Shoa per valdre's d'una comparació com ho farien d'una anècdota qualsevulla, hem de tornar a Freud i Janet, admetre que recordar és l'acte més sincer que l'home pot fer, el més honest; doncs , el més dolorós i humil. Molts Negres mateixos no estaven preparats per a recordar; a d'altres no els convenia recordar. Foren els incendis King i Power que il·luminaren la nació; negra i blanca.

ELS QUÀQUERS

Hem dit que les Esglésies Cristianes foren totes culpables de compromís amb l'esclavatge . Menys una! La Societat dels Amics anomenats Quàkers –que significa “aquell qui tremola” (Davant el Senyor)- no admet cap violència; no tenen armes i no fan el servei militar. Són emperò en totes les guerres per assistir les víctimes. Tothom coneix la seva presència a Catalunya durant la guerra espanyola.

Són molt nombrosos en la meva col·lecció els llibres i documents fets per la Societat dels Amics o Quakers referents a la Revolució i als Drets de l'Home, a l'Esclavatge i Abolicions i als Infants. En la confessió Quaker s'especificava clarament que tota persona que practiqués l'esclavatge o hi participés fora expulsada automàticament. Quina història tindríem avui si totes les esglésies cristianes haguessin mantingut el mateix precepte.

El destí de la col·lecció. La col·lecció interessava a algun editor de París. A la demanda de Fayard, la historiadora Nelly Schmidt havia fet una introducció a la col·lecció de 400 pàgines. La senyora Schmidt era també directora en la secció de l'UNESCO anomenada Ruta de l'Esclavatge. L'UNESCO la volia editar també, però únicament en suport digital. L'UNESCO proscrivia l'ús del paper. Havíem firmat ja el contracte amb Fayard, que l'editorial no compliria per diverses raons, entre elles una greu malaltia d'un director. Amb això el govern francès s'emportà la col·lecció, posant fi a tots els projectes d'edició. La col·lecció tenia que trobar-se el més aviat possible a la Guadeloupe, a la Pointe Pitre, on s'inaugurava un fabulós Museu de l'Història de l'Esclavatge, anomenat Memorial Act , que fou inaugurat el 10 de maig del 2015. Es pot visitar per internet i consultar les col·leccions.

Des de l'any 2006, França celebra el 10 de maig la Memòria de l'esclavatge. Hi havia tantes dates possibles -cada colònia te la seva data d'alliberament- que finalment, per unificar, s'escollí el 10 de maig perquè el 10 de maig del 2002, es votà la llei anomenada Tubirà, nom de la ministra negra que declara l'Esclavatge com crim contra la Humanitat Ni Espanya ni Catalunya no tenen encara el seu dia de memòria de l'esclavatge. Costarà segurament instaurar. No tots els avis van anar a Cuba a fer cançons. Mes potser no tindríem Parc Güell ni Sagrada Família sense la bona ajuda de Cuba...

.....

Com he dit al començament, al llibreter li és fàcil fer conjunts temàtics que poden arribar a ser autèntiques col·leccions. Es així que, a part les que acabo d'exposar, en vaig fer altres que no son tant importants. En citaré algunes:

+ Llibres d'Infants i de pedagogia anomenats «Les Bones maneres», «Civilité» en francès, «Civility» en anglès. És un tema apassionant per diversos motius:

L'escola es el termòmetre, el baròmetre, de la societat. Ensenya'm la teva escola i et diré en quin país vius. Fets per als infants no vol dir que siguin infantils. Pel contrari reflexionen el moment present d'una nació; exposen el pensament i les doctrines d'una societat. Són verament poètics i meravellosos per més cursis que en siguin els autors. Son il·lustrats sovint amb gràcia naïve incomparable. Els preciosos llibres dits de “civilité”, “civility”, “de la bona educació i de les bones maneres” son espaterrants. Llibrets generalment minúsculs, de lletres tant aviat grosses, enormes com petites, cursives, inculquen la bona conducta amb ingenuïtat desconcertant. No hi fa res que siguin típics d'una època, cursis, convencionals; tenen una gràcia que no passarà mai de moda. Naïfs o seriosos, divertits o sermonejadors, il·lustrats generalment naïfs i graciosos. Revelen com cap altra crònica l'esperit d'un temps.

N'hi ha centenars, segurament milers en anglès i francès; en menys escala en castellà i en català i altres idiomes. Els llibres d'infància apareixen gairebé amb la impremta. Comencen a ésser importants i nombrosos als segles XVII i XVIII. Rousseau, l'exotisme marítim, els països màgics descoberts els hi donen un gran cop de mà.

Però els llibres d'infants realment extraordinaris, en el sentit artístic i constructiu, es troben al segle XIX. Reuneixen totes les arts del temps: la impremta, el disseny, la il·lustració, el joc, l'arquitectura. Per un meravellós entrellaçat les pàgines edifiquen teatres, cases, habitacions, cirques, carrers i places. Són joguines i són objectes, alhora que son llibres. Luxosos, evidentment, se'n troben també de populars d'una gran esplendor.

El mòbil o el llibre? Aquesta és la qüestió actual en molts indrets. No entenc Finlàndia, un país tant avançat, que, segons diuen, ha proscrit els llibres a l'escola. Veurem quin resultat li dona. En el llibre hi ha una màgia que desenvolupa l'infant altrament que movent els dits sobre la pantalla. No pretenc ser objectiu puix que la meua vida es el llibre. Però tinc pietat de l'infant sense llibres.

Era una col·lecció que anava fent, per plaer. Una llibretera de París, especialista precisament en llibres d'infants, que es traslladava a província, em passà tota la seva extensa col·lecció i aleshores em vaig trobar compromès a continuar-la. La col·lecció quedà bonica però mitjaneta. Inclou també diversos “Manuals Escolars”, molt interessants perquè no tant sols exposen la mentalitat d'un país, sinó també les polítiques dels governs. Comunistes, feixistes, nazis, capitalistes, burgeses... , republicanes. L'escola, ai las!, no és mai neutral. I no obstant, és el Lloc on s'aprèn la tolerància. Per sort, les mestresses i els mestres acostumen ésser molt més pedagogs que els polítics. Es normal. No els aniria malament tanmateix als polítics seure uns dies als bancs de l'escola, com succeeix en algun film antic. I la famosa anècdota del governador que visitant una escola segué entre els infants per simbolitzar el respecte que el Mestre es mereix.

+ «Ciències Ocultes» - Màgia, alquímia, bruixeria, esoterisme en general. Surrealisme .

Es la col·lecció que m'hauria agradat fer. La gran passió. Malauradament ho era també de la major part de les persones a qui jo ajudava a fer les seves grans col·leccions. L'interès per les Ciències Ocultes, l'Alquímia, el "Sobrenatural", la Mística, el Surrealisme era general en aquells dies a França, i molt estesa aquí. Aquestes obres de si mateixes ja eren cares i caríssimes. Els manuscrits d'Alquímia antics, amb els seus dibuixos en colors, valien una fortuna i tanmateix, eren sotmesos a una recerca frenètica. Però el tema comprès en l'expressió general de Ciències Ocultes és tan immens que "cogiendo las hierbas que el arrojó" vaig reeixir omplir el sac. Amb perdó del senyor Calderón.

La senyora Patrícia, viuda de John Langdon, em digué que el seu marit havia fet una col·lecció de "Ciències Ocultes". Em demanà que l'anés a veure i li comprés. Em dedicà un exemplar de "Dancing Catalans". Era una col·lecció modesta, però intel·ligent, i amb ella cloïa la meua. Estimo profundament a Langdon, no tan sols pel que féu per la nostra República, sinó també per haver sigut l'autor del llibre "The slave trade & its tradition... A collection of contemporary documents compiled and edited by John Langdon-Davies." Londres, 1965.

John Langdon-Davies em semblava Quàker i un dia ho vaig preguntar a un dels seus fills. Em digué que en efecte, ho era. Molts dels americans que vingueren a Espanya per ocupar-se dels Infants durant la guerra eren Quàkers. Si col·leccionar no tant sols vol dir posseir sinó també conèixer, "haver vist", haver tocat, puc dir orgullosament que he vist i he tocat meravelles; especialment en aquest capítol de les Ciències Ocultes. Tresors que m'apressava d'anar a dipositar el mes aviat possible al lloc al que li eren destinats. El pànic de perdre'ls, de mil maneres possibles, no me'ls deixava gaudir gaire. Puc dir que amb el meu solex- la simpatiquíssima motoreta-bicicleta, que emprava tothom a Paris, rics i pobres- no vaig tenir mai cap accident. I n'he fet de kilòmetres sense sortir de Paris o les rodalies. Alguns col·leccionistes habitaven en pavellons de la perifèria.

Una anècdota que revela l'"esperit" dels col·leccionistes. Un gran amic, famós en el món del cine i la literatura, entre les diverses col·leccions en posseïa una, fabulosa, sobre el Surrealisme, les Ciències Ocultes. Vivia en una casa amb jardí prop del Bd Montmartre (Als segles anteriors havia sigut una famosa casa de luxes eròtics). Entrant pel jardí, es pujava una escaleta de marbre que donava al vestíbul. Una altra donava al primer pis. Per entrar al despatx, immens, calia travessar un vestíbul menut en forma d'oratori. Les parets eren entapissades d'exvots mexicans. Hi havia una mena de mostrador on el col·leccionista dipositava les darreres adquisicions; com un aparador festiu. Un dia hi triomfava un magnífic exemplar de la Kabbala Denudata, la suma esotèrica de C. Knorr von Rosenroth, que fou la guia esotèrica i, kabalística i judeitzant (pels no Jueus) fins fa poc. Era raríssim trobar un exemplar complet amb els quatre volums uniformes, com es deia.

Per aquest vestíbul-capelleta hi passaven tots els artistes i intel·lectuals del món. Un famós escriptor italià vingué justament aquells dies. Com és això? comença a cridar amb exuberància d'òpera, però realment molest. Ell feia anys que intentava completar el seu exemplar! I s'adreçava a l'amic, acusant-lo severament, increpant-lo... Bé, una escena teatral; que no amagava del tot la "ferida" d'un col·leccionista apassionat. L'amic li va dir que jo n'era el responsable i l'escriptor italià es mostrà verament enfadat amb mi,

tot i que mai havia sigut client meu. Mes l'escriptor era simpatiquíssim i d'un humor excels. Em va demanar que li completés el seu exemplar. Ell, un dels mes grans col·leccionistes d'Europa, sabia molt bé que és molt mes difícil completar una obra raríssima que trobar-ne un altre exemplar complet.

I en efecte, anys després en vaig trobar un altre exemplar, magnífic. Ja feia temps que vivia més a Barcelona que a París, i aquí m'havia donat la seva amistat segurament un dels mes intel·ligents col·leccionistes d'Europa. Posseïa una coneixença sublim de les ciències, les arts, la literatura universal. Era doctíssim. Parlàvem durant hores de llibres. Em telefonava alguns diumenges a la tarda, preguntant-me si "estava molt ocupat". Era una manera amable de demanar-me que anés a casa seva; l'home volia parlar de llibres. Tenia unes coneixences profundes, fabuloses, en gairebé totes les branques del saber literari i científic. Una tarda d'aquells diumenges em saludà: "Trobi'm un original de "La Pau perpetua" de E. Kant..." i em donà la mà. A la seva residència d'estiu només hi acceptava la meua visita... Li vaig oferir doncs la famosa Kabbala Denudata.

Amb tot i això, la Kabbala Denudata no es pas el llibre més preciós que ha passat per les meves mans; ni molt menys. El "courtier" no compra, transporta. Això vol dir que el preu no te cap importància. Cal només estar més o menys segur que el col·leccionista ho voldrà comprar, a fi de no repetir gaire la comèdia de fer-te deixar un tresor i tornar-lo després, amb tots els riscos. No recordo haver tingut que tornar mai res.

Potser era un temps especial aquell, puix que jo mateix, avui, no reeixo entendre'l. Les confiances que s'empraven eren exorbitants. S'emprava també el clàssic "ja m'ho pagaràs". Nico Israel, d'Amsterdam, em digué un dia que l'anés a veure. Em tenia reservats els extraordinaris dibuixos de Barcelona (ara son al Museu de la Ciutat) que ell acabava de portar de Nova York. Al mateix temps em dona tres portolans mallorquins, que ara són al Museu Maritim. I amb un senzillíssim: "quan puguis" i sense una nota escrita, sense cap rebut ni firma. Una paraula. M'estimava aquell gran senyor Jueu. Diré de passada que en vaig freqüentar una gran quantitat de Jueus a Paris, Amsterdam, Utrecht, Dusseldorf, Milà... Quina exquisida relació, quina honestedat senzilla, quina "humilitat" i quina importància la paraula. Al cap i al fi jo era un minúscul courtier i ells eren enormes Firmes internacionals. Nico Israel era una autoritat mundial. Franco de Beijers, d'Utrecht, Jueu sefardita descendent dels expulsats el 1492, era la imatge mateixa de la serenor d'actituds i d'esperit; savi i bondadós, xerraire –el temps desapareixia quan inaugurava la conversa–, quina meravella de savi explicant coses i coses a un jovenet, donant-me informacions, consells i grans llibres perquè me'ls emportés. Ja me'ls tornaràs si no en fas res...

Els tresors que transportava no m'enriquien gaire o gens. Hi podia guanyar molt mes amb un llibre de cent francs, goldens o marcs que amb una peça de dos cents mil francs... Aquestes peces tenien uns preus tant exorbitants que no s'hi podia afegir res. Pel contrari, algun client et demanava un descompte que tu no podies fer. Mes d'una vegada aquest descompte simbòlic l'havia concedit traient-lo del meu propi guany que ja era minso. Qui et confia la peça et diu en vull dos cents, tres cents mil francs... Ven-lo al preu que vulguis. Es una postura ridícula. Si afegeixes tres cents euros a una peça que en val tres-

cents mil, el client et dirà què venen a fotre aquí els tres cents euros? Si, emperò, és una persona intel·ligent, sap que els tres-cents euros es el que hi guanyes i no els discutirà. Els marxants rics compren al comptat i aleshores poden revendre al preu que els hi sembli. Alguna vegada m'havia arriscat a comprar en ferm, mes no en quantitats tant ingents. Per altra banda per les coses de gran valor i molt especialitzades tens els clients comptats. El col·leccionista de que parlava abans, l'escriptor francès, no m'havia discutit mai, absolutament mai, un sol preu. Em feia confiança i ell també hi guanyava . Aquesta actitud m'immunitzava de qualsevulla pretensió d'abusar. Per altra banda, ja ho he dit, érem amics íntims. Tenia clients molt rics que eren insuportables. Regatejant cèntims per una peça de milers i milers de francs o marcs... i creient, a més, que tu t'omplies les butxaques amb la seva compra. No eren persones amb les que em plagués sentir amestat. Finalment els hi regalava el meu petit guany! Era una passió, com he dit tant. Amb les coses menudes hi guanyava molt mes. Però la possessió d'aquells tresors, ni que fos durant uns dies, unes hores, em causava una feresa eròtica, sí: una mena de por de pel·lícula de terror, i una exaltació per al bellesa incomparable d'aquelles peces. L'amor del col·leccionista es egoista, es indecent i molts altres defectes, però és fidel a la passió, i la passió no es un sentiment de la persona, és un monstre amable que se't menja.

Podria dir, en resum, que posseeixo una gran col·lecció de records de col·leccionistes; una suma de records preciosos sovint interessants; altres, com deia, irritants. Ajudar a fer la col·lecció m'havia fet entrar en la intimitat de gent meravellosa i gent detestable; personatges generosos i ricatxots miserables. Recordo una escena atroç: un migdia en una botiga immensament rica, apareix la dona de l'amo estirada sobre una butaca, la cara blanca, lívida, amb espasmes esgarrifosos; una crisi de pel·lícula i pel·lícula d'humor negre. La dona havia pres un atac d'histèria greu perquè un empleat havia marcat un llibre massa barat i casualment s'havia venut abans que se'n adonessin. Jo m'havia cregut que els hi havien anunciat la mort d'un fill o una desgràcia semblant. No hi vaig posar mai mes els peus.

François Miterrand freqüentava les llibreries, d'originals moderns, il·lustrats per grans artistes i llibreries "humanístiques". En una d'aquestes, especialista en ciències socials i polítiques, un dia remenant en els prestatges hi vaig trobar un llibre que em va agradar. Hòstia! Digué en P., es un dels llibres que en Miterrand buscava. Te'l deixo, però si ell no el vol me'l guardes. Miterrand en efecte se'l quedà, i deixà pagat un altre llibre que en P. sabia que m'interessaria, dient-li: dóna-li de part meva. Historietes com aquesta, desenes. I és cert que tenien una importància enorme.

Tenia una dona i un fill i això m'obligava tanmateix a preocupar-me de guanyar alguns diners. I n'hauria guanyat més precisament si els llibres no m'haguessin agradat tant. Algú deia que per a fer negoci amb una llibreria no t'han d'agradar els llibres. Es una mica veritat. A Paris hi havia un llibreter, lleugerament tocat de l'ala, que tothom coneixia i detestava. Era impossible comprar-li un llibre. A cada llibre que trobaves als prestatges i hauries volgut comprar, semblava que li arrenquessis una costella. Aquests precisament, me l'havia demanat. Aquest precisamet..., aquest precisament... No sabíem de què vivia; de totes maneres vivia modestament. Insuportable teatralment, allà nomes hi podies anar a parlar de llibres. Mes sense aquesta exageració, era corrent en efecte trobar llibreters

traumatitzats -lleugerament- per la venda d'algun llibre especial. T'emportes una peça que estimava, et deien.

Vaig conèixer, en efecte, algun llibreter que no estimava els llibres o els detestava. Per ell eren articles com uns altres qualsevols: patates, pantalons, sabates o accions de borsa. Francament, no et donava goig entrar-hi. Un cas absolutament contrari: davant mateix del Louvre hi havia una vella llibreria, amb tota la decoració i atmosfera de 1920 i 1940. Vitrines de caoba, taules pesades, vidrieres artístiques. El llibreter, amputat d'una cama, seia sobre un coixinet de cuir en un gran butaca giratòria. Cada dia venia a fer les hores de llibreria normals que les passava, doncs, integralment assegut. Tenia sempre un noieta al costat, que li feia els encàrrecs i que al vell home li agradava tocar. El noieta acompanyava les rares visites i no les deixava de vista. Servia de transmissor dels missatges; el Vell era totalment sord, però el noieta semblava tenir el do de fer-se entendre. El llibreter no parlava, cridava. Els visitants podien inspeccionar els prestatges i fins i tot prendre un llibre per consultar-lo. No hi havia cap preu marcat. Si el visitant preguntava quan val rebia, un sec: aquest llibre no està en venda, pronunciat no tant sols amb una veu trondadora sino enemiga. Demanar el preu d'un llibre li era una injúria. Aquí no hi havia res a vendre. I la comèdia es repetia tres o quatre vegades al matí, quatre o cinc a la tarda. Res no estava en venda; però es podien mirar els prestatges, les vitrines. Si per un atzar el visitant insistia amb un, per exemple: "li pot donar un preu?", el llibreter esdevenia vermell, aixecava el bastó que li servia d'ajut i amenaçant el malaurat client i li exigia que sortís immediatament de la llibreria.

Una vellíssima senyora, elegantíssima i corsecada, venia a seure al seu costat i les hores passaven en diàlegs de normalitat rigorosa recordant els bells temps encantats d'ahir. L'un i l'altra havien conegut la glòria de la societat burgesa dels anys quaranta, que prenia quarter en aquell barri elegant i famós de la Madeleine, el Louvre i la plaça Vendôme. El barri contenia un conjunt d'hotel de luxe que eren presos per nacionalitats; així l'hotel que dona els balcons sobre les Tuilleries era monopolitzant pels rics espanyols. Dalí el freqüentava. El llibreter contava a la seva veïna les històries que li hauria explicat mil vegades; quan besava la ma de la bella comtessa espanyola –pronunciava el nom-, tots aquests turistes rics i potentats empraven la llibreria per fer regals, fer-se'ls a ells o deixar-los pagats per que els duguessin a aquesta adreça... El llibreter deuria haver fet la fortuna que li permetia ara no vendre res... no vendre els records. Els llibres que quedaven als prestatges eren, en efecte, llibres "per a obsequiar" personatges d'aquells temps, molt etiquetats i no gaire dotats en coneixences llibresques. I la senyora li tornava, a grans crits, els seus propis records. Eren dos fantasmes de l'època *chic* que, de dia apareixen en la llibreria. Els fantasmes de la nit deuriem ser més nombrosos. Així per la seva qualitat d'esser espanyol, havia reeixit fer-me acceptar pel llibreter fantasma. Li vaig dir que tenia un fill i em va dir que li agradaria veure'l. Un dia el vaig portar. L'home es mostrà emocionat i feliç. Li regalà un full de lletres impreses a colors de la gloriosa època de Epinal. Fins i tot em cedí un gravat de Rembrandt que tenia marcat a un preu exorbitant. El gravat era emmarcat i el vidre s'havia enfosquit, amb un to de rovellat. Impossible per mi saber si era un original. El volia oferir a la meua dona, que era holandesa i aquells

dies pariria una filla. Vaig obtenir que me'l canviés per una pacotilla, cosa que escandalitza la senyora, cridant a tot pulmó: que no veus que t'empatollen? Mes el Vell llibreter em trobava jove, simpàtic i espanyol i tornava amb la seva marquesa i el senyor Dalí; en fi "pren-lo", l'ensenyaré a un expert li vaig dir. L'expert en efecte confirmà que era un retiratge del segle divuit. Li vaig tornar. El llibreter sembla content. Li dolia haver tret de a paret un quadre que veia cada dia des de feia trenta o quaranta anys. A la vella amiga finalment li prenién gelosies. El llibreter que en aquella "bella època" deuria haver sigut important, i ara calcinat en una fosca botiga de penombres sotmeses al record, venia a fugir de la mort, vetllant una llibreria fantasmal. Es vetllava a ell mateix? L'ambient fúnebre dels dos amics, com un parella escapada de l'armari, elegants sense decadència i tossuts prenent que els temps no havien passat puix que ells els duïen als ulls. Curiosament jo no veig possible un somni semblant en una altra botiga que en una llibreria. I no es una ficció. Aquell senyor es deia Dussarp.

FEMINISME

Ha sigut una breu col·lecció que he fet perquè era de moda i tanmateix corresponia a les meves idees. Per altra banda havia tingut relació amb grans feministes, com es ara Regine Desforges, la Librairie des Femmes. El feminisme ja l'havia trobat durant la col·lecció de la Revolució Francesa. Eren Dones que començaren i dugueren a terme la marxa sobre Versalles la nit decisiva del 5-6 agost de 1789. Se'n diu precisament la "Marxe des Femmes". Les havia trobat també en l'Esclavatge. Eren nombroses les feministes abolicionistes. Pel que fa a Espanya, es pot dir que els primers abolicionistes (segle XIX) eren tots o quasi tots Dones. Harriet Tubman, Olimpe de Gouges, Wollencraft, Bremer, Esmeralda Cerdà, Concepción Arenal... Les víctimes de la inquisició eren en majoria Dones. Les Bruixes, per descomptat.

La col·lecció la volia comprar una biblioteca valenciana. Mes no li fou autoritzat el crèdit i la vaig vendre a Bèlgica.

COL·LECCIO LLIBERTINA

Sí, com tot bon llibreter que avorreix la censura, vaig fer la meva petita col·lecció llibertina; que te una certa relació amb la col·lecció dels Llibres Prohibits, la censura i la inquisició. Recordem que el mot «llibertí», en el diccionari, es troba just a sota del mot «Llibertat». Hi ha una certa glorificació de la llibertat en el llibertí? Certament. Es el cas que la cultura «llibertina» és inherent a l'escriptura i la impremta. I si es desenvolupà molt intel·ligentment fou precisament gràcies a la inquisició, com ve a dir Borges. Mai agraiem prou a l'opressió d'haver solidificat les nostres idees. Per aquest sol motiu m'hagués fet llibertí. Mes la col·lecció de llibres llibertins no suposava pas ni pressuposa mai cap llibertinatge.

En l'apel·lació «llibertina» s'hi troba una nombrosíssima quantitat de llibres magnífics; sigui pels autors, la qualitat del text i les il·lustracions, sigui per la seva història. El llibertí recent «Histoire d'O» publicada sota el pseudònim de Règine Pèage, en 1954 per l'editor Pauvert, bèstia negra del ministeri de l'interior francès, causà un terrabastall immens i múltiples batalles entre els intel·lectuals; entre aquests i les institucions de la justícia i la policia... Saber qui era l'autor sacsejà la França amb mil controvèrsies apassionades.

Finalment, als seus 86 anys, l'autor -autora, en realitat- era la discreta senyora Dominique Aury, una ensenyant tranquil·la que l'havia escrit com una provocació per l'home de qui ella estava enamorada.

Tots els grans llibreters d'Europa, així com les cases de subhastes, un dia o altre treuen un catàleg de «llibertins»; que per altra banda son extremadament comercials, facilíssims de vendre. La literatura llibertina és verament molt francesa, una autèntica especialitat de la casa; ve de lluny. Extremadament culta, refinada fins i tot d'una puixança literària colossal.

Hi ha a França, tradicionalment, una literatura llibertina que es fica amb la religió, no tant sols per combatre la censura, sinó sobretot per revelar una mena de «mística llibertina», com si certs aspectes de la pràctica religiosa fossin exutoris eròtics. Georges Bataille, alguns surrealistes i sobretot diverses publicacions satíriques de finals de segle XIX i principis del XX en son els principals exponents. Els principals motius han sigut els èxtasis de Santa Teresa, representada amb uns ulls «dubtosos», i sobretot el martiri de Sant Sebastià, el bell home nu lligat a l'arbre i les fletxes clavades sobre unes cuixes exuberants...

Vist des d'un costat més seriós, cal recomanar obres com les del doctor Pierre Janet «De l'Angoisse à l'Extase»; la primera edició es de 1926; 2 volums. Hi descriu «els deliris de la unió amb Déu exponent d'aquesta neurosis; les pintures dels èxtasis de Santa Teresa, etc...»

La mescla d'erotisme i religió es troba ja a la gruta Chauvet -32.000 anys abans del Crist. El misticisme histèric té causes i orígens de sexualitats reprimides; es prou conegut. Quina és l'explicació dels innumbrables capitells, estatuets esculpides als claustres, façanes, a les mateixes catedrals? Relacions com el fonamental punt de trobada amb les divinitats. L'abundós erotisme-pornografia, que omple, inunda les façanes, els murs, els capitells dels temples, els jardins hindús, és consubstancial a la seva relació amb la divinitat. Tota la imatgeria de les nostres catedrals antigues i manuscrits de l'època son plens de grotescs demencials o eròtics, com per exemple la fabulosa gàrgola de la catedral de Friburg (Alemanya), que és un cos de dona enorme i nu: asseguda sobre unes natges magnifiques, aixeca un tors altíssim, els pits, la boca, els ulls i els cabells imposen una presència hipnotitzadora...

Hi ha un fet indiscutible: a tota repressió política o religiosa correspon una repressió sexual. Miquel Angel havia pintat la Sixtina i altres dependències del Vaticà. Eren els temps dels Borja i altres lliberals, de costums no gaire ascètiques. Després del Concili de Trento caigué una tremenda ortodòxia rigorosa. Així el Papa Pau IV, qui recomençà la persecució dels Jueus i restaurà els sistemes inquisidors, ordenà «rectificar» les pintures de Miquel Angel, tapant amb pintura blava tots els sexes que proliferaven. Un malaurat Daniele da Volterra és l'encarregat de procedir a aquesta censura.

En la meva col·lecció s'hi trobava un curiós crucifix de 20 x 12 cm. Sobre el cap del Crist hi ha una petxineta mòbil, que es pot redreçar o es pot abaixar. Quan es baixa tapa el rostre de Crist. Era el crucifix que -algunes- monges tenien al capçal del llit. Quan es desvestien -no sabem si es despullaven mai del tot-, feien baixar la petxineta a sobre la cara del Crist a fi que no les veiés (!) nues o poc vestides. Si a més tenim en compte, com

explica Diderot, que una molt gran part de les monges no havien entrat en el convent lliurement, sino per raons familiars, intuirem els nombrosos desastres patològics que es deuriem crear, desviats en histèries que barrejaven repressió i exaltació. Fins fa poc les noies es tenien que rentar passant un drap sota la gran faldilla... Nosaltres també teníem que dormir amb les mans sobre el llençol.

Una altra de les belles peces era una magnífica enquadernació in 8º amb acurades lletres que deien «Livre de prières» i a dins, el llibre era una bella edició pornogràfica de la «Juliette» de Sade. La peça mestra, emperò, fou sens dubte la suite «Los Borbones en pelota», que s'ha fet famosa després que la BN en fes una publicació. Son una sèrie de dibuixos de format d'uns 40 x 30 cm. en colors, iconoclastes i exuberants, amb un breu text i peu irreverent i denunciador.

Un amic meu, col·leccionista, s'havia fabricat un minúscul armari, dins de la paret, la porteta camuflada per una decoració. Allà hi va guardar durant tota l'època franquista els famosos Borbones. Me la va vendre amb la condició que no l'ensenyés mai a ningú. El bon amic morí i aleshores, sense revelar-ne l'origen, que tampoc em demanaren, la vaig oferir a la Biblioteca Nacional, suposant que era el lloc on esqueia que anés a parar definitivament. Ells a més tenien mitjans per esbrinar-ne l'autor possible dels dibuixos, que resultaren esser, segons els experts, els germans Bécquer. Ho expliquen en la introducció del llibre. A la BN de Madrid els hi devia molts favors i per altra banda eren d'una inefable simpatia. Molts documents catalans rars i comprometedors políticament me'ls varen fornir a Madrid. Els veritables madrilenys, intel·lectuals, "castizos", democràtics, eren extraordinàriament simpatitzants de Catalunya. I ens rebien amb els braços oberts.

DIBUIXOS

Dibuixos d'infants

En 1913, el professor Georges Henri Luquet, publicà "Les Dessins d'un Enfant", Felix Alcan, Paris, 1913, un dels primers estudis; probablement, el primer, per la seva importància. GH Luquet analitza un a un els 1687 dibuixos de Simonne, la seva nena. Té "set anys, onze mesos i cinc dies quan fa el dibuix d'un debanador. Quan li demano si puc guardar el dibuix, em respon: No és pas un dibuix, és una cosa per explicar com és un debanador". I Luquet ho comenta així: "Si l'infant considera el dibuix com un joc, o més precisament per aquesta raó, el pren, així com els altres jocs, amb tota la serietat". A partir d'aleshores l'anàlisi del dibuix serà fonamental en la psicologia, la psiquiatria, i en general per comprendre l'infant, així com adults amb dificultats psíquiques.

Enllacem la història amb un altre francès, Alfred Brauner, que s'havia interessat pels problemes que posa la infància delinqüent i la infància difícil. Es per això que el govern francès l'envià als territoris republicans de l'Espanya en guerra. Concretament a Barcelona i Maresme. S'ocupa dels albergs dels Infants acollits, refugiats; en creen de nous ell i la seva dona, una metgessa russa paidopsiquiatra i que les circumstàncies de la guerra la faran també cirurgiana de traumatologia. Brauner descobreix en l'Espanya Republicana, i doncs concretament aquí, la influència decisiva dels dibuixos de l'infant traumatitzat. El dibuix explica el que ell no sap, no vol o no pot explicar. El dibuix explica fins i tot

sens el que l'infant vulgui explicar. Brauner ho descriu meravellosament en les seves sobres. Ens referim, doncs, a patologies.

Exemple d'un dibuix "relatador": En una d'aquestes barcasses dantesques carregades de refugiats s'hi trobava un molt petit infant que amb prou feines parla; no tant sols a causa de l'edat, sino també del traumatisme. Salvats i acollits en un centre, a Paris, l'infant un dia fa un dibuix: un pal vertical, a la part de dalt un petit pal a cada costat, a la part de baix un altre a cada costat una mica mes llargs. Al costat d'un dels dols pals petits que representen els braços un minúscul gargot. Heus aquí la interpretació a que arribaren els especialistes i que confirma la policia: l'infant havia vist una nit un home llançant un recent nascut a l'aigua.

Dibuixos de la Guerra Espanyola

Un matí em trobava a Holanda, em telefonà un llibreter de Frankfurt per fer-me saber que havien rebut la col·lecció dels dibuixos dels Infants durant la guerra espanyola que guardaven el Quakers Americans. L'antiquari de Frankfurt disposava d'una sucursal a Boston. El director, un gran humanista, tenia una autèntica passió per l'estudi de la guerra espanyola i havia facsimilat totes les publicacions republicanes fetes en la clandestinitat o a Mèxic.

Vaig anar immediatament a Frankfurt –a un turó als voltants anomenat Taunus- amb la sola intenció de veure els dibuixos, puix que ja sabia que no els podria comprar. M'hi sentia també obligat, puix que l'amic alemany m'havia dit que no en parlaria a ningú fins que jo no els hagués vist. Els Quakers se'ls havien emportat als USA amb l'intenció de vendre'ls per ajudar els albergs republicans. Els exposaren a Nova York i a Boston, amb un llibre que en recensionava uns quants i un prefaci d'Aldous Huxley. Se'n vengueren poquíssims. La col·lecció restava pràcticament sencera.

De Dibuixos d'Infants Republicans en foren fets una mica per tot arreu; se n'han trobat a les golfes i a les biblioteques d'institucions. No s'han conegut fins fa poc; molts deuen haver desaparegut. Fa uns anys no s'hi donava cap importància. El matrimoni Brauner, l'any 1939 s'endugueren a França 6000 dibuixos per salvar-los. Heus aquí que a l'entrada dels alemanys a Paris el porter de la casa dels Brauner, tenint por que els dibuixos comprometessin els Brauner, els cremà tots, al jardí. Brauner ho explica i conta la sofrença que causà a Romain Rolland que s'hi havia interessat i els havia comentat.

«Es calcula que entre 1936 i 1939, 200.000 nens i nenes foren desplaçats; alguns orfes de pare i mare, altres enviats pels mateixos pares per motius de seguretat. La major part varen ser dirigits a Catalunya o València..., que quedaven en mans del govern legítim. Altres van ser acollits al sud de França, a Anglaterra, a Rússia, a Mèxic... Per atendre'ls, la República establí colònies infantils i famílies d'acollida. Juntament amb les classes es facilitava paper i llapis de colors... Els nens varen fer milers de dibuixos en els que hi plasmaven la seva experiència de la guerra. Ja en 1937 se'n feu una exposició a València... Un nombre reduït recorregué Anglaterra i els Estats Units en una campanya propagandística. Això no treu que no complissin al mateix temps una funció terapèutica. En efecte, aquestes colònies infantils son el primer cas de la historia en que es practicà l'art del dibuix com teràpia sistemàtica per a infants traumatitzats per la guerra... "Per què només es parla dels dibuixos de infants republicans? Senzillament perquè els altres no en

feren...” (Pròleg d’Anthony L. Geist, de la Universitat de Washington pel llibre excepcional “Dibujo infantil de la evacuación durante la Guerra Civil española” de J A Gallardo, Universitat de Màlaga). Gallardo en feu després un de semblant, estudiant els dibuixos en els que els Infants parlen del teatre i el cine. Ara en prepara un tercer, sobre les qüestions sanitàries -ambulancies, hospitals ..- reflectides en els dibuixos.

Brauner, el voluntari mític, havia rebut del govern francès, la missió de protegir els infants de la zona republicana espanyola. Una vegada aquí amb la seva muller Françoise (de naixença, Fritzi Erna Riesel), metgessa de traumatologia, seduït per la importància terapèutica del dibuix que practicaven ja els Quakers, organitza una immensa campanya de dibuix i ell mateix es feu expert en el seu anàlisi clínic. En 1939 tornant a França se’n duia els dibuixos i redaccions dels infants, per protegir-los dels feixistes. I heus aquí que, com explica ell, un porter prenent pànic pels alemanys que entraven a Paris ho cremà tot. Abans de fugir havien enterrat clixés i altres documents al jardí de la casa, que fou enderrocada. Vint-i-cinc o trenta anys després fent excavacions per una nova construcció aparegueren els tresors enterrats, però malmesos. Tanmateix l’assenyat emprenedor remogué cels i terra per retrobar els antics propietaris... Es normal que l’historia dels Dibuixos hagi patit les mateixes vicissituds que els seus autors. En aquests Dibuixos s’hi «troben» les vides d’aquests milers d’infants innocents. Tant i mes encara que els propis infants es «ficaven» en el dibuix; com tot infant en el seu dibuix. Mes aquí, encara més podríem dir, puix que la patologia personal, era a mes col·lectiva.

Són per tant documents extraordinaris, fràgils i essencials. És així que quan vaig prendre possessió de la col·lecció dels Quakers americans una de les primeres coses que vaig fer va esser parlar-ne amb el senyor Brauner. Ell i la seva dona vivien a Paris, al Bd Reuilly, molt a prop de casa nostra. Jo ja els coneixia de feia temps. M’havia dedicat alguns del seus llibres. Jo li havia ofert un «Ferias», de Lorca que li interessà moltíssim a causa dels dibuixos «innocents» de Federico. En 1976 havia començat a tornar a Barcelona i uns anys després m’hi vaig anar establir; en un dels viatges vaig dur la col·lecció dels Dibuixos i la vaig oferir a la Generalitat. El servei tècnic al que m’adreçaren els trobà caríssims –saps a quan surt per dibuix?– Jo demanava exactament el preu fixat pels alemanys, a qui jo encara no havia pagat. La nostra llibreria tenia una relació molt amistosa amb la senyora Dexeus, que era la directora de la Biblioteca Nacional de Madrid. Li vàrem ensenyar els dibuixos, que volgué adquirir immediatament. En vàrem fer dos parts: deixant a cada part els «mateixos» dibuixos que l’altra. Això era molt possible perquè els dibuixos eren fets sobre temes proposats a tota la classe de l’escola. De manera que son repetitius: ni ha desenes de «cada» motiu.

Com explica el senyor Geist, els 200 000 ó 300 000 infants acollits venen una mica de tot arreu, de Llevant i Valencia, etc.. «les mestresses i els mestres proposaven als infants un tema que sortia dibuixat en múltiples exemplars semblants». La BN de Madrid en feu una magnífica exposició, amb la publicació d’un catàleg «A pesar de todo dibujan», d’un interès extraordinari sobretot per les introduccions i comentaris que l’acompanyen. Cal tenir en compte i agrair l’aportació decisiva que ha tingut la Universitat de Clermond-Ferrant en la tasca de redescobrir i comentar els Dibuixos dels Infants en situacions tràgiques. Agrair també i en gran manera i retre homenatge a l’Escola de Felicià, a la Vall d’Hebró, per l’excel·lent teràpia gràfica i teatral dels infants deficients. La nació no li

agrairà mai prou. I finalment un elogi commogut a l'Universitat de Màlaga per la seva eficaç presència en la recuperació i estudi del llegat dels Infants Republicans. Es el professor José Antonio Gallardo qui ha promocionat l'interès cultural i humanista en aquestes qüestions remouent els testimonis i testimoniatsges per tot el món i amb unes coneixences absolutes. Em plau dir que ens hem donat una amistat total i ens comuniquem totes les informacions. Els seus dos llibres, magnífics, «El dibujo infantil de la evacuación durante la Guerra Civil española (1936-1939) 2012, i «La Infancia en la Guerra Civil española (1936-1939), Cines y teatros dibujados por los niños» han sigut l'un i l'altre declarats millor llibre de l'any per la UNE (Unió d'Universitats Espanyoles). En 2012, el primer i en 2020 -per causa del virus- el segon.

Dibuixos de la guerra de Bòsnia. Sarajevo.

Per comprendre aquesta col·lecció cal entrar en una història tràgica, recent. Durant la guerra de Bòsnia, s'hi trobaven 71.000 infants a Sarajevo. La cadena de televisió franco-alemanya Arte els hi oferí la possibilitat d'enviar la seva paraula al món: un dibuix. Els periodistes escollien una casa, cada dia diferent, en la que hi reunien màxim 4 infants; degut als bombardejos i als snipers. Duien un gran ordinador amb l'anomenada paleta gràfica que permetia dibuixar directament sobre l'ordinador. En un minut i deu segons el dibuix, amb la foto de l'infant apareixia sobre la pantalla retransmesa a tota l'extensió internacional que cobria Arte. L'elaboració del dibuix durava entre trenta i setanta cinc minuts. Arte, a través de Hachette, edità una selecció dels dibuixos amb un prefaci explicatiu. El llibret tenia el format d'una postal i en realitat cada full era una postal, amb la foto i el nom de l'infant que l'havia fet. El dors era en blanc, a fi que qualsevol infant de França pogués enviar-li una resposta. Diners i postals eren enviats a Arte. Els diners eren destinats a un hospital.

Jo tenia molt bones relacions amb Arte des de l'edició en francès del meu llibre «Ferias». Val la pena informar que la cadena Arte havia volgut inaugurar la seva naixença, 30 maig 1992, transmetent un concert de Pau Casals, insistint en afirmar que era català refugiat.

Rebia la publicació setmanal de Arte, etc... Es dir que durant la tragèdia de Sarajevo tenia prou bones relacions per demanar-los-hi els drets de editar en català el llibret dels dibuixos des Infants Bosnians. En férem, doncs, una edició, en català, que reproduïa exactament format, presentació, etc. Els 2.500 exemplars s'esgotaren tant aviat que la impremta encara guardava tots els motllos. En feren un retiratge de 2500 exemplars. En total, el doble dels francesos que se'n feren una edició de 2500.

Es cert que les «causes» prenen fàcilment a Catalunya. El llibre es petit i la postal dona poc espai per escriure un text llarg. Es així que espontàniament moltes escoles ens enviaren fulls sencers, llibretes plenes de texts i dibuixos, a més de les postals El cas extraordinari de Catalunya, fou que la menuda pagina de la postal no era suficient pels nostres infants i col·legis, que hi afegien cartes i dibuixos en fulls de llibreta. Alguns eren fets per tot un grup, incloent les mestresses i els mestres. Vàrem rebre tora una col·lecció, a la llibreria.

Mes la història malgrat tot segueix el seu trist camí. Arte havia començat en 1993 l'exposició quotidiana dels dibuixos. L'edició en forma de llibre per Hachette es feu en

1994. I la catalana, editada a la llibreria Delstre's duia la data de 1994 in extremis; mes en realitat ens trobàvem ja en 1995. La distribució emperò fou immediata i la recepció de respostes relativament també; tanmateix durà uns quants mesos. Quan ja donaven per acabada la recepció de les postals coincidí precisament amb els moments més tràgics per Sarajevo i Bòsnia, els darrers dies de la guerra, quan els opressors decidien accelerar l'extermini i empenien la terror com mitjà, abans que arribés la pau, desastrosa, el 14 de desembre de 1995. La mateixa intensitat de l'opressió atroç que patia Sarajevo deuria haver motivat més els habitants de Catalunya.

Finalment, quan teníem tot preparat per fer l'enviament a Sarajevo, Arte ens trucà per dir-nos, manar-nos, exigir-nos, que no enviéssim res, absolutament res fins a rebre un nou avís, que no arribà mai. Enviar quelcom a Sarajevo aquells dies era una delació, un acte criminal puix que hi figuraven noms i adreces. Arte havia repatriat urgentment tots els seus periodistes i havien perdut tots els contactes amb Sarajevo. S'havien esfumat, per salvar-se. Hi hagueren uns dies de caceres i massacres. Preguntant per una persona em contestaren «L'estem buscant». «Espera; guarda-ho tot», fou la conclusió.

La resituació del país a la pau fou tràgica i estranya; com tothom sap. En el prefaci del llibret s'anunciava que els diners es donarien a la secció de pediatria de l'Hospital Kovo, de Sarajevo a través la campanya a «Ajudem el Poble de Bòsnia» que havíem endegat a CIEMEN del que jo formava part des de la fundació. Mes, certs grups catalans, entre ells el CIEMEN, conservàvem enllaços amb grups internacionals que entraven clandestinament a Bòsnia passant a peu per les muntanyes; duent medicines i diners. Els hi vàrem donar els diners recollits amb la consigna de fer-ne la utilitat que creguessin millor. Fa pocs anys en un congrés d'arqueologia funerària que es feu a la universitat de Barcelona, rebérem la magnífica exposició d'un professor que ha passat trenta anys remenant aquelles terres que contenen milers de cadàvers mal enterrats. La col·laboradora bosniana que l'acompanyava parlava un català magnífic. No em reconeixes? En efecte; era l'estudiant a qui els nostres companys havien donat una bona part dels diners per a que vingues a estudiar a Barcelona i ens feia de secretaria al CIEMEN. Era un bon ús d'aquells diners, que eren part de les guardioles dels nostres infants. La conclusió: Què cal fer amb aquests dibuixos que guardo integralment des de fa trenta anys? Em causen un sentiment de frau. Molts d'aquells ex-infants deuen haver suposat que el seu dibuix arribà a l'amigueta o amigueta a qui s'adreçava. O, el més probable, que amb tot aquelles tragèdies s'hagués perdut. Doncs no foren mai enviats perquè ja era massa tard. Un document confiat pesa molt i fa mal. N'he parlat amb tantes institucions cent vegades inútilment. Jo considero que la solució més adequada fora la següent: exposar-los públicament. Que els autors vegin l'obra que, infants, havien fet, i decideixin: a/ recuperar-los; b/ depositar-los per sempre en una institució pública que conservara aquest episodi de la nostra història. Modest, però molt bell i magnífic.

Postscriptum.

Com hem vist els infants, no tant sols a Catalunya, dibuixaven i dibuixen molt. Els psicopedagogs n'han explicat prou la raó. Això no vol dir que sigui un acte patològic dibuixar. Però per als uns i els altres el dibuix es l'eina que tenen mes a l'abats per explicar-se. Abans i durant la guerra, tant la Generalitat com l'Ajuntament de Barcelona

s'havien interessat molt pel dibuix dels infants. L'Ajuntament de Barcelona (Patronat Escolar) havia muntat la EXPOSICIÓ DE DIBUIX INFANTIL, amb un estudi psicològic, interpretatiu, de l'expressió gràfica per A . (Antoni) Gelabert, Prof. a l'Escola Grup Escolar del carrer de Casp. Maig del 1936.

Antoni Gelabert fou -entre altres activitats- un incansable i erudit pedagog que coneixia molt be el dibuix infantil, el promogué i la interpretà. Hi havia dons ja a Catalunya una gran afecció a dibuix infantil quan arribaren els Brauner i demés amics de la República que instauraren en gran escala la practica l dibuix als centres de recollida dels infants sinistrats.

ELS ARBRES I LES PEDRES

Les Pedres i els Arbres formen una parella inseparable. He deixat per la fi aquestes dues col·leccions. Tots els infants tornen a casa amb una pedreta a la butxaca, sobretot quan van d'excursió o surten al camp. Especialment els pobres, que no teníem cap altra joguina. L'arbre era el principal company que teníem, en aquells temps, al poble. Ens trobàvem a voltant d'un arbre; hi pujàvem, si era un arbre fruiter, ens atipàvem, prenent mals de ventre dels que no escarmentàrem mai. Hi enganxàvem cordes i ens hi gronxàvem. I ell sempre allà, fidelíssim. Com a totes les cases, teníem un gat -degut a les rates- al que jo prenia un afecte exorbitant. Gats i gossos els he estimat verament amb passió. Mes l'arbre era la immobilitat amatent. N'estic enamorat i li tinc respecte; em semblen un professor. Freqüento arbres que recordo sovint. L'arbre, que caldria dir «la» arbre, «arbo», puix que primitivament fou femení -en portuguès encara ho és. «La feminització de l'arbre s'explica per la feminització de la mare productora de fruites...» (Alain Rey).

La seva forma rígida ens dona la imatge masculina; però amb un mica mes d'atenció sentim, en efecte la maternitat de l'arbre. L'arbre-creació. Què vol dir col·leccionar arbres altrament que reunir uns amics o «amigues»? Els amics no es col·leccionen; arriben i se'n van, uns resten tota la vida. Els arbres son els amics de tota la vida. Tenim arbres «amics» en diversos llocs de la terra, que visitem de en tant en tant, i alguns més d'una vegada cada setmana. Ens esperen al Montseny, al Puigmal, a Carança, als Pirineus Catalans i Andorrans i els més propers, els de Collserola; algun de Montjuic, però nosaltres som addictes a Collserola. Quan pugem a Andorra, on hi anem **exclusivament** per les seves muntanyes, visitem en Pauet, un magnífic avet -una espècie pirinenca de l'avet- que viu al Coll d'Ordino. L'hem visitat sota el sol d'agost i amb neu fins per damunt dels genolls -els gossos desapareixien colgats. No es un dels arbres mes alts, es gruixut i es sobretot una lliçó d'harmonia; dissenyat per un gran artista. Les primeres branques pugem al mateix nivell, s'estenen amb la mateix llargada i amplada, tenen els rebrots idèntics, al primer pis espessos troncs llarguíssims quatre o cinc metres; al segon, tres aproximadament un metre, o mes; al tercer, metre i mig? El conjunt forma una torre vegetal grandiosa, d'una arquitectura dissenyada i esculpida amb gracia sàvia i modesta. El fullam i les branques són també a mesura de cada pis.

Per què tanta exuberància en un raconet perdut? La rosa no te un per què, deia Maître Eckard, el místic renà. Mes tampoc hi ha cap raó per la bellesa d'un arbre en un indret on no hi passa ni Déu, com diuen. I allà resta tot l'any la magnifica creació que cap obra

d'art humana ultrapassarà. Humils a més, pacients suportant sovint la incúria o la malvestat humanes.

Quina intel·ligència, allà dins al fons de les arrels, ha elaborat aquesta sàvia i complicadíssima evolució des de la modesta tija que surt tímidament i adaptant afegitons es converteix en el colossal, portentós monument vivent? Enigma immens i modest, en el silenci humil. Comprenc i admiro la senyora Julia Hill qui passà 738 dies dalt d'una sequoia per salvar-la contra els talladors d'arbres; i en efecte la salvà .

No busco l'arbre l'espantament, els «5 arbres més estranys del planeta», ni la fabulosa i terrible «figus religiosa» que estén el seus braços immensos, duríssims que s'arrapen a les parets dels temples de Cambotja, els enllacen i els devoren. Em plau evidentment contemplar aquests arbres extraordinaris. Tinc una còpia dels «10 Arbres més interessants del planeta» que la cadena Arte redifon sovint. Un d'ells es troba als afores de Paris, un avet que vaig anar a veure expressament. En efecte, vaig caure assegut en un dels bancs col·locats en front, abatut per la visió colpidora. De molts arbres recordo perfectament la seva constitució, com es recorden els rostres i cossos dels amics. Mes en realitat m'interessa l'**arbre**. Cada arbre es una presència i un misteri. Les arrels decideixen l'arbre; mes quin enigma guia les arrels amb una intel·ligència tan prodigiosa? La minúscula llavor, que fa sorgir una esquifida arrel, les arrels que creixen i burxen per sortir a fora, sobre la terra, en forma recta, alta i es van eixamplant, engrossint... Es lògic, evident que els pobles en el seu estat virginal que grollerament en diem primitius adoren els arbres, els estimen fervorosament, els cuiden, els incensen i els hi donen les gràcies. A la part de Sant Just, a Collserola hi ha el magnífic i conegut. Sovint hi trobem una senyora. Ens explicà que hi ve un cop cada setmana, seu al peu de la soca mitja horeta. I en sent una força, una joia viva. Collserola n'és plena d'arbres magnífics.

Els arbres son segurament i malauradament el punt de contradicció que decidirà la pèrdua o el salvament del planeta. Julia Hill no salvava únicament una sequoia sino l'ARBRE i amb l'arbre la natura i la terra. Es lògic que a l'Equador l'empresonessin quan hi va anar per protegir un bosc. Qui defensa els arbres molesta. Els Indis de Casaldàliga molestaven amb a seva veneració i els seus cultes als arbres.

La passió pels arbres s'estén cada dia més. La passió ciutadana i la passió científica. Es bo i necessari que a les escoles s'ensenyi a estimar l'arbre, plantar-ne i visitar-ne i abans que res , conèixer-lo. Des d'infant creia conèixer l'arbre i recentment m'he adonat que no el coneixia. L'estimava, però les lectures ara m'han fet entreveure l'extraordinària natura intel·ligent d'aquest amic. No es l'arbre qui es dret com nosaltres; és l'home qui es dret com l'arbre. Centenars de milions d'anys abans que aquest depredador es poses dret, els arbres ja creixien drets. Al Japó organitzen caminades de bosc meditatives i «respiratòries»: aspirar l'aura dels boscos. En un magnífic reportatge s'ensenyava la «pluja» que deixen caure certs arbres. Els nostres ulls no les veuen ; però unes càmeres ultrasensitives les capten. Es impressionant, es veu una mena de pluja finíssima que descendeix dolçament. Nosaltres l'aspirem sense veure-la; mes suposo que a cada bosc el fenomen deu esser diferent. L'Arbre es la Vida, ensenyen les religions, la nostra inclosa.

El Gènesis, 950 anys abans de Crist, ens explica, amb llenguatges simbòlics, que l'arbre de la vida ha fracassat. Déu li recorda a l'home que ell no es el creador, ni el propietari

de la terra ni de la vida , sino una creatura que ha de trobar el destí entremig de dos arbres, que son el Be i el Mal. «Llavors Jahvé Déu va donar a l'home aquest manament: Pots menjar de tots els arbres del jardí, però de l'arbre del coneixement del bé i el mal, no en mengis; si un dia en menges, no t'escaparàs pas de la mort » (Gen ; 2, 16). Totes les religions i tabús posen l'arbre als inicis de les seves creences; el veneren i el temen. Ramon Llull és el Mestre de l'Arbre.

A Barcelona ens diuen que hi tenim uns 155.540 arbres i 28 espècies, segons les darreres comptabilitats. I probablement molts ciutadans no els veuen mai. Hi ha barris que a més del propi desastre ambiental no gaudeixen ni d'un arbrissó. I això evidentment és nefast.

La Revolució Francesa prengué l'arbre com símbol, instaura les festes populars. Entre elles la famosa, popular i femenina festa de «l'Arbre de la Llibertat». Tenen molt interès les plantacions comunitàries amb la participació de les escoles.

Un dels 10 arbres mes interessants del mon es troba a la República, en la terra d'una forta població índia. Al costat de l'arbre s'hi ha edificat una capella catòlica. Cada anys es celebra, al menys una vegada, un culte públic a l'Arbre que es una magnifica litúrgia que barreja ritus indis i catòlics, amb el sacerdot oficiant.

Jo moriré dempeus com l'arbre, deia Casaldàliga. Dempeus! es l'expressió mes humana en la que coincideixen totes les revelacions i revolucions. Deu crea l'home dempeus, del sant Irineu de Lyo al segle tercer. Dempeus, canta la internacional. Dempeus, sembla proclamar l'heroic, el magnífic, « Old tjikko», mot que sembla japonès, però és suec.

El Old Tjikko que fa poc temps descobrí Peter Wohlleben era un gran arbre, que l'escalfament actual ha afectat i reduït a una tija, relativament alta, uns cinc metres, i molt prima. Però resisteix! Tenen un promig de 9000 anys de vida. N'hi ha un de 9550 i un altre de 9563. Com poden viure tants anys en una regió de fred extrem? La muntanya de Fulufjället, Noruega-Suecia? Les soques no poden sobreviure als 600 anys; moren, però aleshores les arrels substitueixen immediatament la soca per una altra que permet 600 anys més de vida. L'arbre el va descobrir i estudiar el professor Leif Kullman, i li va posar el nom del seu gos «Tjikko». Ni ell ni Wohlleben no han volgut revelar l'indret exacte on es troben, a fi de protegir-los.

Es multipliquen els laboratoris destinats a estudiar l'arbre. I una de les primeres lliçons d'aquests laboratoris comenta la **sensibilitat** de l'arbre. L'arbre mesura el seu espai i el seu ambient quan creix i creix cercant la «perfecció». I la perfecció és el seu desenvolupament.

Peter Wohlleben conta que un equip d'Austràlia, sota la direcció de Monica Gagliano van estudiar les arrels dels arbres, situant al costat dels arbres uns equips de laboratori que auscultaven el sota terra, com els metges ens auscultaven els pulmons posant uns aparells sobre els nostres pits. Descobriren amb espaterrament que els arbres es comuniquen entre ells; les arrels reaccionen als elements; exposades a un cruiximent de 220 hertz, les puntes de les arrels s'orienten en direcció al soroll. En un mot, elles «entenen»; els vegetals s'intercanvien informacions...» Hi ha «parelles» d'arbres que tenen les arrels tant entrelaçades que moriran junts. Peter Wohlleben, en el seu magnífic «La vida secreta dels Arbres».

Les pedres

Acabem amb la que fou la primera col·lecció. Infantil i naïve, prengué un interès científic-amateur, tanmateix innocent i gratuïta, autèntica mania incurable -però cal curar les manies? - es féu seriosa quan vaig conèixer grans savis que tenien pedres sobre el seu despatx, científics que estudiaven la pedra i místics que la veneraven.

No era, doncs, un ximplet, com jo em veia, que arribava a casa amb les butxaques plenes de pedres. Després he sabut que probablement tots els infants recullen pedres i les duen a casa. Baixant un migdia per la carretera de les Aigües, arribant a la plaça Mireia, vaig veure a la placeta de la font, darrera el restaurant un grup d'una desena d'infants que amuntegaven pedres damunt d'una gran llosa. Eren fills d'uns quants matrimonis que dinaven al restaurant i havien sortit a juga. Havien pres doncs, com joc, arregar pedres i fer-ne una muntanyeta. Infants de cinc o sis anys duïen pedres que, en proporció a ells, podríem qualificar d'enormes. Les duïen amb les dues mans, recolzant la pedra sobre el ventre, les descarregaven i anaven a buscar-ne. Devia fer estona que construïen la seva imaginària piràmide; dos o tres pares havien sortit, i em vaig adreçar a un d'ells. Fa estona que transporten pedres i les amunteguen, em digué. L'escena, la causalitat, l'activitat infantil, eren tant magnífiques que he volgut prendre-ho com un exacta transposició de la meva infantesa.

Restem a Collserola. Des de fa unes setmanes ha estat muntat a la plaça de Cant Font un sublim monument realment meravellós. Només pedres posades en un cercle perfecte, en forma d'òval. Una obra d'art impressionant. Hi donen una interpretació tel·lúrica i ho es certament, mostrant amb una pacífica intensitat la relació sideral, doncs eterna, de la pedra, que pren, sens dubte, un significat estètic per uns, religiós o místic, per altres, senzillament científic per altres encara; mes per tots d'una intensa poesia. Bravo, els artistes!

Era tant fàcil col·leccionar pedres en la nostra rocosa Noguera. A Ponts tenim, a més, la «Pedra Negra». Un roc venerat que «trona» des de la collada oposada al Segre. Dic «tronar» en el sentit francès, que vol dir regnar. Els Cristos Majestats tronen, diu Galienne Francastel. Infants i adults respectem i estimem la Pedra Negra, que consideràvem com un Ésser Màgic. La Pedra Negra de la Meca només te de negre el teixit que la cobreix.

Abans que es fessin imatges de fusta o de marbre, els deus dels Primitius s'encarnaven en les pedres. Els romans celebraven els dies fasts posant-hi una pedra blanca. Les primeres adoracions que es coneixen consistien en posar dreta una estela, un roc aplanat. Les religions bíbliques i les eixides de la Bíblia -els Cristianismes- han posat la pedra com a centre no tant sols dels seus rituals sino de la mateixa teologia. «Sobre aquesta pedra edificaré la meua Església». En tots els altars, al bell mig, hi ha una pedra consagrada. Si consulteu tractats de teologia o de litúrgia trobareu la Pedra per tot arreu; la sagrada i «sacramentada» pedra. «La pedra és Deu», resumeix el místic renà Maître Eckard (finals del tretze i principis del catorze).

Als disset anys vaig escriure una novel·leta que es deia «La verge de pedra»: una noieta que havia recollit una pedra en el camp de la mort, i la guardarà fins al suplici.

Què duu l'infant vers la pedra? La mateixa veu que el poeta i el místic vers el misteri? La pedra conserva l'eco del big-bang?, que diguem de passada, comença ja a ésser passat. No hi pot haver un principi de l'univers, diuen els savis. Si parlem de principi es perquè nosaltres estem empresonats en la idea del temps, que ell no existeix per

l'univers, etc... No són digressions boges, puix que la visió apassionada de la pedra us llança directament a reflexions còsmiques. Es un passeig molt més exaltant que aquests ridículs vols estratosfèrics en que es diverteixen alguns milionaris indecents.

Goethe deia «sóc un vell que juga amb les pedres». Era tan apassionat per les pedres que donaren el seu nom a una pedra la «Goethite». A Luxemburg hi ha un monument en record d'un sojorn que Goethe hi feu en 1792, que es senzillament un tros de roc dreçat al parc, amb la inscripció homenatge-record a Goethe.

No totes les persones que coneixia que tenien alguna pedra sobre el despatx eren científics que les estudiaven. Per la major part era senzillament una presència que contemplen gairebé sense mirar-la i la toquen de tant en tant. Es una « mania » com qualsevulla altra, mes tan corrent que caldria trobar-ne la raó en la complexitat de la nostra pròpia natura. L'infant que juga i rumia amb les pedres és l'home que s'atura a contemplar-les i en certs moments adorar-les. Hi han expressions de la nostra misteriosa carn que es manifesten espontàniament, confusament. La mare, santa dona, que m'escridassava per les butxaques foradades, de tant en tant deia: «aquesta sí que es bonica». La trobava verament bonica o trobava bonica la meva mania?

Els amics m'han portat pedretes d' arreu del món, tornant dels seus viatges. Jo no he fet mai viatges intercontinentals; no m'agrada viatjar, altrament que en cotxe o en tren. I sempre als mateixos llocs. L'avió és necessari, però és massa destructor. Estic segur que Franco imposaria la tercera vial al Prat. Res de millor per acabar de destruir Barcelona i fotre el país al carall. Sabeu que a Venècia només hi queden el 30 % de venecians? 70 % han hagut de fotre el camp, perquè el turisme i la especulació han destruït no tant sols la manera de viure en la ciutat, sino la ciutat mateixa. Hem degenerat tant que ara ja es cosa estúpida i devastadora pujar a l'Everest. I en aquesta nostra pobra Barcelona hi ha politicarrons que proposen fer-hi venir un «mínim» de 10 milions de turistes a l'any (100 ? 1000 ?) Hi ha barris a Barcelona en els que ja no hi viuen ni quatre catalans. A L'Hospitalet es destrueix un edifici magnífic per edificar-hi un gran conjunt de caixes de conills altíssimes, per acumular tanta gent com es pugui. Sembla que la finalitat de les ciutats sigui exclusivament l'acumulació, deixant per un possible futur «la vida». I és que la idea de la ciutat ha desaparegut substituïda per la del servei municipal. L'harmonia, al carall! «Acuérdate de las bellezas / de las calles de Troya...» (Ernesto Cardenal). Doncs sí, el que no pogueren reeixir els avions italians, espanyols i alemanys, ara ho reeixiran els pacífics avio-nassos que ens tocaran ben bé els nostres. Al pas actual es calcula que en un parell de generacions Venècia desapareixerà i de Barcelona, quan es dirà la «que fué bella Sagunto...»? No m'estendré sobre això que ens mortifica; en parlo en un llibre.

M'he fet fervent deixeble de Jules Verne, de Jean Giono, per qui el món es reduïa als voltants dels seus poblets. Giono era anomenat «el viatger immòbil», i es pot dir el mateix de Jules Verne. Hi ha un famós llibre antic que es titula «Viatge a l'entorn de ma cambra».

La «necessitat» de veure el mon es una propaganda del turisme financer; i una vanitat. No necessitem veure-ho tot. Sobretot avui, que contràriament als temps de Verne i de Giono, els mitjans visuals ens duen a casa el mon sencer i part de les rodalies. Admiro els intrèpids viatges dels temps antics. Mes avui es pot conèixer el mon i els seus secrets sense haver-hi anat. Hom pot tenir perfectament una conversa sobre Nova York, Santiago de Chile, Venècia, sense haver-hi posat mai els peus.

Trenta, quaranta, cinquanta anys més tard aniria descobrint els misteris que residien en les pedres i que segurament em cridaven de petit: els orígens de la vida, de l'univers. L'enigma de la vida que el catecisme explicava tant fàcilment, retrobava en les pedres de l'adult tota la seva bella puixança embriagadora. Prenc el mot del científic francès Reeves, que parla de l'"enervant" contemplació de l'univers.

Un dia, aquesta passió infantil esdevingué seriosa i metafísica. Em vaig trobar amb il·lustres personatges que glorificaven les pedres. Maître Eckard havia dit exactament: "La pedra és Déu, mes ella no ho sap que ho és, i és el fet de no saber-ho que la determina en tant que pedra". La pedra de l'altar, la pedra on s'adormí Jacob, el gran mite de la "pujada i baixada" del cel, propi a totes les religions. La pedra no tan sols era la divinitat dels mites primitius, sinó també de les actuals i de la nostra, la cristiana. D'on ve el misteri de la Pedra i per què és un misteri. Frazer, Dumezil, Eliade... ho expliquen. Ho resumiré senzillament, citant el capítol sisè del "Tractat d'Història de les religions", de Mircea Eliade, amb una introducció de Georges Dumezil, París 1968.

"La duresa, la rudesia, la permanència de la matèria representa per la consciència religiosa del primitiu una **hierofanie**. No hi ha res de més immediat i de més autònom dins la plenitud de la seva força, res de més noble i de més terroritzant que el majestuós penyal, el bloc de granit dreçat audaciosament. Abans que tot altra cosa, la pedra és. Ella colpeix... No tant pel seu propi cos com per la mirada... La roca revela quelcom que transcendeix la precarietat de la condició humana, una manera d'esser absoluta... Manifesten una presència que fascina, terroritza, atreu i amenaça. En la seva grandesa i en al seva duresa... l'home hi troba una realitat i una força que pertany al món profà al que ell pertany..."

La "hiérophanie", que vol dir "manifestació del sagrat" és un mot inventat per Mircea Eliade en 1949 (Alain Rey, Dictionnaire...) Caldria citar o comentar tot el capítol i el llibre sencer i d'altres de Mircea Eliade, Georges Dumezil i sobre tot James G. Frazer per resumir els conceptes que relliguen tant estretament la pedra no tant sols amb les primeres manifestacions religioses i mites primitius sinó amb les nostres actuals, especialment el cristianisme. "...Sobre aquesta Pedra bastiré la meua Església". L'altar pot ésser de fusta, però sempre hi ha d'haver una pedra al bell mig. La grossa pedra del altar de Cuixa duu la signatura de l'Abad Oliba. Son inquietuds religioses i ho son perquè expressen la inexpressable constitució humana que per una evolució cel·lular ha produït la intel·ligència. En aquest fons impenetrable dels orígens hi trobem sobretot la matèria que la pedra resumeix. En aquells dies jo freqüentava molt l'UNESCO, on ens sentíem una mica a casa nostra. Hi ha via una gran quantitat de republicans espanyols, sobretot anarquistes, que hi estaven empleats. Ajudaven els nous vinguts, facilitaven papers... Entre els diversos directors hi havia extraordinaris intel·lectuals. Un d'ells era Roger Caillois. El magnífic autor entre altres obres, del "Tresor de la Poesia Universal". El Català el fa representar per Jordi de sant Jordi i Ausiàs March.

Gaudia de la seva amistat. Arribava al seu despatx; em feia seure i llegir si ell tenia quelcom d'urgent a resoldre i de seguit que podia xerràvem de la "nostra" República. Jo coneixia la vida política de Roger Caillois i una mica la seva literatura així com la coneixença que ell tenia de totes les altres literatures. Però no sabia que la seva passió eren les pedres! Per altra banda, jo les havia oblidat una mica en l'ambient de petit refugiat que cerca sobreviure en la ciutat. Me'n vaig assabentar, anys després, gracies a

Marguerite Yourcenar, la dona precisament que imposà al món blanc la re-descoberta els Negro Spirituals, amb el seu llibre excels “Fleuve profond, sombre rivière”. Ella em revelà que la passió de Roger Caillois eren les pedres. Caillois és el veritable nom de família -alsaciana-, i heus aquí que, en llenguatge popular francès, “caillou” vol dir “pedra menuda”.

Roeger Caillois morí el desembre de 1978. Havia estat membre de l’Acadèmia Francesa, i aquesta elegí a Marguerite Yourcenar per succeir-lo en “el seu seient”. Com se sap el nou acadèmic ha de fer un discurs de lloança al seu antecessor. I Marguerite Yourcenar ens parlà, doncs, “del meravellós home consumit per la passió de les pedres”. Val la pena llegir aquest discurs que es un monument de literatura i saviesa. El trobareu a internet: “discours de Marguerite Yourcenar à l’Académie Française”.

Marguerite Yourcenar, no tant sols ens mostra l’amor i ciència de Caillois per les pedres, sinó que ella mateixa fa un admirable elogi poètic, filosòfic i místic de la Pedra. Comentant la famosa paraula de Maître Eckard “La Pedra és Déu”, desenvolupa una llarga reflexió sobre la Mística i la mística de la matèria. De passada recorda amb amor: «aquell home en tot magnífic i gran místic que fou Dag Hammarskjold, el promotor de les Nacions Unides, havia volgut posar-hi un oratori que només contenia una massa puixant de mineral de ferro dins del seu estat geològic, jaciment i vena al sí de la roca original».

Demana finalment, que així com es donà a una pedra el nom la ”Goethite” en homenatge a Goethe, es creï una “Caillotite”.

Mes aquells dies havia de trobar un home que m’endinsaria encara mes en la fascinació de la pedra. Ja era mort, però la seva presència intel·lectual i moral començava a esclatar: Pierre Teilhard de Chardin.

Teilhard de Chardin havia mort el dia de Pasqua de 1955 a Nova York, mig refugiat. Els seus nombrosos i importants escrits restaven manuscrits. L’home rebel s’havia sotmès a la prohibició de publicar el seu pensament. Mes no volia renunciar al seu pensament - tampoc li havien demanat-. Donà la seva paraula a la jerarquia i donà els manuscrits a una dona.

Hi ha en la vida del jesuïta Teilhard dues dones que l’han influenciat radicalment. La primera fou la seva cosina Marguerite Teilhard Chambon, que firmava els seus llibres amb el pseudònim de Claude Aragonnés. Una dona extraordinària, valenta, feminista i d’una gran intel·ligència. Es ella que tragué Teilhard de la religió estancada d’aquells dies i l’orientà vers la mística, la ciència i la renovació. Teilhard fou soldat ambulancier en la guerra de 1914-18. Durant els quatre anys s’escriviren nombroses cartes; la major part són publicades. Teilhard deia tenir nostàlgia de la immensa solidaritat que havia conegut durant la guerra.

El jesuïta es feu geòleg i paleontòleg. A través de la ciència modifica la teologia i a través de la teologia crística donava a la ciència un sentit escatològic. “Tot el que puja convergeix”. Els seus primers escrits, policopiats, causaren l’alarma i aixecaren els crits contra el nou “Luter, el nou Giordano, el nou Servet”. No li prohibiren pensar, no li manaren cremar els manuscrits. Senzillament, li prohibiren publicar-los.

I aquí apareix la segona dona: la famosa “Mademoiselle Mortier” – Jeanne Mortier-; la seva secretaria, devota i fidel de tota la vida. Teilhard morí d’un atac del cor. Ho devia

haver previst, puix que havia deixat per testament **tots** els seus manuscrits a Jeanne Mortier. Uns manuscrits que molts haurien volgut cremar i que no se'n parlés més. Teilhard sabia molt bé a qui els confiava. Mademoiselle Mortier era una dona baixeta, mig corbada del coll, de veu fràgil, cara blanquíssima i dolça i... d'una energia gegantina. M'impresionava el contrast que formava la practica religiosa que en podríem dir conformista o monacal, de la rebel absoluta que no desafiava l'estat ni cap puixança política sinó la mateixa Església, en tot cas la que representava el Vaticà i el seu Sant Ofici. Per Mademoiselle Mortier, Teilhard anava mes lluny que Sant Pau -ho deia ella-. No tant sols alliberava l'home, sinó també a la mateixa església traient-la del conformisme suïcida.

Ella sabia i creia que els escrits de Teilhard eren una veritat per damunt del que el Vaticà pogués creure. Cal dir que no es trobava sola; des del primer moment, un grup important de teòlegs i científics catòlics o agnòstics es posaren al seu costat. Aquí em refereixo exclusivament al problema moral de la desobediència. Els seu pensament, malgrat tot, era conegut molt abans que els llibres el divulgessin. S'expandia ràpidament. Teilhard era la gran noticia d'aquells anys; la gran esperança. Un dels vicaris de la parròquia, en Joan, alt i forçut, que el maig del 68 ajuntava el seus braços amb els que mantenien l'ordre en les manifestacions "gauchistes", em donà un conjunt d'aquests fulls policopiats que circulaven. Jo tenia també microfilms que s'havien de llegir a través d'un aparell visionador. No recordo d'on em venien. Semblava una premsa clandestina en temps de l'ocupació alemanya!.

Ajudada per una colla d'amics, Mademoiselle Mortier, despres de dos o tres anys de preparació, fundà en 1961 l'Associació d'Amics de Pierre Teilhard de Chardin, que tenia la seu al Museu d'Historia Natural. L'any 2007, el Museu considerant obligatori mantenir el caràcter íntegrament republicà imposat pel seu fundador, Buffon, exposà a l'Associació Teilhard, religiosa en gran part, la incompatibilitat d'habitatge; que l'Associació reconegué i anà a instal·lar-se al 114 rue Vaugirard. L'associació es cuidava sobretot de mantenir una biblioteca, un centre d'acollida i d'informació. Vaig ésser un dels primers membres. Allà hi venien estudiants de tot el mon a consultar i preparar les seves tesis. Els primers de Catalunya foren en Xirinacs i Mossèn Jarque.

Mademoiselle Mortier es una novel·la de Bernanos, una pel·lícula de Dreyer. L'encarnació d'un conflicte moral i teològic immens. Dir-li a l'Església que s'equivocava condemnant a Teilhard, i restar profundament fidel a l'església, que ella la desobeiria publicant els texts de Teilhard, a qui ella estimava com "profeta" i probablement també com home, però molt místicament. Era un foc dins d'un cos feble i mans, tímida, plena d'una pietat molt conservadora i al mateix temps revolucionaria. Ella fou sens dubte la gran especialista del pensament de Teilhard.

Mademoiselle Mortier m'estimava molt, però em renyava contínuament per les meves idees polítiques. Un dia, a Vezelay, s'enfadà de veritat; jo havia pres la paraula per criticar a De Gaulle. Mademoiselle Mortier, com tots els seus amics, era gaullista. Em posà un mà a la cara i em digué: "Si sabessis, quantes vegades Teilhard s'hagué de mossegar la llengua". En fi jo l'estimava i l'admirava, i ella m'estimava. Volgué ésser padrina de bateig del meu fill Francesc.

Li vaig dir que no podia suportar que hagués anat a veure a Franco. Amb l'ajut d'uns amics francesos i belgues, Mademoiselle Mortier muntaren una poderosa Fundació editora de les obres de Teilhard. Sota la presidència luxosa de la Reina d'Itàlia -havia sigut reina un dia- seguia una rigorosa llista internacional de grans autors: teòlegs, paleontòlegs, historiadors, tota mena de científics, etc. Calia impressionar els enemics que eren molts i poderosos també.

El representant d'Espanya era el professor Crusafont Payró, l'home amabilíssim, el savi d'una elegància moral profunda i tranquil·la. El vaig conèixer a Vezelay. La Fundació organitzava cada estiu un llarg congrés a Vezelay, on venien savis i teòlegs del tot el món; filòsofs i científics del bloc comunista. Mademoiselle Mortier em feia anar cada estiu a Vezelay per ajudar-la, deia ella; mes tot era ben organitzat i funcionava sol. Jo tenia doncs tot el dia per freqüentar els "meravellosos" savis que ens venien de l'Est; eren els que més m'impressionaven aleshores; sobretot els d'Hongria i Polònia. Els polonesos eren professors marxistes o membres de Pax, un moviment catòlic-comunista. De Budapest l'amable Torday, melòman. De Romania, Nicolas Tertulian. Tots parlaven un francès perfecte i havien estudiat a Teilhard, alguns ja n'havien fet publicacions. En venien també evidentment de tota l'Europa "lliure". Jo em vaig fer amics de tots els països. Una amistat que ha durat per sempre. Molts d'ells vingueren cada any, durant molts anys. Alguns d'ells, que a la tornada passaven per Paris, ens venien a veure a casa.

En aquell ambient i en les conferències, lliçons de geologia i paleontologia, estudis dels fòssils, la pedra era reina. Es realitzava la profecia de maître Eckard "la pedra és Déu", combinada amb les assercions de Eliade, Frazer, "la pedra és l'Home".

Moltes gràcies.

Ramon Soley i Cetó